

Biblioteket
Hovrätten

Ex 3

Hugo Tiberg

FORDRINGSRÄTT

SJUNDE UPPLAGAN

Juristförlaget

Denna digitala version av verket är nedladdad från juridikbok.se.

Den licens som tillämpas för de verk som finns på juridikbok.se är **Creative Commons CC BY-NC 4.0**. Licensvillkoren måste följas i sin helhet och dessa finner du här <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode.sv>

Sammanfattningsvis innebär licensen följande:

Tillstånd för användaren att:

- Kopiera och vidare distribuera materialet oavsett medium eller format
- Bearbeta och bygga vidare på materialet

Villkoren för tillståndet är:

- Att användaren ger ett korrekt erkännande, anger en hyperlänk till licensen och anger om bearbetningar är gjorda av verket. Detta ska göras enligt god sed.
- Att användaren inte använder materialet för kommersiella ändamål.
- Att användaren inte tillämpar rättsliga begränsningar eller teknik som begränsar andras rätt att göra något som licensen tillåter.

Se även information på

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.sv>

Hugo Tiberg

Fordringsrätt

Sjunde upplagan

Juristförlaget

© Hugo Tiberg och Fritzes Förlag AB
Juristförlaget
Stockholm 1996
ISBN 91-7598-729-5
Gotab 15135, Stockholm 1996

Innehåll

Förord.....	5
Litteratur	7
Förkortningar	7
1. Inledning	9
1.1 Vad är en fordring ?	9
1.2 Fordring och skuld	10
1.3 Fordringsrättens område – och sakrättens	11
1.4 Rättskällor	13
2. Fordringars uppkoms	15
2.1 Översikt	15
2.2 Löften	16
2.2.1 Bindande löften och fordringsbevis.....	16
2.2.2 Kreditavtal	17
2.2.3 Penninglån	19
2.3 Tjänster utan uppdrag	20
2.3.1 Negotiorum gestio	20
2.3.2 Bärgarlön, hittelön	22
2.4 Obehörig vinst.....	23
2.5 Felaktiga utbetalningar.....	25
2.6 Skadehandlingar.....	28
2.6.1 Gemensamt haveri	28
2.7 Dom, myndighetsbeslut m.m.	28
3. Fordringars innehåll.....	30
3.1 Olika slags fordringar.....	30
3.1.1 Penning- och naturafordringar.....	30
3.1.2 Artbestämda och individuellt bestämda fordringar. Alternativt bestämda fordringar.....	30
3.1.3 Borgenärsförpliktelser och gäldenärsförpliktelser.....	31
3.1.4 Ömsesidiga fordringar	32
3.2 Flera borgenärer och flera gäldenärer	32
3.2.1 Översikt.....	32
3.2.2 Legitimation och slutlig fördelning	34
3.2.3 Några tillämpningsfrågor.....	34
3.2.4 Olika slags solidariskt ansvar	35
3.2.5 Slutlig fördelning mellan primärt solidaransvariga.....	36
3.2.6 Primärt solidaransvar i konkurs.....	37
3.2.7 Uppsägning, preskription vid solidariskt ansvar	38
3.3 Övriga partsfrågor	38
3.3.1 Vem skall och kan prestera?	38
3.3.2 Till vem skall och kan prestation ske?	39
3.4 Vad skall presteras?.....	40
3.4.1 Bestämning av naturaprestation.....	40
3.4.2 Bestämning av penningprestation.....	43
3.4.3 Ränta, allmänna synpunkter	45
3.4.4 Regler om räntebetalning	46

3.5	Var och hur skall prestation ske?	48
3.6	När skall prestation ske?	50
4.	Fordringars avveckling	54
4.1	Prestation, speciellt betalning	54
4.1.1	Allmänt	54
4.1.2	Angivelse av fordringen	54
4.1.3	Onöjaktig eller icke definitiv prestation	55
4.1.4	Särskilt om förtidsbetalning	56
4.1.5	Bevis om prestation	57
4.2	Uppsägning	58
4.2.1	Allmänt	58
4.2.2	Avtal för bestämd tid	58
4.2.3	Avtal för obestämd tid och för all framtid.....	58
4.3	Omförhandling och novation	59
4.4	Eftergift och ersättningsprestationer	60
4.5	Jämkning	61
4.6	Skuldsanering	63
4.6.1	Översikt.....	63
4.6.2	Förfarandet.....	64
4.7	Anstånd och moratorium.....	65
4.8	Kvittning	66
4.9	Deposition	71
4.10	Passivitet.....	73
4.10.1	Underlåten reklamation	73
4.10.2	Preskription.....	74
4.10.3	Proklama	80
4.11	Förlust av fordringshandling	81
4.11.1	Fordringshandlingar i allmänhet.....	81
4.11.2	Dödning av presentationspapper	81
5.	Påföljder av underlåten uppfyllelse	84
5.1	Allmänt.....	84
5.2	Fullgörelsetvång.....	85
5.3	Detentionsrätt, stoppningsrätt	86
5.4	Hävning	88
5.4.1	Allmänt	88
5.4.2	Hävning vid ömsesidigt avtal	88
5.4.3	Hävning vid penninglån	89
5.5	Dröjsmålsränta	90
5.6	Skadestånd	91
5.6.1	Allmänt	91
5.6.2	Vid ömsesidiga förpliktelser.....	91
5.6.3	Vid rena betalningsförpliktelser	92
5.6.4	Täckningstransaktioner.....	93
5.7	Avtalsvite.....	94
	Rättsfallsregister	95
	Lagrumsregister	97

Förord

Detta är en framställning av vissa delar av civilrätten avsedd i första hand för undervisningen i Civilrätt 2 sådan den bedrivs i Stockholm för närvarande, och den täcker i huvudsak det område som brukar kallas allmän obligationsrätt. På uttrycklig beställning av studenterna har den från början skrivits kort och koncentrerat. Delvis har det uppnåtts genom att åtskilliga frågor avfärdats med hänvisning till annan litteratur som studeras inom civilrätten.

Framställningen är till följd av det som nu sagts långtifrån heltäckande. Ämnesdelen är tänkt som ett restavsnitt sedan övriga bitar tagit sitt, och dess omfattning bestäms därför till stor del av andra läroböcker. I stor utsträckning hänvisar jag sålunda till min lärobok Skuldebrev, växel och check, vilken kan ses som komplement till denna bok.

Kursplanerna vid universiteten flyter för närvarande, och läroboksvalet skiljer sig mellan lärosätena. Jag har inom ramen för det som upptas försökt hålla en tämligen bred framställning, där man efter behov skall kunna stryka avsnitt som upptas i andra arbeten som kan ingå i litteraturen.

Finstilt text används för referat och för speciella frågeställningar som bör vara bekanta men inte antagits kräva noggrannt studium. Huvudfrågor sammanfattas i slutet på varje avsnitt.

Min assistent Peder Stenström har nedlagt ett utomordentligt förtjänstfullt arbete och inte bara gjort kontroller och uppdatering utan även självständiga tillägg, såsom det nytillkomna avsnittet om skuldsanering. Justitierådet Edv. Cassels stiftelse har bidragit med anslag. Jag tackar hjärtligt för dessa bidrag.

Stockholm i januari 1996

Hugo Tiberg

Litteratur

Följande litteratur citeras endast med den förkortning som framgår av text inom parentes.

Almén–Ekelund, Om köp och byt av lös egendom, 4 uppl. 1960 (Almén–Ekelund)

Dufwa, Flera skadeståndsskyldiga I–III., Sthlm 1993 (Dufwa)

Hellner, Om obehörig vinst, 1950 (Hellner)

Hellner, Ramberg, Speciell avtalsrätt I Köprätt, 2 uppl. 1991 (Hellner 1)

Håstad, Sakrätt avseende lös egendom 5 uppl. 1994 (Håstad)

Lindskog, Kvittning, 2 uppl. Sthlm 1993 (Lindskog)

Ramberg, Köplagen, Sthlm 1995 (Ramberg)

Rodhe, Obligationsrätt, 1956, nytr. 1994 (Rodhe 1)

Rodhe, Lärobok i obligationsrätt, 6 uppl. 1986 (Rodhe 2)

Tiberg, Lenhammar, Skuldebrev, växel och check, 7 uppl. 1995 (Skuldebrev)

Walin, Lagen om Skuldebrev m.m., 1977 (Walin)

Förkortningar

ADD	Arbetsdomstolens domar
Afs	Arkiv för sjørett
FB	Föräldrabalken
HB	Handelsbalken
HD	Högsta Domstolen
JB	Jordbalken
KF	Kunglig förordning
ND	Nordiske domme i sjøfartsanliggender
NJA	Nytt juridiskt arkiv avd. 1
Prop.	Proposition
SvJT	Svensk Juristtidning

1. Inledning

1.1 Vad är en fordring?

I det allmänna språkbruket är en *fordring* mestadels en rätt att kräva pengar av någon. Fordringsägare eller borgenär kan vara den som lånat någon pengar och har rätt att få dem tillbaka, eller som sålt en vara på kredit och har ett krav på betalning. Den betalningsskyldige, *gäldenären*, har på motsvarande sätt en *skuld* till borgenären, och fordring och skuld är således ett kompletterande begreppspar som uttrycker två sidor av samma sak. Betalningen kan i allmänhet framtvingas med samhällets rättsmaskineri, men även fordringar som ej kan genomdrivas tvångsvis – t.ex. sådana ”hedersskulder” som grundas på spel, preskriberade fordringar och andra s. k. naturliga fordringar – har vissa rättsverkningar, som motiverar beteckningen fordring även för dem.

Om man anknyter till denna populära terminologi blir fordringsrättens område läran om penningkrav och deras betalning. Det är ett väl avgränsat och meningsfullt område att behandla, och en framställning med detta begränsade syfte skulle bidra till att inskräpa penningkravets betydelse och särart (jfr Olivecrona i SvJT 1952 ss. 675ff). För undervisningen i civilrätt 2 blir en sådan begränsning dock för smal.

För undervisningens ändamål måste i denna framställning beröras även andra anspråk än på betalning, och för att de skall kunna inordnas i framställningen måste terminologien vidgas. En *fordring* kan alltså även avse t.ex. leverans av en vara eller utförande av en tjänst. Man kallar sådana fordringar på annat än pengar för *naturafordringar*, och det som skall utföras för *naturaprestation*. *Borgenär* är alltså i denna framställning den som har krav på betalning (”penningprestation”) eller naturaprestation och *gäldenär* den som är skyldig att utge endera. *Prestation* är en enhetlig beteckning för vad som skall utges, vare sig av pengar eller av annat.

Det finns förpliktelser som varken avser betalning eller utförande av någon naturaprestation. Hit hör framför allt negativa förpliktelser som innebär skyldighet att avhålla sig från något, t.ex. en förpliktelse att inte konkurrera med någon. Brott mot sådana negativa förpliktelser sanktioneras i regel med skadestånd, ofta avtalsvis preciserat som ett bestämt ”vite”. Framställningen kommer inte att uppehålla sig vid särskilda frågor om negativa förpliktelser men täcker de ersättningskrav som kan uppstå där en sådan förpliktelse åsidosätts.

Framställningen skall inte heller som någon särskilt art av förpliktelse uppta det som Rodhe kallar ansvarsförpliktelser. Någon har exempelvis utfäst sig att svara för riktigheten av vissa uppgifter (”garanti” enligt Rodhes terminologi), eller för att en annan kommer att infria sin skuld (borgen), eller han kan ha utlovat betalning endast under förutsättning att en viss skada kommer att inträffa (försäkring). Sådana förpliktelser kan betecknas som sammansatta: vad gäldenären skall

1 Inledning

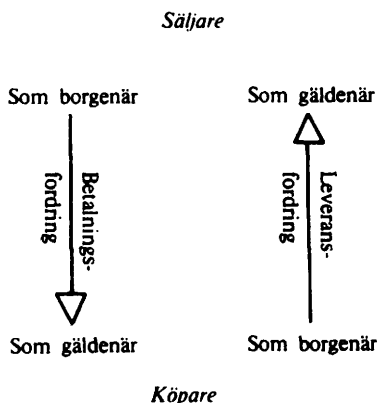
tillhandahålla är i första hand säkerhet eller skydd mot förlustrisker (tjänst), och i andra hand, om förutsättningarna inträder, en betalning av ett ersättningsbelopp.

1.2 Fordring och skuld

I termerna "fordring" och "fordringsrätt" ligger en inriktning på borgenärens förhållanden, eller som man ibland säger "aktivsidan" i partsförhållandet. När man däremot talar om "skuld" eller "förpliktelse" är det gäldenärssidan, eller "passivsidan", som man tar sikte på. Vilken sida man väljer att illustrera är enbart en framställningsfråga och beror huvudsakligen på vilken part man för tillfället talar om.

Valet av "fordringsrätt" för denna framställning avser inte att speciellt fästa uppmärksamheten vid de problem som berör borgenären. Termen anknyter till den beteckning som valts för kursavsnittet i civilrätt 2 för juris kandidatexamen, och den används i brist på neutral term som en allmän beteckning på fordring-skuld-förhållandet.

I ömsesidiga fordringsförhållanden är parterna ömsevis borgenärer och gäldenärer. I ett köpförhållande har exempelvis säljaren en skuld med avseende på den egendom som skall levereras men en fordring med avseende på köpeskillingen, medan förhållandet är det motsatta för köparen. Vi måste alltså vänja oss vid den kanske ovana terminologien att säljaren kan vara gäldenär, nämligen när vi diskuterar om kravet på leverans av egendom, medan köparen är gäldenär när vi diskuterar om betalningsfordringen, enligt nedanstående schematiska framställning.

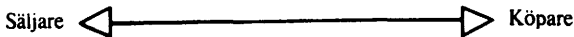
Parentetiskt må framhållas, att ordet *varufordring* normalt inte används för fordring på leverans av varor, utan för betalningsfordring avseende levererade varor.

1.3 Fordringsrättens område – och sakrättens

Inom privaträtten skiljer man sedan gammalt mellan obligationsrätt och sakrätt. Obligationsrätten handlar om relationer som parter skapar direkt, genom avtal eller andra rättshandlingar, medan sakrätten kan sägas behandla relationer som uppstår med avseende på egendom mellan tredje män, särskilt motstridiga anspråk på ett och samma objekt. Om t.ex. bolaget Ruphel & Beaug säljer en bil till Rurik Järnhand, är alla frågor om avtalets uppkomst och de fordringar som uppstår därur obligationsrättsliga frågor. Men om bolaget efter försäljningsavtalet med Järnhand ingår ett ytterligare avtal med patronen Justus Knaveltofft om att sälja samma bil till honom, uppstår mellan Järnhand och Knaveltofft en konkurrens med avseende på bilen, som är sakrättslig till sin karaktär. Liknande är förhållandet om bolaget efter försäljningsavtalet med Järnhand skulle gå i konkurs, och om konkursförvaltaren hävdar att Järnhand aldrig blivit ägare och att konkursboet framför Järnhand är berättigat att behålla bilen.

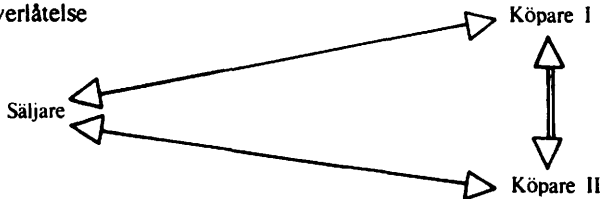
Förhållandet kan schematiskt beskrivas med nedanstående bilder, där enkel pil betecknar obligationsrättsligt förhållande och dubbel sakrättsligt.

(1) Köpeavtal

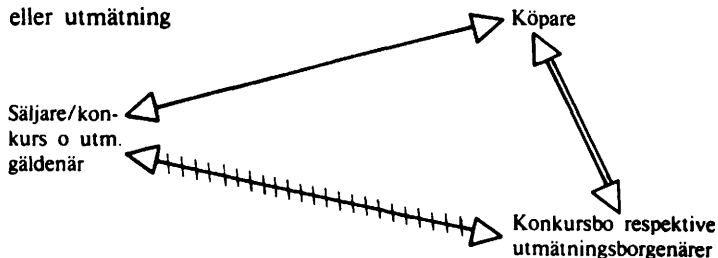
Förhållandet är rent obligationsrättsligt så länge endast dessa parter inbördes rättigheter är i fråga.

(2) Dubbelöverlåtelse

Mellan köparna råder en konflikt av sakrättslig karaktär. Mellan säljaren och envar av köparna råder ett obligationsrättsligt förhållande som bl.a. medför ansvar för säljaren mot den köpare som förlorar tvisten om egendomen.

(3) Konkurs eller utmätning

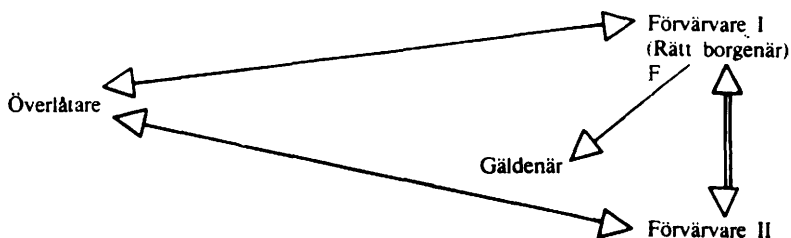
Mellan köparen och konkursboet/utmätningborgenärer råder en konflikt av sakrättslig karaktär. Förhållandet mellan säljaren och hans konkursbo resp. utmätningborgenärer är av speciell art och studeras i processrätten.

1 Inledning

Även en fordringsrätt kan överlåtas eller underkastas andra förfoganden som kan medföra sakrättsliga konflikter. Utan att gå närmare in på dessa frågor vill jag med några exempel antyda hur paralleller kan dras till reglerna om rätt till saker, och vilka distinktioner som där måste göras.

För att förklara den juridiska innebörden av att någon äger en bil behövs ingen utredning av vad en "bil" är. Man kan inskränka sig till den sakrättsliga frågan om äganderätten, såsom en exklusiv rätt till fordonet, vilken kan hävdas mot envar som framställer motstridande anspråk. Vill jag förklara den juridiska innebörden av att äga t.ex. en bostadsrätt, blir temat mer komplicerat. Det är inte en våning med tillhörande utrymmen som bostadsrättsinnehavaren äger. Lokalerna ägs av bostadsrättsföreningen, och bostadsinnehavaren har bara ett anspråk mot föreningen på att få utnyttja dem. Detta anspråk är emellertid skyddat mot konkurrerande krav på liknande sätt som en bilägares rätt till sin bil, och innehavaren kan ha möjlighet att både försälja och eljest förfoga över sin bostadsrätt på liknande sätt som bilägaren över sin bil.

Liknande är det med fordringar. De innebär i första hand en rätt riktad mot en viss gäldenär. Men de medför också en rätt mot andra, vilka gör intrång i borgenärens ensamrätt till fordringen. Problem angående fordringar uppstår alltså i två plan, dels ifråga om fordringen mot gäldenären, dels ifråga om möjligheten att värna denna fordring mot anspråk från andra. Situationen kan för dubbelöverlåtelser del illustreras med nedanstående bild, där vi antar att förste förvärvaren är rätt ägare och berättigad att göra fordringen gällande mot gäldenären.

Mellan förvärvarna råder en konflikt av sakrättskaraktär, och överlåtaren bär i regel ansvar mot den som förlorar. Innehållet i fordringen (F) är emellertid en helt annan fråga, som inte har med äganderätten att göra.

Det är rätten gentemot gäldenären som skall behandlas i denna framställning. Men vissa delar av detta område skall inte beröras. Till rätten mot gäldenären hör bland annat att gäldenären i en del fall får prestera till den som inte nödvändigtvis är rätt borgenär, men som ser ut att vara det (*legitimationsreglerna*). I illustrationen härovan kan det tänkas att gäldenären har rätt att prestera till överlåtaren eller till andre förvärvaren, även om det är den förste förvärvaren som är rätt borgenär. Den som mottagit prestationen blir naturligtvis skyldig att lämna den vidare till rätte borgenären, men

oförmåga eller vägran att göra detta kan leda till att borgenären aldrig får ut vad han haft rätt till. Legitimationsreglerna behandlas i värdepappersrätten och skall förbigås här.

Det förekommer i en del fall att en fordrings innehåll ändras vid överlåtelse. Invändningar som gäldenären kunnat framställa mot en tidigare borgenär bortfaller, sedan fordringen förvärvats av någon som vid förvärvet var i god tro. En invändning som alltid bortfaller på detta sätt är att en överlåten fordringshandling tillkommit för skens skull ("simulation", avtalslagen 34§). I övrigt förutsätter en sådan kvalitetsförbättring av fordringen att denna uttrycks i en särskild form, framför allt såsom s. k. order- eller innehavarhandling, och handlingar i denna form sägs vara *negotiabla*. Även dessa frågor behandlas närmare i värdepappersrätten.

Vad som här skall upptas är alltså fordringsrätter *såsom de berör de ursprungliga parterna eller parter som intar samma ställning som dessa*. Inom det området har jag funnit det lämpligt att behandla de förekommande problemen kronologiskt, dvs. först regler om fordringars uppkomst, sedan om deras innehåll, och därefter om deras avveckling. Avslutningsvis skall vi se på vilka påföljder borgenären kan göra gällande när gäldenären inte uppfyller sina förpliktelser.

Denna uppläggning överensstämmer med sedvanlig metodik inom obligationsrätten. Samordningen med annan kurslitteratur medför dock att flera frågor endast kommer att anges eller behandlas i största korthet, beroende på att de ansetts ingå i andra kursavsnitt och finns behandlade eller skall upptas där. Min avsikt att undvika dubbelbehandling kan medföra vissa hopp och ojämnheter i framställningen.

1.4 Rättskällor

Det finns i svensk rätt ingen allmän lagstiftning om fordringsrätter, i motsats till läget i många andra länder. Vissa slags regler återfinns dock i skilda lagkomplex över hela obligationsrättens område och ses då som uttryck för allmänna principer. Ett exempel är rätten att häva avtal vid väsentligt avtalsbrott, varom stadganden återfinns i flera olika lagkomplex. Ett jämförande studium av olika lagar kan alltså ge besked om vissa allmänna principer, vilkas tillämpning kan utsträckas även utanför lagarnas direkta område.

Allmän syftning har dessutom avtalslagen, såtillvida att avtalsförpliktelser griper över hela obligationsrättens område. Eftersom denna framställning endast kort skall uppehålla sig vid avtals ingående – med eller utan mellanhand – blir det främst kapitlet om ogiltighet som får betydelse. En sådan bestämmelse som generalklausulen i avtalslagens 36§ har tillämpning över hela fordringsrättens område. En mängd andra lagar, såsom rän-

1 *Inledning*

telagen och spridda bestämmelser i handelsbalken, har också allmän syftning.

Slutligen märks att två lagar inom området har särskilt vid syftning, nämligen skuldebrevslagen och köplagen. Den förra har enligt motiven vidsträckt analogisk tillämpning på penningförpliktelser av alla slag, medan den utomordentligt vida tillämpning som den gamla köplagen av 1905 ägde förmodligen ej har motsvarighet i den nya köplagen (1990:931), då denna i viktiga avseenden bygger på principer som inte tidigare funnits i svensk rätt, se närmare Ramberg, Köplagen s. 106. Bland annat anses att 1905 års köplags regler om genus- och speciesköp alltså har viss betydelse för fordringsrätten, se Hellner 2 ss.39–40.

2. Fordringars uppkomst

2.1 Översikt

Den vanligaste fordringsgrunden är utan tvivel *avtal*, särskilt kredit- och låneavtal. Med *kreditavtal* avser jag då avtal där någon får en vara eller annan naturaprestation utan skyldighet att själv betala hela priset genast. Krediten utges mestadels av en särskild kreditgivare. Med *låneavtal* avser jag i anslutning till vanligt språkbruk avtal om *penninglån*, vilken senare term föredras där det kan vara någon tvekan om innebörden.

Vid en sådan terminologi kan termen *försträckning* reserveras för tillhandahållande av saker som inte behöver återlämnas in specie, och *saklån* är lån av ett visst föremål som skall så återlämnas. Härutöver betecknar saklån att tillhandahållandet är benefikt, till skillnad från förhållandet vid *sakhyra* eller *saklega*; vid de övriga ovan nämnda transaktionerna bör om erforderligt särskilt klargöras om nyttjandet är benefikt eller oneröst.

Avtalets verkan grundas ytterst på parternas avgivna *löften*, och löftet är också grunden för en gåvas verkan, där det enligt min uppfattning är missvisande att tala om avtal. Avtal och gåvor kommer därför att beröras under rubriken *löften* men endast i största korthet, eftersom de behandlas i andra delar av kursen. Något skall dock sägas om kredit- och låneavtalen.

Även utan avtal kan fordringar ibland uppstå på grund av tjänster som utförs för någon. Framför allt skall uppmärksammas den allmänna grunden *negotiorum gestio* (nedan 2.3.1) för en begränsad sådan ersättning, men även den rikligare ersättning som kan utgå vid *upphittande* och vid *bärgning* enligt sjörätten skall beröras.

I rättslivet kan förekomma förmögenhetsöverföringar som rättsordningen inte godkänner och som därför medför återgångskrav. Ett typiskt fall är betalning av misstag, som behandlas under rubriken *condictio indebiti* (nedan 2.5). Härutöver förekommer vissa fall av mestadels lagstadgad ersättning för *obehörig vinst* som någon anses ha haft av en rättshandling.

En viktig grund för fordringars uppkomst, som i huvudsak skall förbigås under hänvisning till dess behandling i andra delar av undervisningen, är *skadegörelse*. Härmed avses då i första hand förorsakande av skada utan samband med kontraktsåtaganden, men inte heller ersättningskrav för skada som under utförande av kontrakt drabbar borgenärens egendom, t.ex. skada under förvaring eller transport, skall särskilt behandlas. Skadestånd för underlåten uppfyllelse av förpliktelser berörs däremot under påföljer i slutet av framställningen.

I anslutning till frågorna om skadegörelse skall kort uppmärksammas en särskild ersättningsform inom sjörätten, det *gemensamma haveriet*, som

2 Fordringars uppkomst

inte berörs på annat håll i undervisningen för andra än dem som studerar sjörätt.

Slutligen observeras att fordringar kan komma till stånd på grund av *myndighetsbeslut* och genom *dom*.

Det är troligt att den gjorda uppräkningsen inte är fullständig. Bland stundom uppmärksammade fordringsgrunder i andra framställningar märks bland annat *gran-nelagsförhållanden*, som kan grunda vissa speciella förpliktelser, och det finns kanske också andra fordringsgrunder, som ej kan inordnas under de medtagna kategorierna. Som exempel på vitt skilda grunder för fordringars uppkomst bör de nämnda dock vara tillräckligt representativa.

2.2 Löften

2.2.1 Bindande löften och fordringsbevis

Som bekant är löften bindande om de utväxlats i *avtalets* form. Ett ensidigt avtalslöfte – ett anbud, eller en accept – ger däremot inte ensamt upphov till en fordring, även om det är bindande under en viss tid. Villkoren för att ett löfte skall bli bindande såsom del av ett avtal studeras i avtalsrätten och skall ej genomgå här. Dock bör nämnas, att medan parter inte kan genom avtal binda en utomstående tredje man, är det inget som hindrar att de skapar rättigheter för tredje man, vilka denne själv kan göra gällande (*tredjemansavtal*).

Löften om *gåva* betecknas i svensk rätt ofta som ett slags avtal. Verkan av sådana löften bestäms dock inte i första hand av avtalslagen utan av lagen den 27 mars 1936 angående vissa utfästelser som gåva. Även denna lag behandlas i en annan del av kursen.

Förlikningar och *eftergifter* betecknas ibland som grund för uppkomsten av en fordring, där de innebär en fixering av en tidigare tvistig eller till beloppet oviss fordring eller frivillig nedsättning till ett lägre fordringsbelopp. De nämnda rättshandlingarna är särskilda former av avtal eller gåvoutfästelser, och i den mån de är verksamma såsom sådana bestämmer de i fortsättningen innebörden av fordringen. Samtidigt innebär de ett avstående från en del av ett äldre anspråk, och de skall i den egenskapen behandlas senare under fordringars avveckling.

Avtal och andra löften som skall vara bindande uttrycks ofta i skriftlig handling, som skall tjäna såsom bevis om fordring som löftet tillskapat. Ett sådant *skriftligt fordringsbevis* får verkan efter sitt innehåll, så länge inte motbevisning anförs som visar att fordringen av någon anledning saknar giltighet. Dessutom bör uppmärksammas att fordringsbeviset medför den betydelsefulla processuella fördelen att borgenären kan genom betalningsföreläggande indriva sitt krav. Närmare om fordringsbeviset läses i värdepappersrätten.

En förutsättning för att fordringsbeviset skall ha dessa verkningar är emellertid att det befinnes bevisat att gäldenären undertecknat handlingen. Bestrider gäldenären sin namnteckning, har borgenären tills vidare förlorat den fördel som ligger i handlingen bevisverkan, vilket i betalningsföreläggandeprocessen medför att målet såsom stridigt måste hänskjutas tillrättegång (Lag(1990:746) om betalningsföreläggande och handräckning §33).

I NJA 1976 s. 667 påstods en person ha undertecknat ett "kvitto", vilket i målet tolkades som ett erkännande av en skuld. Den utpekade gäldenären bestred att han undertecknat handlingen och att han stod i någon skuld till kvittots innehavare. Olika omständigheter talade dock för att svaranden undertecknat kvittot, och endast hans egen uppgift under sanningsförsäkran talade däremot.

HDs majoritet fann att eftersom det var "övervägande sannolikt" att svaranden undertecknat kvittot och ingen annan omständighet (annat bevis?) anförts mot betalningsskyldighet, skulle talan bifallas. Ett justitieråd ansåg att vad som anförts för att handlingen var äkta inte hade tillräcklig styrka för att svarandens invändning skulle anses vederlagd.

Majoriteten och dissidenten tycks inte ha varit oense om att övervägande skäl talade för handlingens äkthet, men medan majoriteten angav detta som tillräckligt, menade dissidenten att ett högre mått av bevisning borde krävas för att svaranden skulle underkastas det processuella underläge med avseende på fordringens existens, som bundenheten vid ett skriftligt fordringsbevis skulle medföra.

2.2.2 Kreditavtal

Det ekonomiska livet bygger i hög grad på kreditgivning, och kreditavtal är vanliga, särskilt vid köp av alla slag. Krediten kan utges av säljaren, såsom där säljaren av en fastighet "ligger kvar" med ett visst belopp till dess köparen kan ordna egna lån, eller där säljaren av en båt ger köparen rätt att avbetala en del av köpeskillingen under en längre period. I båda fallen brukar säljaren se till att han får säkerhet för krediten, vid fastighetsköpet i form av pantbrev i fastigheten, och vid båtköpet i form av ägarförbehåll till båten (härom närmare sakrätten).

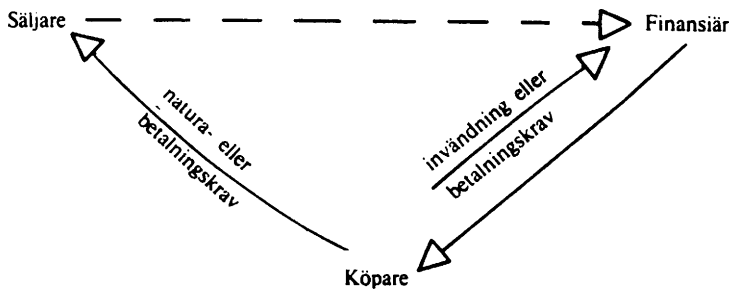
I den organiserade handeln är det vanligt att krediten tillhandahålles av en särskild finansiär, som på ett eller annat sätt samarbetar med säljaren. Utpräglat är detta vid konsumentkapitalvaror såsom bilar, TV-apparater och hushållsmaskiner. I handeln påträffas framför allt tre slags konsumentkreditköp.

Vid *avbetalningsköpet* ger säljaren kredit som i regel ej får överstiga 80% av varans kontantpris (konsumentkreditlagen 14§), varefter han diskonterar kontraktet hos en finansiär, dvs. han överlåter eller pantsätter kontraktet med avräkning (dis-conto) för den ränta och övrig lånekostnad som belöper på kredittiden. Krediten handhas av finansiären, till vilken alla avbetalningar

2 Fordringars uppkomst

skall ske, men reklamlationsfrågor sköts framgent av säljaren. Som säkerhet för krediten tjänar den sålda varan, vilken vid betalningsförsummelse kan återtas under förutsättningar som anges i konsumentkreditlagen, och härvid brukar i regel avbetalningskontraktet återföras till säljaren.

Finansieringstransaktionen innebär en fordringsöverlåtelse till finansiären, men konsumentkreditlagen tillåter inte att denna sker utan att finansiären ådrar sig vissa av säljarens skyldigheter. Mot finansiärens betalningskrav kan en konsument alltid anföra reklamationer och andra invändningar i samma utsträckning som han kunnat göra mot säljaren (konsumentkreditlagen 16§ 1st, jfr skuldebrevslagen 27§). Härutöver är finansiären på samma sätt som säljaren utsatt för skadestånd och andra penningkrav med anledning av köpet men bara intill beloppet av vad han mottagit (konsumentkreditlagen 16§ 2st). Fordringsöverlåtelsen ger alltså köparen två gäldenärer att hålla sig till för sina ersättningskrav.

Situationen kan åskådliggöras med ovanstående bild, där streckad pil betecknar fordringsöverlåtelse, rak heldragen pil finansiärens betalningskrav och krökt heldragen pil köparens invändningar eller på köpet grundade motkrav.

Vid *låneköp* anvisar säljaren en finansiär, genom vars försorg köparen får låna upp till högst 80% av det belopp han behöver för köp av en kapitalvara. För att säkra sig mot köparens betalningsoförmåga prövar finansiären själv köparens pålitlighet som betalare på grundval av kreditupplysningar, och det förekommer att han därutöver kräver borgen. Varan säljs därefter kontant, och krediten är en separat affär mellan köparen och finansiären, där möjlighet saknas till varans återtagande vid betalningsförsummelse på köparens sida (konsumentkreditlagen 25§). Ändå drabbas finansiären av samma invändningar och samma motkrav på grund av köpet som vid avbetalningsköp (konsumentkreditlagen 16§). Här får alltså köparen en ytterligare gäldenär för sina ersättningsanspråk redan därför att kredit tillhandahålles!

I bild blir situationen lik den vid avbetalningsköp, men den pil som betecknar fordringsöverlåtelse bortfaller.

Vid *kortkredit* tillhandahåller en finansiär kredit för konsumentens löpande behov, antingen för inköp i ett visst säljarföretag (internt kreditkort) eller för inköp i ett antal anslutna säljarföretag (externt kreditkort). Kreditkortets funktion beskrivs närmare i värdepappersrätten.

2.2.3 Penninglån

Vid rena låneavtal saknas den koppling till ett visst köp eller annat naturavtal som är karakteristisk för kreditavtalen. Gränsen är dock långtifrån klar, och det är inte ovanligt att lån ges för ett bestämt inköp, utan att valet av långivare styrks av något avtal mellan denne och säljaren. Låneavtalet och köpet betraktas då som skilda transaktioner, och även om det gäller ett konsumentköp blir konsumentkreditlagen inte tillämplig.

Lån mellan privatpersoner ingås ofta muntligen eller i informell och kanske missvisande skriftform, t.ex. som ”kvitto” på mottaget belopp. Vid lånesummor av någon betydelse är det särskilt för långgivaren viktigt att skuldebrev utställs, som klargör rättsförhållandet mellan parterna. Om handlingen inte är avsedd för överlåtelse, är ett enkelt skuldebrev lämpligast. Ett sådant kan ges exempelvis följande utformning.

Lånerevers

Till Justus Knaveltoft, Härevi gård, betalar jag den 1 januari 1998 tretusen kronor. Beloppet löper med 10% årlig ränta, förfallen per den 1 januari och 1 juli.

Ruriksborg, Lugnby den 1 januari 1996
(Undertecknat) Rurik Järnhand

Vid *banklån* utfäster sig låntagaren vanligen att betala till den långgivande banken ”eller order”. Tillägget innebär att betalningsmottagare enligt handlingen är antingen banken eller den till vilken banken överlåter skuldebrevet, vilket bland annat underlättar möjligheterna för banken att vid gäldenärens betalningsförsummelse överlåta skuldebrevet till en inkassobyrå för indrivning. Närmare om verkan av sådana orderklausuler läses i värdepappersrätten.

I bankernas vanliga skuldebrevsformulär avseende ”kredit på viss tid” åläggs gäldenären att betala hela lånebeloppet med ränta vid en angiven tidpunkt. Kapitalbeloppet skall alltså betalas samtidigt som räntan, vilket medför att banken anger den kortare betalningstid som är vanlig för ränta, dvs. i regel efter högst ett år, men formulären innehåller en förlängningsklausul, som innebär att betalningstiden för kapitalbeloppet förskjuts till nästa räntebetalningstermin ”om banken medger förlängning”. Denna teknik används därför att bankrörelselagen (2:19 st2) förbjuder bankerna

2 Fordringars uppkomst

att till mer än en mindre del binda sin utlåning under mer än ett år. Muntligen överenskommes dock ofta att lånet skall löpa under betydligt längre tid, och det torde inte vara ovanligt att en kund genom brevväxling kan förete bevis om att en sådan överenskommelse träffats (jfr s. 62 nedan).

En särskild form av utlåning i bankerna är *kreditivet*, där ett belopp ställs till förfogande att utnyttjas efter hand för visst ändamål. Ett exempel är byggnadskreditivet, där banken tillhandahåller ett belopp som erfordras för att färdigställa en viss byggnad, med föreskrift att beloppet får tas i anspråk genom successiva "lyft" allteftersom arbetet fortskrider. Ett annat exempel är *checkräkningskrediten*, där låntagaren tillåts att dra checkar på ett konto intill ett visst maximalt belopp.

Vid all seriös långivning, och i synnerhet bankernas, är *säkerheten* en viktig beståndsdel. Normalt förekommande säkerheter för lån är pant – särskilt pantbrev i fastighet – och borgen. Beträffande pantsäkerheten kan uppmärksammas bankformulärens s. k. generalpantklausul, som ger bankerna rätt att utnyttja en ställd pant som säkerhet även för gäldenärens övriga lån hos banken, dock inte för fordringar som banken förvärvat från tredje man. Borgen för banklån tecknas regelmässigt "såsom för egen skuld", vilket ger banken möjlighet att vända sig mot löftesmannen med betalningskrav även om krav inte framställts mot huvudgäldenären.

Generalpantklausuler berörs något härnedan i samband med jämningsfrågor. Borgen såsom för egen skuld ("proprieborgen") uppmärksammas särskilt vid redogörelsen för rättsläget där flera gäldenärer finns.

2.3 Tjänster utan uppdrag

2.3.1 Negotiorum gestio

Negotiorum gestio (lat. = utförande av affärer) är en situation där någon ("gestor" = den handlande) gör en tjänst i någon annans ("huvudmannens") intresse utan att ha dennes uppdrag därtill. Utanför begreppet faller särskilt reglerade situationer, särskilt de i nästa avsnitt nämnda fallen bärgning och upphittande.

Problemet är närmast om gestor får någon ersättningsfordring för sina insatser. Som vi skall se finns det situationer där gestor får en sådan fordring, men han kan inte kräva mer än att hållas skadeslös, och en förutsättning är därutöver att den ådragna skadan varit rimlig.

Gestors rätt att hållas skadeslös får en särskild dimension där han avtalat med tredje man eller uppoffrat dennes intressen för att skydda huvudmannens. Dessa frågor kunde hänvisas till mellanmansrätten och skadeståndsrätten, men behovet av överblick gör det lämpligt att de upptas i ett sammanhang. Några generella iakttagelser i ämnet skall göras här.

Negotiorum-gestio-principer erkänns framför allt i nödsituationer. Den

som dyker i havet och räddar en drunknande kan av denne kräva ersättning för sin förstörda kostym, och den som lägger ut taxipengar för att få en skadad till sjukhus kan återkräva beloppet av denne. Förutsättning är att handlingen tett sig nödvändig för undvikande av skada, och vid räddning av egendom dessutom att det som uppoffrats eller utlagts inte tett sig mer värdefullt, för en förnuftig gestor, än vad som bort kunna räddas. Däremot är det inte erforderligt att insatsen lyckats, utan gestor får ersättning om ett välplanerat räddningsförsök oväntat misslyckas.

Enligt Håstad (Tjänster utan uppdrag, Sthlm 1973) kan man vidare av lagstiftningen sluta att ersättning kan påräknas i åtskilliga fall där gestor står i *förtroendeställning* till huvudmannen (jfr kommissionslagen 8 och 48§§), där gestor *har huvudmannens egendom i sin besittning* (jfr köplagen 72 och 73§§ samt sjölagen 13:21 och 14:26§§), och där gestor *har medintresse* i åtgärden (jfr bolagslagen 2:3 st 3, 4:3 st 1 pkt 2). Förutsättningar är att huvudmannen varit förhindrad att själv handla och att åtgärden varit nödvändig för att skydda huvudmannens intresse; hur nödvändig beror på omständigheterna och kan inte anges generellt.

I litteraturen har sagts att en *allmän regel* kan uppställas om ersättnings-skyldighet för tjänster som utförts i huvudmannens intresse, under förutsättning att huvudmannen själv varit förhindrad att sköta saken och tid ej funnits för ett godmansförordnande, samt att handlingen varit strängt nödvändig för att skydda huvudmannen från förlust.

En sådan princip kan sägas ha erkänts av Högsta Domstolen i rättsfallet NJA 1952 s. 63), som rörde nykterhetsnämnds kostnad för mjölkning av intagen lantbrukares kor m.m. Att ersättning i målet ej utdömdes för dessa utgifter berodde på att de ej yrkats särskilt.

I de fall där ersättning alltså kan utgå, har gestor som tidigare nämnts bara anspråk på att hållas skadeslös. Han har sålunda inte anspråk på särskilt belöning, och vanligen inte ens på något arvode för direkta arbetsinsatser; vid professionella tjänster såsom läkarens insatser vid en olycka kan arvode dock ifrågakomma. Ersättningen inskränks alltså i regel till *direkta utlägg och uppoffringar*.

Om gestor istället för att göra ett utlägg binder sig genom *avtal i eget namn med tredje man* – jag åtar mig att betala taxin som skall föra den skadade till sjukhuset – är intresseläget detsamma, och gestor får i samma mån som vid direkt utlägg en regressrätt för kostnader som han ådrar sig på denna väg.

Om gestor istället ingår *avtal med tredje man i huvudmannens namn* – jag ombesörjer t.ex. uttryckligen för min grannes räkning reparation av hans strejkande värmepanna under en allvarlig köldperiod – anses huvudmannen bli bunden direkt mot tredje man i samma mån som han kunnat bli det mot gestor för dennes egna utlägg eller åtaganden. Kostnaden måste alltså ha varit rimlig. Går gestor längre – t.ex. ombesörjer en ej erforderlig allmän genomgång av värmepannan – blir han skadeståndsskyldig mot

tredje man för vad huvudmannen ej kan åläggas betala, därför att han handlat utan den negotiorum-gestiobehörighet som han uppgivit sig äga (jfr avtalslagen 25§).

Om gestor istället för att avtala med tredje mannen *uppoftar tredje mans intresse för att tillgodose huvudmannens*, är intresseläget ändrat så tillvida att tredje man inte själv haft möjlighet att inverka på situationen. Gestor har t.ex. uppkastat en jordvall på tredje mans fastighet, för att därigenom hindra att lägre belägna hus översvämmas och skadas. Här anses att gestor undgår ansvar mot tredje man, och att ersättningsskyldighet istället läggs på huvudmannen, under förutsättning att uppoftningen varit ojämförligt mindre än det hotade intresset. Om gestor åsidosatt detta krav på värderelation blir han ansvarig mot tredje man men bör kunna söka regress hos huvudmannen under samma förutsättningar som han får ersättning för egna utlägg (ovan s. 19). Kravet på ojämförligt större värde gäller inte när det är *huvudmannens intresse som uppoftas* – gestor bryter t.ex. upp låset till sin bortreste grannes garage för att stänga av en rinnande vattenkran. Även om det hotade intresset skulle framstå som obetydligt mer värt än det uppoftade undgår gestor ansvar mot huvudmannen.

Sammanfattningsvis kan sägas att negotiorum gestio är en situation där någon (gestor) *oombedd utför en tjänst* i en annans (huvudmannens) intresse, och att insatsen kan ge rätt till *ersättning* för uppoftningar och utlägg om de företagits i en *nödsituation*, i vissa fall där gestor står i *förtroendeställning* till huvudmannen, där han har huvudmannens *egendom i sin besittning*, och där han har eget *medintresse* i åtgärden. Måhända finns härutöver en *allmän regel* om ersättning vid nödvändiga ingrepp där huvudmannen varit förhindrad att själv handla.

Vid gestors *avtal med tredje man* i huvudmannens namn går tredje mannens krav gestor förbi i samma mån som gestor skulle ha fått ersättningskrav för egna insatser: går avtalet längre blir gestor ansvarig. Har gestor uppoftat tredje mans intresse, riktar sig ersättningskravet mot huvudmannen om det hotade intresset var ojämförligt större än det uppoftade, och annars mot gestor, som dock ibland kan ha regressrätt mot huvudmannen.

2.3.2 Bärgarlön, hittelön

Sjörättens regler om *bärgarlön* bildar ett markant undantag från den eljest allmänna regeln att räddningsaktioner endast ersätts med kompensation för havda utgifter. Vid bärgning utgår en frikostig ersättning avpassad till att tjäna som sporre för sådana aktioner. Samtidigt finns piskan: du måste lyckas, annars blir det ingen ersättning alls, ens enligt principerna för negotiorum gestio. Den internationellt vedertagna regeln vid bärgning lyder: "No cure, no pay". Oavsett framgång ges dock viss ersättning för undanröjande av miljöskada ("miljöbärgning").

Bärgningsreglerna är en specialitet, som studeras i sjörätten. Här skall bara observeras, att reglerna numera ej endast gäller vid räddning av nödställt fartyg och gods därifrån utan även för annan nödställd egendom till sjöss, samt att ersättning för räddade människor betalas endast i den mån egendom har bärgats, ur vilken ersättning kan utgå. Bärgarlönen påverkas i hög grad av det bärgades värde och kan aldrig sättas högre än detta. Avtal som träffas om bärgarlön kan jämkas eller sättas åsido på grund av oskälighet eller uppenbart missförhållande mellan bärgarinsatsen och den överenskomna ersättningen, sjölagen 16:4§.

Bärgarlön utgår också för omhändertagande av övergivet fartyg, om fartyget varit i fara och räddas därur. Till lands utgår på liknande sätt *hittelön* till den som tillvaratar ett borttappat föremål; den utgår med skäligt belopp, men några normer för dess beräkning finns knappast. Regler om anmälningsskyldighet för fynd ges beträffande sjöfynd i sjöfyndslagen och beträffande hittegods i hittegodslagen, se närmare Tiber, Båtjuridik ss.117–122 (jfr ändringar i hittegodslagen 1982).

2.4 Obehörig vinst

Termen obehörig vinst är inte särskilt upplysande. Närmast avses en *förmögenhetsöverföring som rättsordningen inte godkänner* och som därför bör återgå, men varken begreppet som sådant eller några allmänna principer i svensk rätt klargör vilka slags överföringar som har den egenskapen. I begreppet ligger vidare ett *mått på ersättning*, ty återgången av överföringen skall inte vara fullständig utan skall bara ske intill måttet av den vinst som affären tillfört den ersättningskyldige. Inte heller ersättningsberäkningen följer några enhetliga principer i svensk rätt.

Principen om obehörig vinst härstammar från romersk rätt, som kände ett antal berikelsegrunder eller "kondiktioner", vid vilka den vinst som en mottagen prestation medfört skulle återgå. Till dessa kondiktioner hörde "condictio indebiti", som avsåg en prestation utgiven i den felaktiga tron att man var förpliktad. När sedermera läran om obehörig vinst vann insteg i den svenska rättsvetenskapen, har just begreppet *condictio indebiti* upptagits, fastän vinstresonemang knappast förs i de återgångsfall det här är fråga om. Framställningen återkommer härtill i följande avsnitt.

Begreppet obehörig vinst anses i svensk rätt alltför diffust för att kunna åberopas som grund för något anspråk. Jag kan inte kräva ersättning av någon bara därför att han har gjort en "obehörig" vinst på min bekostnad. Däremot finns i lagstiftningen flera fall där ersättning beräknas till beloppet av en erhållen vinst, därför att en ren återgång av en utgiven prestation eller uppgiven rättighet ansetts ge olämpliga resultat. I en speciell situation har begreppet även kommit till användning i rättspraxis.

2 Fordringars uppkomst

I lagstiftningen möter till en början stadgandet i HB 18:3 pkt 2 (jfr avtalslagen 27§ 3st) om huvudmannen som inte vill stå för sin sysslomans obehöriga avtal och då istället måste ersätta tredje man för den nytta (= vinst) som avtalet tillfört honom.

Som exempel kan anföras att en syssloman har obehörigen köpt varor till överpris, vilka använts i huvudmannens rörelse. Huvudmannen undgår att bli bunden till det obehöriga överpriset men måste ersätta tredje man med gängse pris. Eller sysslomannen har obehörigen tagit upp lån för huvudmannen. Huvudmannen blir betalningsskyldig i den mån han får del av pengarna eller dessa används för betalning av hans skulder (Hellner s. 339f).

Om en omyndigs avtal skall återgå efter att förmyndaren vägrat godkänna det, måste motparten återlämna den omyndiges prestation även om han inte kan få sin egen tillbaka. Motpartens förlust mildras dock av stadgandet i FB 9:7 och 10:7, att den omyndige måste lämna ersättning för det som ej kan återgå i den mån det använts till hans underhåll eller eljest medfört nytta för honom. Har den omyndige köpt en flaska sprit och druckit upp den, får han pengarna tillbaka utan någon ersättningsskyldighet. Har han däremot köpt något så nyttigt som en för honom behövlig lärobok i juridik, skall han ersätta dess värde, och detta anses gälla även om föremålet inte kommit till avsedd nytta, t.ex. därför att den omyndige tappat bort det eller sålt det för att använda pengarna till något roligare.

I växel- och checklagarna gynnas den som stöder sin fordring på en växel eller en check bl.a. genom att få flera gäldenärer som garanter för betalning och genom processuella fördelar (växellagen 43, 93 och 94§§, checklagen 40, 71 och 72§§, UB 3:5 p.1). Det gynnade växel- och checkrättsliga kravet kan gå förlorat genom en kortfristig specialpreskription eller genom borgenärens försummelse av föreskriven bevakning (s.k. prejudicering). Borgenären förlorar dock inte helt sin fordring utan kan i vanligt civilrättsmål kräva ersättning för den vinst som ett bortfall skulle medföra för vederbörande gäldenär (växellagen 74§, checklagen 57§, se närmare Skuldebrev s. 117, 131).

Ett annat känt exempel är gamla sjölagen 117 §, som ålade redaren att från godsmottagare i bestämmelsehamnen inkassera frakt och andra befordringskrav som ålegat motparten befraktaren, och som befriade befraktaren från ansvar för kraven försåvitt detta inte till redarens skada gav befraktaren en obehörig vinst. En sådan vinst kunde exempelvis uppstå om befraktaren var en säljare som i relation till sin köpare tillgodoräknas bortfallet av de befordringskrav som köparen bort betala. I 1994 års sjölag har regeln emellertid ersatts med den motsatta presumtionen, nämligen att befraktaren förblir ansvarig för sina åtaganden såvida inte utlämnandet medför skada för honom och redaren måste ha insett det, sjölagen 13:23 och 14:25 st 2.

I rättspraxis har begreppet obehörig vinst använts i en uppmärksam

serie rättsfall angående skogsavverkningsrätt, där områden på vilka sådan rätt upplåtits har belagts med avverkningsförbud, så att förvärvarens rätt blivit värdelös, medan upplåtaren fått behålla sina träd (se särskilt plenidomen NJA 1925 s. 184). Att ålägga upplåtaren återbetalning av hela vederlaget skulle på ett omotiverat sätt belasta honom med hela risken för ett förbud som primärt drabbat motparten; att låta honom helt undgå återbetalning vore att lägga en kostnad på förvärvaren, som denne inte får någon valuta för. Som lämplig kompromiss har domstolarna valt att låta upplåtaren återbetala endast den vinst han kan ha av att träden får stå kvar. Någon utvidgning av denna praxis till andra situationer har man knappast anledning att räkna med.

Sammanfattningsvis kan de nämnda fallen av ersättning enligt principen obehörig vinst anges på följande sätt.

1. Reglerna om *sysslomäns och omyndigas avtal* avser *obehörighet* som bort medföra återgång, fastän återbäring ej kan ske därför att prestationen använts. Ersättning måste då träda istället, men med hänsyn till den omyndiges resp. huvudmannens intresse begränsas denna till den vinst som vederbörande kan få av transaktionen.
2. De i rättspraxis förekommande avgörandena om *förbudsdrabbad skogsavverkningsrätt* avser däremot fall där fullständig återgång i princip kunde ske, men där man med hänsyn till intresseläget inte velat lägga hela förlusten på en part. Förlusten uppdelas enligt en mellanlösning, som innebär att ingen av parterna skall få vinst av det inträffade.
3. I *växel- och checklagarna* liksom i gamla *sjölagen* gäller det över huvud taget inte återgång utan prestationer som i princip tillkommer borgenären, fastän denne låtit särskilda indrivningsmöjligheter författa. Det vanliga civilrättsliga krav som återstår begränsas då enligt principen att borgenären som inte utnyttjat tillgängliga rättsmedel får ersättning endast för den vinst som fordringens bortfall skulle tillföra motparten.

2.5 Felaktiga utbetalningar

Om någon har gjort en betalning av misstag, ter sig en återbetalning av beloppet omedelbart som den rättvisa och naturliga lösningen. Vid närmare övervägande visar sig detta synsätt vara en förenkling, eftersom situationerna vid betalning av misstag kan växla betydligt. Reglerna brukar – närmast med sikte på misstag som består i att man trott sig vara skyldig att betala – sammanfattas under rubriken *condictio indebiti* (jfr föregående avsnitt).

2 Fordringars uppkomst

För betalning som blivit felaktig på grund av räknefel stadgade gamla UP 10§ 5 mom:

”Missräkning är ingen betalning. Evad den finnes, bör den först rättas, och betalning sedan därefter ske.” När regeln bortogs i utsökningsbalken, uttalades att räknefel kan rättas utan någon särskild regel, bortsett från helt speciella fall, som att felet upptäckts efter lång tid (SOU 1974:55 s. 87f).

Numera saknas lagstiftning härom. Som huvudregel anses även i andra fall än räknefel gälla att betalning som skett av misstag skall återgå i sin helhet. Regeln gäller otvivelaktigt där betalningsmottagaren visste att han inte hade rätt till det erhållna beloppet eller till en del av detta. I övrigt är återgångsregeln försedd med vidsträckta undantag, enligt doktrin och praxis.

Om en betalning är uttryck för en *disposition* av betalaren, dvs. han velat betala oavsett om han var skyldig det eller ej, eller om han gett mottagaren det befogade intrycket, skall betalningen inte återgå. Orsak till en sådan disposition kan vara ren välvilja, önskemål om att framstå som en god betalare, eller önskan att undanröja en osäkerhet ifråga om fordringsbeloppet. Betalningen får verkan av en eftergift, förlikning eller annan uppgörelse.

Behovet av säkerhet i rättslivet talar för att den som mottagit betalning i god tro och *inrättat* sig därefter i regel bör få behålla vad han erhållit. Särskilt gäller detta periodiska betalningar till folk i små förhållanden, såsom vanliga lönebetalningar. Får man högre lön än som är rätt inrättar man sig därefter, och skall överskottet återbetalas står man plötsligt med en skuld som man annars inte skulle ha ådragit sig. ”Inrättandet” antas dock i regel ta en viss tid, och om betalningsmottagaren snart får meddelande om misstaget, godtas inte gärna påståendet att han inrättat sig efter nya förhållanden eller konsumerat medlen i god tro. Sådant var förhållandet i NJA 1970 s. 539, där ett stort antal jordbrukare som fått felaktigt utbetalade skördeeskadeersättningar ansågs ha blivit meddelade om felet genom notiser i tidningarna inom någon vecka efter utbetalningarna.

Mot återgång talar vidare synpunkten att *betalaren bör se upp*. Det är både naturligt och önskvärt att betalaren kontrollerar vad han är skyldig att betala, så att mottagaren i lugn och ro kan inrätta sig därefter. Särskilt när betalaren är ett företag med ordnade räkenskaper och mottagaren en kund som litar på riktigheten av framräknat belopp kan man räkna med återhållsamhet med att medge återgångsanspråk. Det gäller också för betalningar som berott på en felbedömning av rättsläget.

Rättsfallet NJA 1961 s. 18 föranleddes av en banks utbetalning från ett kundkonto till en obehörig som förfalskat kundens uttagningskvitto. Efter förhandlingar med kunden täckte banken uttaget, under intryck att kunden eljest kunde framtvinga detta i rättegång. Sedan Högsta Domstolen i avgörandet 1958 s. 448 slagit att banken inte hade någon sådan täckningsskyldighet, sökte banken beloppet åter från kunden under åberopande av att betalningen skett på grund av rättsvillfarelse.

Högsta Domstolen ansåg inte att en sådan felbedömning borde grunda återkravsrätt, trots att rättsläget vid betalningen varit ovisst. Mot återgång talade dess-

utom, att kunden på grund av förhandlingarna om betalningen haft anledning anta, att banken noga övervägt rättsläget. Slutligen ansågs med hänsyn till den allmänna omsättningen, att den som tar emot en förbehållslös betalning av bank eller annan penninginrättning skall kunna göra detta utan att riskera återkrav.

Förutsättning för resonemanget att betalaren bör se upp är att han känner till de omständigheter som bestämmer betalningsskyldigheten och inte är hänvisad till betalningsmottagarens uppgifter härom. I synnerhet vid försäkringsutbetalningar är försäkringsgivaren ofta tvungen att lita till den försäkrades uppgifter. Visar sig dessa felaktiga, kan återgångsfrågan bli beroende av en avvägning av culpa på ömse sidor. I försäkringstvister har rättspraxis varit benägen att tillgodose den försäkrades intressen vid sådana avvägningar.

I NJA 1935 s. 492 hade ersättning utbetalats för stulna varor, som sedermera kommit tillrätta och övertagits av försäkringsbolaget. Vid värdering befanns, att varorna var värda ungefär hälften av den utbetalade försäkringsersättningen, och försäkringsgivaren krävde återbetalning av den överskjutande delen. Kravet ogillades.

Lagstiftning om betalning eller dess verkan kan tänkas göra de ovan nämnda undantagsreglerna otillämpliga. Sålunda har rättspraxis godtagit statens återkrav för överbetald statslön, med motivering att utrymme saknats för dispositioner med sådana betalningar (NJA 1942 s. 101), men det är möjligt att synsättet ändrats i just den frågan (NJA 1955 s. 310 och NJA 1958 s. 475). Förskott på konkursutdelning, som i 11:16 konkurslagen förutsatts vara preliminär, har inte ansetts bli slutgiltigt genom att så angivits i utbetalningsbesked (NJA 1974 s. 161).

Principerna för *condicito indebiti* kan nu *sammanfattas*.

1. Som *huvudregel* skall felbetalning *återgå i sin helhet*; det gäller enligt ett gammalt stadgande för misräkning, och det gäller dessutom alltid när mottagaren kände till att betalningen var felaktig. I övriga fall har regeln flera *undantag* tillämpliga då inte annat framgår av lag.
2. Om en betalning är uttryck för en *disposition* skall den inte återgå, trots försluset misstag.
3. Att mottagaren *inrättat sig* efter betalningen och förbrukat beloppet i god tro är en omständighet som talar mot återgång.
4. Eventuellt förekommande *culpa* på ena eller andra sidan måste beaktas vid bedömning av återgångsfrågan.

2.6 Skadehandlingar

Ersättning för skadegörande handlingar utan samband med kontraktsförpliktelser (s.k. utomobligatoriskt skadestånd) behandlas i civilrätt 2 och skall inte beröras här. Ersättning för skador i samband med kontraktsförpliktelser, särskilt sådana som innebär vård av egendom, behandlas under Särskilda avtalstyper i civilrätt 1 och skall likaledes förbigås här.

Däremot kommer något att sägas under Påföljder härnedan om skadestånd för bristande fullgörande av betalningsförpliktelser.

2.6.1 Gemensamt haveri

Gemensamt haveri (GH) är en säregen form av ansvarsfördelning som förekommer efter vissa typer av skadehändelser inom sjörätten. GH innebär en avsiktlig skadegörelse eller uppoffring av ett intresse, när man därigenom kan rädda andra.

Exempel: fartyget hotar att kantra och sjunka med sin last, men olyckan kan avvärras genom att däckslasten får gå överbord, eller att man kapar fartygets master. För att skepparen inte skall frestas att offra lasten framför masterna, därför att den förra tillhör lastägaren, görs en omfördelning av kostnaderna, som innebär att det intresse som offrats får ersättning av dem som räddats.

Uppoffras fartygets utrustning, eller ådrar sig redaren kostnader till gemensam räddning, får redaren bidrag härtill, och uppoffras istället ett annat intresse har redaren själv att lämna bidrag till detta (se sjölagen kap.17).

Praktiska situationer av gemensamt haveri idag är oftast mindre dramatiska än i exemplet härövan. Exempel är redarens kostnad för anlop av nödhamn, eller vattenskada på last i samband med släckning av brand.

2.7 Dom, myndighetsbeslut m.m.

Genom *dom* fixeras en prestationsskyldighet som tidigare kan ha varit omstridd eller oviss till innebörd eller belopp. Genom domen får borgenären en ny grund för sitt anspråk och behöver inte föra bevisning om de omständigheter på vilka han tidigare grundat det; invändningar som gäldenären tidigare kunnat framställa förlorar dessutom sin verkan där kravet grundas på dom. Är domen en lagakraftvunnen fullgörandedom är den dessutom *exigibel*, dvs. den ger möjlighet att direkt framtvinga prestationen från gäldenären, genom utmätning eller på annat sätt. Motsvarande gäller utslag i mål om *betalningsföreläggande*, samt om vissa *skiljedomar*.

Bland *myndighetsbeslut* som kan grunda fordringar kan nämnas länsstyrelses beslut om fastighetsägares skyldighet att utge gatumarksersättning enligt byggnads-

lagen, riksförsäkringsverkets beslut om arbetsgivaravgifter enligt lagen om allmän försäkring, eller militärmyndighets beslut att ta viss egendom i anspråk enligt allmänna förfogandelagen. I andra fall kan skyldigheter uppstå på grund av en förrättningsmans förslag, så länge det inte klandrats: detta gäller bland annat om förslag till utdelning i konkurs.

Enligt lag 1973 om förvaltning av samfälligheter kan delägarna åläggas skyldigheter på grund av majoritetsbeslut oavsett om de ingår i samfälligheten på grund av frivilligt avtal. Här kan också erinras om att vid s. k. tvångsackord kan borgenärer genom majoritetsbeslut tvingas nedsätta sina fordringar mot en gäldenär på obestånd.

3. Fordringars innehåll

3.1 Olika slags fordringar

3.1.1 Penning- och naturafordringar

Penningfordringar, som är huvudämnet för denna framställning, kännetecknas bl.a. av att de är generellt lagreglerade, samt att de är jämförelsevis lättindrivna och därmed ofta blir substitut för andra fordringar; en fordring på 3.000 kg årtor omvandlas till skadestånd för utebliven leverans och kan lättare indrivnas. Penningfordringar är vidare, när de är till beloppet fixerade, direkt mätbara och därmed användbara bl.a. till kvittning mot andra penningkrav. De kan fullgöras på olika sätt, enkelt och utan medverkan av borgenären.

Naturafordringar är alltför skilda till sin art för att kunna regleras i enhetlig lagstiftning såsom penningfordringarna, men i stor utsträckning har köplagen analogisk tillämpning på varuleveranser av olika slag. Indrivning av naturafordringar möter ofta svårigheter. När den fordrade prestationen går ut på överlämnande av en sak som finns hos gäldenären kan den uttas genom s. k. exhibition, dvs. genom att utmätningsman uttar saken och lämnar den till borgenären. Vid andra slags prestationer kan vite användas. Praktiska svårigheter möter dock både vid dessa och andra exekutionsformer, och dessutom anses tvångsmedel inte tillåtliga för alla slags prestationer, i synnerhet inte för arbetsprestationer. Gäldenären måste därför ofta istället åläggas skadeståndsskyldighet för att ha brutit sin förpliktelse (se Rodhe I ss.373–380, jfr Grönfors, Allmän transporträtt 5 uppl. 1977 s. 65, men Selvig i AfS Bind 5 ss.553ff).

3.1.2 Artbestämda och individuellt bestämda fordringar. Alternativt bestämda fordringar

En övergripande uppdelning av hela området görs mellan å ena sidan *artbestämda fordringar*, eller *genusfordringar*, och å andra sidan *individuellt bestämda*, eller *speciesfordringar*. Typexempel på de förra kan vara en leverans av en viss kvantitet kol, men även ett åtagande att leverera ett enda föremål av viss art, t.ex. en ny Golf GTI av en bestämd färg, är artbestämt ("leveransavtal"). En individuellt bestämd fordring är det däremot när en redare förpliktat sig att utlämna en mottagen kollast eller när en person åtagit sig att överlämna sin Golf GTI med registreringsnummer BYX738. En penningprestation är enligt detta artbestämd, medan en prestation av vissa mynt såsom samlarobjekt är individuellt bestämd. Ett åtagande att tillverka ett föremål – det må vara än så bestämt till sina egenskaper – avser en artbestämd förpliktelse i den mån framställningen inte är bunden till

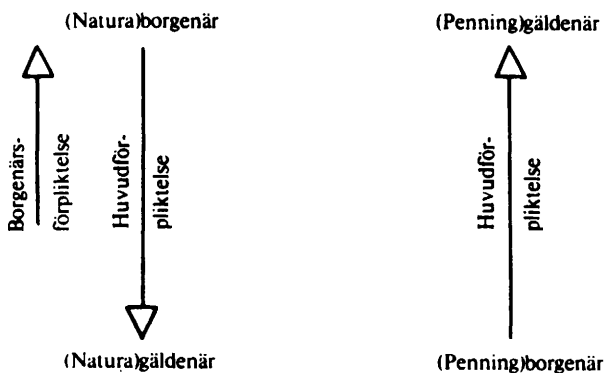
bestämt eller tillhandahållet material, medan en förpliktelse att leverera det en gång tillverkade föremålet blir en speciesförpliktelse.

Ett åtagande att leverera en viss kvantitet av en vara, att utväljas ur ett bestämt parti kan sägas ligga emellan de artbestämda och individuellt bestämda fordringarna och har i litteraturen betecknats som avseende en "halvgenerisk" prestation. På fordringar av sådant slag tillämpas reglerna om artbestämda fordringar.

Om en fordring avser utlämnande av antingen ett föremål, eller också ett annat, eller ett av flera, betecknas den som alternativt bestämd. Jag åtar mig exempelvis att leverera antingen min Golf GTI med registreringsnummer BYX738 eller min Ford Fiesta med nummer BAK837. Även artbestämda fordringar kan vara alternativa (en viss kvantitet kaffe eller te).

3.1.3 Borgenärsförpliktelser och gäldenärsförpliktelser

Ibland är medverkan av borgenären nödvändig innan motparten kan utföra sin prestation: den som beställt en skräddarsydd kostym måste infinna sig för måttagning innan han kan kräva att få kostymen sydd, och befraktaren av ett fartyg måste leverera godset på lastningsorten innan han kan kräva att få transporten utförd. Sådana förpliktelser betecknas ibland som *borgenärsförpliktelser* och måste skiljas från vederbörandes förpliktelse att betala, vilken ju är hans förpliktelse *såsom gäldenär*, jfr ovan under 1.2, s. 10. Om vi bortser från betalningsförpliktelsen, får vi i avtalet två förpliktelser som står mot varandra, nämligen dels naturagäldenärens förpliktelse, som är *huvudförpliktelse* (sy kostymen, utföra transporten), dels borgenärsförpliktelsern, som skall möjliggöra gäldenärens uppfyllelse av huvudförpliktelsern:

Borgenärsförpliktelsern är osjälvständig i förhållande till motpartens huvudförpliktelse och kan i regel inte framtvingas på annat sätt än genom innehållande av motprestationen. Kommer denna därigenom aldrig till stånd åläggs inte den försumlige borgenären att utge sin huvudprestation (skräddarlön, fraktbetalning), utan avtalet förfaller, och den försumlige na-

turaborgenären får betala skadestånd (vid transporter kallat dödfrakt, fautfrakt).

3.1.4 Ömsesidiga fordringar

Vid ömsesidiga fordringsförhållanden, t.ex. köp där ena parten lovar att leverera en sak, motparten att betala för saken, vilar parternas åtaganden på förutsättningen att motparten skall prestera. Lagen söker i allmänhet skydda parternas vederlagsförutsättningar på så sätt att om inte annat överenskommits, får envar innehålla sin egen prestation till dess motparten håller sin tillhanda ("detentionsrätt", se t.ex. köplagen 10§). Framställningen återkommer till dessa frågor vid redogörelsen för påföljder av att fordringen ej uppfyllts.

3.2 Flera borgenärer och flera gäldenärer

3.2.1 Översikt

Finns flera parter, vare sig på borgenärssidan ("aktivsidan") eller på gäldenärssidan ("passivsidan"), kan de vara mer eller mindre självständiga, och rättsförhållandet konstrueras med hänsyn därtill olika. Vi skall inledningsvis gruppera de alternativ som förekommer för att i nästa avsnitt se närmare på innebörden. Frågorna har betydelse främst för penningprestationer, och framställningen inriktas i första hand på dem. Närmare om dessa frågor kan läsas i förf:s bidrag i Festskrift till Jan Hellner s. 681ff.

Om parterna på flertalsidan är helt självständiga så att rättigheter respektive förpliktelser uppdelas på dem, består ett *andelsförhållande* – aktivt där flera borgenärer delar en fordring, passivt ("delat ansvar") där flera gäldenärer delar en förpliktelse. Av en fordring på 3.000 kronor har envar av A, B och C såsom borgenärer rätt att kräva endast 1.000 kronor, och av en skuld på 3.000 kronor kan A, B och C endast krävas på 1.000 kronor vardera. Här finns ingen annan gemenskap mellan parterna än fordringens eller skuldens gemensamma ursprung, och i övrigt rör det sig om separata fordringar eller skulder.

Aktivt andelsförhållande är huvudregeln där flera har rätt till en delbar prestation, t.ex. vid skuldebrev ställt till flera personer (jfr även NJA 1987 s. 56). Passivt andelsförhållande var tidigare huvudregeln där flera svarade för en skuld men förekommer numera endast i speciella fall; bekanta exempel är 61§ medbestämmandelagen som fördelar skadeståndsansvar i arbetstvister mellan de ansvariga, och 5:1§ sjölagen som stadgar ett delat ansvar för delägarer i registrerat partrederi.

Om parter står i förbindelse på det sättet att de kan utöva en rättighet eller fullgöra en förpliktelse endast samfällt, kan förhållandet betecknas

som en aktiv respektive passiv *gemenskap*. Denna behöver inte utesluta att parterna sinsemellan kan ha rätt till individuella andelar av vad som erhålls ("samfordringsrätt") eller kan vara ansvariga för individuella bitar av vad som avkrävs gemenskapen ("samgäld"). Gemenskapen företräds gärna av en person, som har de övrigas fullmakt. En samlingsbeteckning för flera berättigade eller förpliktade behöver inte markera att det skulle råda gemenskap mellan dem (NJA 1974 s. 261, där dom mot ett "skifteslag" kunde göras gällande mot individuella delägare).

Aktiv och passiv gemenskap förekommer särskilt ifråga om odelbara prestationer men kan även förekomma vid delbara. Ett stadgande om aktiv gemenskap finns i HB 12:5 rörande gemensamt inlämnad förvaringsegendom. Aktiv gemenskap får vidare antas bestå då en fordring eller ett enkelt skuldebrev förvärfvas av flera personer, eftersom gäldenären inte på grund av överlåtelsen skall behöva underkasta sig att dela upp sin prestation på flera. Ett ytterligare exempel på gemenskap är att några personer har en gemensam kassa, t.ex. kaffekassa. Krav på ej betald insats tillkommer då endast kassan (samfordringsrätt), och ersättning för utlägg kan, så långt kassan räcker, krävas endast ur denna (samgäld).

Om slutligen parterna står i gemenskap på det sättet, att vilken som helst av dem kan utöva fordringsrätten eller svarar för skulden, sägs det bestå ett *solidariskt* förhållande – aktivt ("aktiv solidaritet") när det gäller en fordringsrätt som envar på detta sätt kan uttömma, passivt ("solidariskt ansvar") när det gäller en skuld som envar svarar för.

Aktiv solidaritet förutsätter avtal och är inte särskilt vanligt. Ett inte opraktiskt exempel är att två makar öppnar ett bankkonto med föreskrift att envar av dem får självständigt utta medel. Passiv solidaritet är efter skuldebrevslagens införande den stora huvudregeln vid alla fordringar på delad prestation och stadgas uttryckligen för skuldebrev (skuldebrevslagen 2§), borgensåtagande (HB 10:11), enkla bolag (bolagslagen 4:5 st.2) och skadeståndskrav (skadeståndslagen 6:3).

Schematiskt kan de olika alternativen framställas på följande sätt.

	andelsförhållanden	gemenskap	solidaritet
flera borgenärer	aktivt andelsförhållande (delad fordring)	aktiv gemenskap (samfordringsrätt)	aktiv solidaritet
flera gäldenärer	passivt andelsförhållande (delat ansvar)	passiv gemenskap (samgäld)	passiv solidaritet (solidariskt ansvar)

3.2.2 Legitimation och slutlig fördelning

Det hittills sagda är i första hand avgörande för frågor om *legitimation* vid flertal på borgenärs- eller gäldenärssidan. Det innebär att enligt schemat avgörs hur mycket som kan krävas av en gäldenär (aktivlegitimation) och därmed också åberopas till minskning av skulden där det faktiskt betalats (passivlegitimation). Det är emellertid möjligt att dessa båda sidor av legitimationen inte behöver överensstämma, såtillvida att en betalning utöver vad som följer av schemat kunde åberopas, fastän den inte hade kunnat framtvingas.

En sådan möjlighet att åberopa överbetalning existerar när det finns en enda borgenär, till följd av reglerna om interventionsbetalning, som skall behandlas i det följande (pkt 3.3.1). Vid passivt andelsförhållande eller passiv gemenskap får borgenären sålunda nöja sig med att få sin betalning, även om den kommer från ”fel” gäldenär, eller från någon som bara kunnat krävas på en del av beloppet.

Vid aktiva andelsförhållanden och aktiv gemenskap gäller schemat däremot i båda riktningarna, och en betalning till fel borgenär kan inte åberopas. Betalar jag för mycket till en av flera borgenärer i ett skuldebrev (aktivt andelsförhållande), kan överbetalningen visserligen ge upphov till återkrav enligt reglerna om *condictio indebiti*, men den minskar inte de övriga borgenärernas krav mot betalaren. Vid solidaritet har frågan föga betydelse.

Beträffande den *slutliga fördelningen* av inkasserat eller utbetalt belopp, är det vid andelsförhållanden karakteristiskt att denna överensstämmer med legitimationsreglerna. Har alla fått – eller betalat – vad de skall enligt legitimationsregeln, behövs ingen ytterligare fördelning. Vid övriga flertalsförhållanden är däremot en omfördelning vanligen nödvändig för att man skall uppnå den slutligt avsedda rättighets- eller ansvarsfördelningen. Här skall bara nämnas, att inom en aktiv gemenskap gäller mestadels samäganderätts- eller bolagsregler (jfr Håstad s. 55f), och vid passiv solidaritet gäller ingående regler, som skall genomgåas vidare under punkt 3.2.5 härnedan.

3.2.3 Några tillämpningsfrågor

Solidaritet är som tidigare nämnts huvudregeln där flera gäldenärer gemensamt svarar för en skuld. Om gäldenärer ådrar sig solidariskt ansvar för uppfyllelse av en kontraktsförpliktelse, antas solidariskt ansvar även gälla för sådana påföljer som skadestånd för avtalsbrott och återlämnande av motprestation efter hävning eller återgång. I NJA 1977 s. 160 uttalades en sådan princip rörande återbetalning av handpenning för fastighetsköp (kontrastera härmed NJA 1973 s. 165).

Fastigheten hade sålts av dess tre delägare, av vilka en hade uppburit hela handpenningen. Vid köpets återgång på grund av uteblivet förvärvstillstånd krävde köparen att säljarna skulle solidariskt svara för återbetalning av handpenningen. En av säljarna bestred solidariskt ansvar, under åberopande bl.a. att han aldrig varit berättigad att uppbära mer än den tredjedel som svarade mot hans fastighetsandel och då inte kunde svara för återbetalning av mer än detta. Tingsrätten underkände resonemanget med hänvisning till hävdad uppfattning i doktrinen och principen om solidariskt ansvar för deltagare i enkelt bolags avtal. Frågan berördes inte i överrätterna, men HDs dom byggde likaledes på solidariskt ansvar.

Det gemensamma kontraktet betraktas alltså som ett åtagande av solidariskt ansvar även med avseende på återbetalning av handpenning. Att mer kan uttas av någon gäldenär än som är hans del av handpenningen beror på den tidigare beskrivna legitimationsregeln, och betalaren får återkrav mot sina medgäldenärer, enligt regler som strax skall genomgå.

Om en för flera personer gemensam förpliktelse ingår som led i ett ömsesidigt avtal, måste avgöras hur prestationernas ömsesidighet (ovan 3.1.4) påverkas av att parterna på endera sidan är flera. Om vi tänker oss att några personer gemensamt inköpt ett antal kilo potatis, är de solidariskt ansvariga för betalningen vare sig de utställt ett skuldebrev för beloppet eller svarar enligt kontraktet. Om nu säljaren inte får full betalning, kan han enligt köplagen 10§ hålla inne hela potatispartiet och är inte skyldig att leverera till dem som betalar sina andelar (Almén-Eklund §14 i gamla köplagen (nuv. 10§) vid not 47ff). Köparna får anses garantera varandras prestationer på samma sätt som om de stått som en person med gemensam förmögenhet gentemot säljaren.

På rent motsatt sätt blir det om ansvaret är delat (passivt andelsförhållande). Säljaren kan då inte åberopa sig på att partiet köpts gemensamt, ty köparnas förpliktelser är separata och ingen av dem får bli lidande på att en annan brister i att fullgöra sitt åtagande. Detta torde gälla även där säljarens prestation är odelbar, t.ex. vid leverans av ett fartyg till ett registrerat partrederi: brister någon eller några partredare i fullgörande av sina förpliktelser, får detta ej drabba de partredare som erbjudet fullgörande av sina, och de kan fortfarande ställa fartygets leverans som förutsättning för betalning. Inte heller kan de åläggas skadestånd om säljaren häver avtalet på grund av medredarnas försummelse.

3.2.4 Olika slags solidariskt ansvar

Det solidariska ansvar, som skuldebrevsgäldenärer bär utåt enligt skuldebrevslagen 2§ innebär att borgenären har full frihet att genast vända sig till vem som helst av gäldenärerna med krav på hela den prestation som de åtagit sig. Liknande är förhållandet för bolagsmän i enkelt bolag och vid borgensåtagande "såsom för egen skuld" (proprieborgen, HB 10:9). Man säger att gäldenärerna är *primärt solidariskt ansvariga*.

Om det solidariska ansvaret leder till att någon gäldenär måste betala mer än vad som slutligt skall stanna på honom, får betalaren ett återkrav

3 Fordringars innehåll

(regressfordring) mot de övriga. Även ansvaret för denna regressfordring är solidariskt, men solidariteten är här gynnsammare utformad för gäldenärerna än när ansvar görs gällande av en utomstående borgenär.

Enligt skuldebrevslagen 2§ 2st. får betalaren inte genast återkräva allt vad han betalt för mycket från valfri medgäldenär, utan han får som utgångspunkt bara kräva envar på hans andel – är hela gäldsbeloppet 3.000 kr får den betalande gäldenären regress på 1.000 kr mot envar av två medgäldenärer. Ansvaret är därmed *primärt delat*. Men om det uppstår brist hos någon av medgäldenärerna, till följd av dennes obestånd eller att hans vistelseort är okänd, eller att han trots krav ej betalar inom fjorton dagar, får de övriga jämte betalaren dela på den brist – i exemplet ovan får de betala 500 kr var. Ansvaret är därmed *subsidiärt solidariskt*, eftersom det innebär att medgäldenärerna gentemot betalaren kan hållas ansvariga för mer än var sin andel.

Primärt delat, subsidiärt solidariskt ansvar förekommer också i fastighetsrätten, där flera fastigheter häftar gemensamt för en inteckning. Närmare härom läses i fastighetsrätten.

Solidaritet kan också vara så utformad, att en eller flera gäldenärer *endast bär det subsidiära ansvaret* och till ingen del primäransvar. Sådant är förhållandet vid enkel borgen, HB 10:8, till skillnad från läget vid pant (tredjemanspant) för annans skuld (NJA 1986 s. 80). Borgensmannen ("löftesmannen") är bara skyldig att betala "det gäldenär själv ej gälda gitter", och detta tolkas så att borgenären för att få krav mot löftesmannen måste påvisa att det gjorts misslyckat utmätningsförsök hos gäldenären eller att denne försatts i konkurs varvid borgenären ej fått full betalning, eller att gäldenären håller sig undan eller har flyttat utomlands.

I lagstiftningen och på vissa håll i litteraturen *begränsas beteckningen solidariskt ansvar ofta till att endast avse det primärt solidariska*. Den fortsatta framställningen tar direkt sikte endast på det primärt solidariska ansvaret.

3.2.5 Slutlig fördelning mellan primärt solidaransvariga

Den slutliga fördelning som skall uppnås mellan de solidariskt ansvariga gäldenärerna beskrivs i skuldebrevslagen så att envar svarar för en viss "andel". I skuldebrevsförhållanden delas ansvaret efter huvudtalet, om inte annat överenskommits, och "andelarna" är alltså alla lika stora. Det samma får i avsaknad av annan reglering tillämpning också i andra fall av solidaransvar. I skadeståndssammanhang svarar gäldenärerna ofta efter graden av vållande, och "andelarna" är alltså anpassade till detta, (NJA 1937 s. 264, se Dufwa, nr 4324–4334), och vid ansvar utan vållande normalt efter huvudtalet (NJA 1968 s. 387). Vid borgen skall huvudgäldenären ensam vara slutligt ansvarig för hela skulden såvida inte annat överens-

kommit (NJA 1968 s. 516), och hans "andel" är alltså hela skulden, och borgensmännens ingen del.

När någon gäldenär tvingats betala mer än sin andel, sker fördelningen genom regresskrav, såsom nämnts i avsnitt 3.2.4. Krav utöver de angivna andelarna kan därvid ställas endast i den mån det uppstår brist hos någon medgäldenär. Vid borgen innebär detta, att en borgensman som måst infria fordringen inte kan ställa regresskrav mot medborgensman förrän det visat sig att huvudgäldenären inte kunnat betala. Intill dess finns ju ingen "andel" som borgensmännen skall svara för i regressomgången.

Regressrätten förutsätter att fordringen är förfallen till betalning. Den av gäldenärerna som betalar en förfallen amortering har regressrätt mot medgäldenärerna för deras andelar därav. Förfaller ytterligare belopp av fordringen till betalning innan betalaren fått ersättning för sitt utlägg, bör regresskravet mot de övriga minskas till vad han numera kan ligga ute med utöver sin andel av förfallna belopp.

Exempel: gäldenärerna A och B svarar solidariskt för 2.000 kronor, betalbara på två år med 1.000 kronor årligen. Efter första året betalar A 1.000 kronor och har därför ett regresskrav mot B på 500 kronor. Sedan A inte indrivit beloppet under året förfaller ytterligare 1.000 kronor till betalning, varför A numera inte har betalt mer än sin andel. Han har alltså inte längre något belopp utlagt för vilket han kan utöva regressrätt.

3.2.6 Primärt solidaransvar i konkurs

I syfte att stärka värdet av primärt solidariskt ansvar har lagstiftaren gett borgenären särskilda fördelar avseende utdelning i en så ansvarig gäldenärs konkurs. Bevakning i konkurs får i allmänhet endast ske med verkliga fordringsbelopp och ger då i praktiken utdelning med endast en bråkdel av det bevakade beloppet. Har konkursgäldenären betalt en del av fordringen, direkt eller genom täckning av medgäldenärs regresskrav, är fordringen enligt denna princip nedskriven så att bevakning kan ske endast för återstoden. Har däremot en medgäldenär till den konkursdrabbade gjort avbetalningen, medger konkurslagen borgenären tre möjligheter att räkna utdelning på det oreducerade fordringsbeloppet (se konkurslagen 5:4 och 5:5). I samtliga fall gäller den begränsningen att borgenären aldrig totalt får ut mer än sin fordring.

- a. I den mån medgäldenärerens betalning ger regressrätt mot konkursgäldenären *får borgenären bevaka även regressfordringen* och får företräde till betalning ur denna. Regressrätten innebär visserligen att betalaren har erlagt mer än sin slutliga andel av skulden, men gentemot borgenären måste han vara beredd att svara för hela beloppet, och han får därför inte full dispositionsrätt över sitt regresskrav.
- b. Går flera medgäldenärer i konkurs, får borgenären *i samtliga konkurser räkna utdelning för hela fordringen*, utan avräkning för vad han erhållit eller kan komma att erhålla i medgäldenärernas konkurser. Motsvarande gäller där borgenären fått delbetalning från någon genom *ackordsuppgörelse* (jfr 4.4 härneda) utom eller inom konkurs.

3 Fordringars innehåll

- c. Om någon av gäldenärerna gör en avbetalning *under medgäldenärs pågående konkurs*, får utdelning ändå beräknas på hela fordringsbeloppet. Den konkursdrabbades medgäldenärer skulle eljest bli tvungna att skjuta på betalning även om den är förfallen, för att få borgenärens bevakningskrav så stort som möjligt och därmed minska det som de själva måste utge. För att inte i onödan framtvunga konkurser har man utsträckt regeln till att gälla även för betalning *inom tre månader före medgäldenärs konkurs*. Under de tre månaderna kan man reglera fordringsförhållandet på lämpligt sätt och ändå ha i reserv möjligheten att försätta den insolvente gäldenären i konkurs innan tiden utgått.

3.2.7 Uppsägning och preskription vid solidariskt ansvar

Särskilda problem uppstår vid solidariskt ansvar beträffande *uppsägning* av fordringar utan bestämd förfallotid och beträffande *preskription*. Frågorna behandlas senare i framställningen (ss. 51 och 78).

3.3 Övriga partsfrågor

3.3.1 Vem skall och kan prestera?

Den som *skall* prestera, och mot vilken påföljder kan riktas vid underlåten uppfyllelse, är gäldenären – eller vid flertalsförhållanden gäldenärerna eller någon av dem, såsom vi just har sett. Gäldenären kan eventuellt anvisa någon annan som jämte honom åtar sig fullgörandet. Ett sådant åtagande ger borgenären ytterligare en gäldenär att hålla sig till men befriar inte den ursprungliga gäldenären, med mindre borgenären accepterar gäldenärsbyte.

När en finansiär övertar en konsumentkredit åläggs finansiären t.o.m. ett sådant ansvar utan eget åtagande. Enligt det märkliga stadgandet i konsumentkreditlagen 10§ 2st. åläggs finansiären jämte säljaren betalningsansvar för säljarens eventuella skadeståndsskyldighet och andra penningförpliktelser med anledning av konsumentköpet som resultat av att han förvärvar rätten till köpeskillingen (se närmare ovan avsnitt 2.2.2).

Ett verkligt *skuldövertagande (substitution)*, där den ursprungliga gäldenären befrias från sin förpliktelse, förutsätter däremot borgenärens godkännande. Sådana skuldövertaganden är vanliga vid överlåtelse av egendom eller verksamhet som erfordrar finansiering, och där avsikten är att finansiären skall fortsätta att tillhandahålla de lån som han en gång beviljat säljaren. Vid fastighetsöverlåtelse sker skuldövertagande ofta på det sättet att förvärvaren får teckna en ny, egen skuldförbindelse, men ibland används istället en s. k. övertagandeförbindelse, vari säljare och köpare betygar att de ”överlåter” resp. övertar ansvaret för lån i fastigheten. Genom att godta övertagandeförbindelsen anses finansiären godkänna skuldöver-

tagandet. Se SvJT 1976 ss. 220ff med följande diskussion (avsl. SvJT 1978 s. 610).

Även om det i princip är gäldenären som skall utge den fordrade prestationen, är därmed inte sagt att endast gäldenären kan prestera. Frågan om någon annan än gäldenären kan prestera måste emellertid uppdelas: problemen är dels i vilken mån borgenären är skyldig att godta sådan "*intervention*" av annan än gäldenären, och dels i vad mån en faktisk sådan prestation utplånar fordringen.

Det finns ingen allmän skyldighet att godta prestation av annan än gäldenären. I synnerhet gäller detta prestationer som går ut på vård eller arbete, där den handlandes person har avgörande betydelse för resultatet. Vid sådana "färglösa" prestationer som betalning av penningfordringar anses parternas frihet att själva avgöra hur de vill avveckla sitt förhållande medföra, att borgenären i allmänhet kan avböja intervention från annan ("*interventionsbetalning*"), men om gäldenären har uppdragit åt "*intervenienten*" att betala, eller om han har anvisat denne såsom betalare, faller dessa hänsyn och betalningen måste godtas. Rodhe anger vissa ytterligare fall av erkänd interventionsbetalning i sin handbok, och Håstad uttalar sig (Tjänster utan uppdrag s. 118f) för en generell interventionsrätt.

Vid erkänd intervention upphör fordringen såvitt prestationen är fullgod. Även om interventionen inte är godtagbar utan hade kunnat avvisas av borgenären, kan den medföra upphörande av fordringen därför att borgenären tillgodogjort sig prestationen eller eljest godkänt den. Den egentlige gäldenären svarar dock framgent för skadestånd och andra påföljer om det senare skulle visa sig att prestationen var felaktig. Intervenienten kan ibland få regressrätt mot gäldenären enligt reglerna om *negotiorum gestio*.

3.3.2 Till vem skall och kan prestation ske?

Prestation skall i regel ske *till borgenären eller den han anvisar*. Regler om *legitimation* medför emellertid att prestation i många fall *kan* ske med befriande verkan till annan än borgenären. Detta får särskild betydelse i värdepappersrätten, vartill hänvisas.

Vid *cession*, *pantsättning* och *annan överlåtelse av fordring* kan den berättigade bli någon annan än den ursprunglige borgenären. Man säger då ofta att det har skett ett *borgenärsbyte* och betecknar fortfarande den berättigade som borgenär eller rätt borgenär. Även här kan legitimationsregler medföra att prestation kan ske till annan än den som är rätt borgenär. Dessa frågor studeras likaså i värdepappersrätten.

I en del fall kan penningprestation ske genom *deposition*, eller penningars nedsättande i allmänt förvar. Framställningen återkommer härtill.

Prestation kan ibland ske till en *mellanman* som företräder borgenären.

Frågan i vilken mån sådan prestation binder borgenären såsom huvudman studeras i mellanmansrätten.

3.4 Vad skall presteras?

3.4.1 Bestämning av naturaprestation

Om gäldenären har åtagit sig att leverera ett *individuellt bestämt objekt* (speciesprestation), anses han i regel *skyldig att leverera detta och inget annat* (se Rodhe I s. 454f, Hellner 2 s. 40). Det är emellertid knappast riktigt att se detta som en undantagslös regel för alla avtalsförhållanden, och exempelvis vid hyra av bilar eller båtar, där individualiteten av det hyrda föremålet inte normalt är avgörande för förhyraren, bör istället med hjälp av felregler avgöras, om ett erbjudet ersättningsobjekt är godtagbar prestation (se Tiberg, Båtjuridik, 1973, s. 144f).

Att prestationsobjektet är *individuellt bestämt* kan i hög grad vara avgörande också i den meningen att *förstörelse av objektet, eller annan omöjlighet att leverera det, kan åberopas som ursäkt*. Enligt 23§ i 1905 års köplag kunde sålunda en säljare vid leveransförsening eller utebliven leverans av bestämt gods frita sig från ansvar genom att visa att tilldragelsen inte berodde på hans försummelse. Genom 1990 års köplag har visserligen speciesköpets särställning formellt avskaffats och ett enhetligt s. k. kontrollansvar införts för både dröjsmål och fel i gods, men speciesregeln kommer nog att behålla sin betydelse vid andra avtal än köp (se t.ex. beträffande befraktningsavtal sjölagen 14:30§, enligt vilken ett sådant avtal upphör när det för avtalet bestämda fartyget går förlorat), och även enligt köplagen kan distinktionen ha sin betydelse, så att omöjligheten att leverera ett bestämt objekt ofta kan vara ursäktad såsom "utanför säljarens kontroll" enligt nya köplagen 27§ (jfr Hellner, ovan a.s). Är objektet *artbestämt* (genusprestation), har gäldenären *frihet att välja* ett annat objekt om leverans av det ursprungligen tänkta blir förhindrad, men han bär å andra sidan i vissa sammanhang ett *strikt ansvar både för rättidig och felfri prestation*. Det strikta ansvaret fanns i gamla köplagen 24§, 42§ 2st samt 50§ för genusköp, och fastän kontrollansvaret numera har genomförts på detta område (ovan) har de principer som uttrycktes i de nämnda lagrummen fortfarande bärkraft i en del andra avtalsrelationer. Det strikta ansvaret stadgas sålunda i sjölagen 13:11 och 14:32 beträffande lastkontrahents och befraktares skyldighet att leverera gods och har antagits gälla för redares åtagande att transportera gods med valfritt fartyg (Falkanger i Arkiv for Sjörett Bind 5 ss 399-406). Det har sagts att regeln bör tillämpas vid uthyrning av lös egendom (Sundberg, Om ansvaret för fel i lejt gods, ss 219-221), men detta är tveksamt (Bengtsson, Särskilda avtalstyper I, s. 47), och dokt-

ringen är genomgående återhållsam med analogisk tillämpning (Rodhe 1 s. 537 och Hellner 2 s. 162).

Det strikta ansvaret har, trots att det ibland kallats "rent strikt ansvar", varit försett med undantag för vissa omständigheter, som brukar sammanfattas under beteckningarna objektiv omöjlighet och force majeure. *Objektiv omöjlighet* avser fall där gäldenären i realiteten inte haft den obegränsade valmöjlighet ifråga om prestations sätt som den strikta ansvarsregeln förutsätter, t.ex. där allt gods av det kontraherade slaget gått under redan när avtalet slöts, och *force majeure* avser oförutsebara hinder av tvingande och speciellt övergripande karaktär. Undantag av båda slagen finns i sjölagen 14:32§ var till 13:11 hänvisar, medan den objektiva omöjligheten inte anses kunna åberopas för betalningsskyldighet avseende pengar, jfr skuldebrevslagen 1:7 som ursäktar vissa kursfallsförluster endast med force majeure-händelser. Utöver de lagliga ursäktarna kan gäldenären förstås åberopa en ev. *friskrivningsklausul* i kontrakt varpå förpliktelsen grundas, men gäldenärens valmöjlighet vid genusprestation får ofta den verkningen, att om en leveransmöjlighet hindras av en av klausulen täckt omständighet (t.ex. "brand"), är gäldenären ändå inte befriad om andra leveransvägar står till buds (branden uppstår i säljarens lager, och varan kan skaffas från annat håll). Se närmare i köprätten.

Vid leverans av en *bestämd kvantitet ur ett visst parti gods* (halvgenerisk prestation) får det strikta ansvaret fortfarande antas vara tillämpligt i den mån man skiljer mellan genus- och specieprestationer. Gäldenärens skyldigheter påverkas emellertid av att ramen för uttag av prestationen är begränsad. Vid prestationshinder som berör samtliga gäldenärens möjligheter att prestera blir gäldenären befriad enligt regeln om objektiv omöjlighet, om han kan visa att hindret inte beror på hans försummelse. Vid hinder som medför minskad tillgång anses gäldenären under samma förutsättning ha rätt att åberopa även åtaganden mot andra, så att han kan ransonera sina prestationer till de olika avnämarna (jfr för köp enligt förra köplagen Almén-Eklund etc. §24 not 66; resonemanget har fortfarande relevans för möjligheten att förplikta säljaren till fullgörelse enligt nya köplagen 23§ liksom för exempelvis befraktares förpliktelser att leverera gods till fartyg). Att godset skall komma från ett visst parti påverkar vidare bestämningen av vad som är fel i godset; vid rent generisk prestation säger man att mottagaren i regel har rätt till god och oskadad vara (Rodhe 1 s. 29), medan man vid halvgenerisk prestation måste utgå från att gäldenären får utta en kvantitet ur det angivna partiet sådant det är, men utan någon rätt att "skumma varan" till säljarens nackdel.

Om gäldenären har ett begränsat antal möjligheter, t.ex. så att han skall leverera antingen en bil, eller också en annan, eller om han för utförande av en transport har rätt att tillhandahålla endera av två nämnda fartyg, sägs hans förpliktelse vara *alternativt bestämd*. Det kan sägas att reglerna om genusprestationer gäller även om dessa förpliktelser, men gäldenärens valrätt är så begränsad att man i sak kommer närmare speciesförpliktelserna. Om de tillgängliga prestationsmöjligheterna drabbas av hinder, eller av

3 Fordringars innehåll

försvåring som täcks av en friskrivningsklausul, är gäldenären befriad om han i övrigt är utan skuld.

En valmöjlighet som består vid avtalets början kan ibland försvinna genom utövande. Att gäldenären för sig själv har valt ut ett visst föremål och lagt ner arbete på detta har emellertid vanligen inte den verkan att han befrias från att leverera ett annat, om det utvalda blir förstört före leverans. Valet måste manifesteras gentemot motparten. Om exempelvis en befraktare i ett transportavtal från början haft rätt att sända fartyget till en serie olika hamnar för lossning, försvinner denna valrätt i och med att konossement tecknas för en bestämd lossningshamn, enligt befraktarens val (sjölagen 14:8). Därmed övergår transportförpliktelsen från alternativ till individuellt bestämd, och befraktarens förpliktelse att lossa fartyget genomgår en liknande transformation. Ingen av parterna kan längre åläggas att utnyttja någon av de övriga hamnarna om den valda av någon anledning blir otillgänglig efter konossementstecknandet.

På liknande sätt kan det vid köp förhålla sig så, att säljaren som från början får välja köpföremålet bland flera likartade meddelar köparen sitt val och att köparen accepterar detta. Vid tillverkning enligt köplagens 2§ kan en sådan accept måhända inläsas i kundens besiktning och godkännande av produkten vid givna stadier av tillverkningen men knappast i själva färdigställandet av produkten utan kundens medverkan. Även här kan en artbestämd eller alternativt bestämd förpliktelse sägas ha övergått till att bli individuellt bestämd. Närhelst man erkänner en sådan "koncentration" av förpliktelsen, har reglerna om individuellt bestämda förpliktelser blivit tillämpliga ifråga om hinder som kan uppstå i framtiden.

De nu berörda reglerna om bestämning av naturaprestation kan sammanfattas på följande sätt.

1. Vid individuellt bestämd förpliktelse måste gäldenären prestera det angivna föremålet men får i gengäld åberopa hinder mot prestation i den mån han inte varit försumlig.
2. Vid artbestämd förpliktelse har gäldenären valrätt men kan vid en del avtalstyper inte åberopa hinder som endast berör en viss prestationsväg. Gäldenären undgår i varje fall skadeståndsskyldighet vid objektiv omöjlighet, force majeure och friskrivningar för hinder som berör alla tillgängliga leveransvägar.
3. Vid halvgeneriska förpliktelser liksom vid alternativt bestämda minskar gäldenärens valrätt till följd av objektets begränsning, och möjligheterna att åberopa hinder ökar därigenom.
4. Under utförandet av en artbestämd eller alternativt bestämd prestation kan förpliktelsen koncentreras genom utövande av valet under borgenärens medverkan, och reglerna om individuellt bestämda prestationer blir tillämpliga på hinder som därefter uppstår.

3.4.2 Bestämning av penningprestation

De speciella problem som uppkommer när priset för en prestation har lämnats obestämt och när det är omtvistat huruvida priset blivit bestämt genomgås i den speciella avtalsrätten och skall inte närmare studeras här. Jag erinrar bara om att 45§ köplagen vid avtalets tystnad låter skäligt pris gälla, men att detta i regel skall anses svara mot gängse pris, där sådant finns för varan (jfr sjölagen 13:10§ och 14:6§ om "gängse" frakt).

Det finns emellertid andra osäkerhetsfaktorer beträffande det belopp som skall betalas. En fråga gäller *betalning vid långvariga avtalsförhållanden, där en ändrad prisnivå kan förskjuta värdet av parternas prestationer*. Svensk rätts tidigare inställning har varit att priset vid sådana åtaganden gäller efter avtalets bokstav.

I det bekanta rättsfallet NJA 1946 s. 479 behandlade Högsta Domstolen verkan av en utfästelse av ett järnvägsbolag, avgiven år 1904, om att hålla fasta priser på järnvägen till förmån för köpare av järnvägsbolagets tomter. Rätten till det fasta biljettpriiset skulle följa med tomterna och påverkade därigenom tomtpriserna i området. Högsta Domstolen ansåg inte att överenskommelsen kunde rubbas år 1944, trots den stora allmänna prisstegring som inträffat under mellantiden.

Idag skulle utgången kanske ha blivit en annan, ty avtalet borde kunna jämkas med stöd av generalklausulen i 36§ avtalslagen (jfr Grönfors, *Avtal och omförhandling*, Sthlm 1995, ss. 46–48). Generalklausulutredningen har klargjort, att sådan jämkning bör få ske även till förmån för den starkare parten gentemot den svagare vid långvariga avtal med betydande ändringar i förhållandena. Skäl för sådan jämkning kan för övrigt förekomma även vid kortvarigare avtalsförhållanden, om stora och oförutsebara prisförändringar tillstött.

Vid normala avtalsslut räknar parterna med en viss prisökning och sätter priset därefter. Men vid viktigare avslut och i många standardkontrakt brukar den som utlovar en framtida naturaprestation *förbehålla sig rätten att höja priset vid kostnadsökningar*. En sådan kostnadsökningsklausul kan vara *generell* och anknyta exempelvis till prisindex, eller den kan vara *speciell* och anknyta till vissa kostnadsökningar i den aktuella branschen ("*eskaleringsklausul*"), som när t.ex. ett varvskontrakt preciserar en viss prisjustering vilken skall inträda vid ökningar av stålpriser eller varvsarbetarlöner. Se om dessa frågor Gorton, *Penningvärdeförändring och partsdisposition*, Gbg 1976, och rättsfallen NJA 1983 s. 180 och NJA 1983 s. 385.

I några fall föreskrivs en liknande justering direkt i lag. En uppräknings av denna typ innebär reglerna om basbelopp i lagen (1962:381) om allmän försäkring 1 kap 6§ och en annan är den speciella indexuppräknings i lagen (1966:80) om ändring av vissa familjerättsliga underhållsbidrag (i NJA 1972 s. 419 tillämpad fastän parterna avtalsvis uteslutit jämkning).

En annan metod är att priset knyts till en vara som man förmodar skall

3 Fordringars innehåll

ha fastare värde än pengar, t.ex. guld (den s. k. Poincaréfrancen, som används i flera konventioner som mått på ansvarsbegränsning, var sålunda tidigare guldanknuten), eller till någon utländsk valuta, som man har mer förtroende till än den egna, eller till en sådan konstgjord enhet som de internationella dragningsrätterna (Special Drawing Rights, SDR), vilka kan beskrivas som en sammanvägning av många länders valutor. Härmed är vi emellertid inne på problemet om *värdesäkring vid betalning i utländsk valuta*.

Vid all betalning i utländsk valuta måste parterna räkna med, förutom den vanliga risken för kostnadsökningar, att kursen på den utländska valutatan kan ändra sig i förhållande till den svenska. Vid bedömning av denna speciella risk betraktar man den egna valutatan som stabil: för en säljare gäller det att säkra sig mot risken att han får färre kronor än han räknat med därför att den utländska betalningsvalutan har sjunkit på betalningsdagen, och för en köpare gäller det att skydda sig mot en kursstegring på betalningsvalutan, som gör denna dyrare i kronor räknat.

Kursrisken är alltså ingen så länge man får betala ett avtalat pris i egen valuta. Normalt anger avtalet priset i viss valuta, men är det oklart vilken valuta som avses (t.ex. vid betalning i "kronor" mellan Sverige och Norge) gäller betalningsortens valuta dvs. i allmänhet valutatan på borgenärens ort (rörande betalningsort och betalningssätt se närmare nedan pkt 3.5).

En möjlighet att säkra sig mot kursrisker är tydligen att i kontraktet betinga sig betalning efter ett pris som anges i ens egen valuta. Som tidigare nämnts förekommer det också att parterna betingar sig betalning i någon främmande valuta, som de har särskilt förtroende för, men sådana angivelser syftar snarare till allmän värdesäkring av fordringen än till säkring mot kursförluster. Närhelst man överenskommit om betalning i annan valuta än betalningsortens ("kontraktsvalutan"), gäller enligt skuldebrevslagen 7§ 1st att gäldenären ändå får betala i betalningsortens mynt, efter den (köp)kurs som gäller för kontraktsvalutan; borgenären skall därigenom genast kunna köpa in överenskommet belopp av kontraktsvalutan. Man säger om en valuta som på detta sätt endast förmedlar betalningsprestationen att den är *betalningsvaluta* ("money of payment"), medan kontraktsvalutan är *mätningseenhet* ("money of measure").

Ibland förekommer även uttrycket beräkningsenhet ("money of account"), som anger en valuta i vilken betalningsförpliktelsen uttrycks, även om det varken behöver vara avsett att betalning skall ske i den valutatan, eller att den skall vara avgörande för penningvärdeförändringar. Om exempelvis två svenskar i ett fraktavtal på sedvanligt engelskt formulär anger frakt i pund efter världsmarknadsnivån, har de väl i regel inte avsett att befraktaren skall betala i pund och inte heller att befraktaren skall kunna dra nytta av en punddevalvering som inträffar efter avtalsslutet, jfr ND 1928 s. 328 (Norges Høyesteret) om överliggetidsersättning.

Den som skall betala i utländsk valuta kan säkra sig mot förändringar i denna genom en *terminsaffär*: är han säljare överlåter han på kontraktsdagen sin varufordring till en svensk bank mot betalning i svenska kronor, är han köpare avtalar han på kontraktsdagen med banken om en kurs, till vilken banken tillhandahåller den utländska valutan på betalningsdagen. Terminsaffären innebär att banken övertar risken för oberäknade penningvärdeförändringar, men den påverkar i och för sig inte den prestation som den förpliktade har att utge.

3.4.3 Ränta, allmänna synpunkter

Ränta är dels avkastningen av ett penningbelopp eller det pris till vilket beloppet tillhandahålles som lån, och dels en påföljd av försummad betalning. I den förra egenskapen talar man om *avkastningsränta*, i den senare om *dröjsmålsränta*, eller i avtalspraxis ibland om straffränta. Det vore logiskt att behandla dröjsmålsränta helt i samband med påföljder och att här endast uppta avkastningsränta. Med hänsyn till behovet att behandla alla räntefrågor i ett sammanhang skall dock även dröjsmålsränta upptas här, och i kapitlet om påföljder görs endast en hänvisning.

Ränta kan anges och beräknas på olika sätt. Vid lån anges räntefoten vanligen med en viss procentsats av lånebeloppet, vilken skall erläggas under ett år (*årlig ränta*); betalningsskyldigheten är dock ofta uppdelad så att betalning av det årliga räntebeloppet skall ske vid flera betalningsterminer (t.ex. 10% årlig ränta betalbar halvårsvis). Vid vissa lån, särskilt hypotekslån, justeras amorteringarnas belopp så att gäldenären årligen utger en enhetlig "*annuitet*" under lånets hela löptid, men den faktiska räntan anges då också.

Vid avbetalningsköp används liksom vid annuitetslån enhetliga inbetalningsbelopp, men efter ett annat system. Räntan anges här med en viss procentsats av den ursprungliga krediten, fastän avbetalning så småningom sker på denna ("*rak ränta*"). Det innebär att det belopp som från början förräntar hela kreditsumman mot slutet av kredittiden utgör ränta för en mycket lägre, avbetalad skuld, och den faktiska räntan för denna restskuld är då mångdubbelt högre än den angivna räntesatsen. Genomsnittlig faktisk ränta blir vid jämna avbetalningar dubbelt så hög som den angivna raka räntan.

För att konsumenter inte skall missledas av angivelser om rak ränta stadgas i konsumentkreditlagen 6§ att vid all konsumentkredit skall anges den effektiva ränta som tillämpas. Härmed avses inte bara att räntan skall anges såsom vanlig, fallande ränta, utan ränteangivelsen höjs ytterligare, för att kompensera normala kon-
tantrabatter, som kreditköparen går miste om.

I en del sammanhang uttas inte räntan utan läggs till kapitalfordringen. Så

är vanligt vid banksparande. Där anges en förfallodag för räntan – enligt bankernas inlåningsvillkor utgången av varje kalenderår – så att man i fortsättningen kan räkna ränta på upplupen ränta ("ränta på ränta"). I några specialfall utgår ränta på ränta utan särskild överenskommelse (Rodhe 2 s. 248). Eljest är regeln att man räknar ränta på ränta endast när avtal träffats därom.

Vid vissa kortfristigare lån och krediter avdras räntan i förväg, så att gäldenären från början får ut ett lägre belopp än han enligt låne- eller kredithandlingen skall återbetala vid kredittidens slut. En så fungerande ränta kallas *diskonto* och brukar anges som den årliga procentsats efter vilken kapitalbeloppet förräntas genom det avdrag som skett. Metoden används särskilt vid växlar och medför att om växeln överläts under sin löptid, avdrar förvärvaren ("diskontören") diskonto för den återstående period, som handlingen löper utan ränta. Riksbanken brukade förr inköpa affärsbankernas s. k. skattkamarväxlar till ett diskonto, som blev bestämmande för affärsbankernas räntesatser. Sedan denna praxis numera upphört är *riksbankens diskonto* inte något annat än ett tal varigenom riksbanken tillkännager den räntenivå som bankerna bör ha som riktmärke för sin in- och utlåning.

3.4.4 Regler om räntebetalning

Regler om ränta ges numera framför allt i *räntelagen* (1975:635) och i vissa därmed samordnade lagar angående särskilda slags förpliktelser. Lagen är dispositiv, men vissa spärregler utanför räntelagen kan bli tillämpliga vid hårda räntevillkor.

Räntefoten bestäms i första hand av parterna inom ramen för det tillåtna enligt avtalslagens ockerbestämmelse (31§). Denna fastställer inte, såsom motsvarande bestämmelser i utländsk rätt ofta gör, någon högsta tillåtna räntesats, utan avtalets ogiltighet till följd av ocker beror av om borgenären har utnyttjat motpartens trångmål, oförstånd, lättsinne eller beroende ställning för att betinga sig en ränta som står i missförhållande till värdet av det han erhållit. Bestämmelsen har fått ringa användning på räntevillkor, medan det däremot har uttalats (prop. 1975:102 s. 83) att räntevillkor som betydligt avviker från lagens ofta bör kunna jämkas med tillämpning av den senare tillkomna och allmänt syftande generalklausulen i 36§ avtalslagen.

Har parterna inte bestämt någon ränta, stadgar räntelagen inte heller någon sådan före fordringens förfallodag, bortsett från en specialregel om avkastningsränta vid återgång av avtal till följd av hävning. En del andra lagar anger däremot legal avkastningsränta vid fullgörande, t.ex. expropriationslagen 6:16 om expropriationsersättning där förhandstillträde skett före ersättningens fastställande. Efter förfallodag anger räntelagen en dröjsmålsränta, som vid vissa fordringar börjar löpa genast och vid andra

efter en viss frist. Både avkastningsräntan och dröjsmålsräntan baseras på riksbankens diskonto.

Dröjsmålsräntan ligger 8% över gällande diskonto, såvida inte den avtalsenliga räntesatsen är högre, och den börjar löpa när gäldenären *försummar betalning på förfallodag, under förutsättning att denna är bestämd*. Den som skall redovisa för anförtrödda medel skall överlämna vad han är skyldig att utge i samband med att redovisningen framläggs och skall annars betala dröjsmålsränta från redovisningsdagen; försummas redovisning skall ränta utgå från den dag då redovisningen bort avgas.

Om förfallodagen inte är bestämd börjar dröjsmålsräntan inte löpa förrän borgenären krävt betalning med angivande av att han eljest skall kräva dröjsmålsränta och en månad förflutit efter meddelandet, se räntelagen 4§ 1st. Normalt ges sådant meddelande i faktura på vilken ränteförpliktelsen anges i tryck. Månadsfristen gäller ej vid köp där säljaren håller gods eller dokument inne (nedan 5.3).

En särskild regel ges om *skadestånd, försäkringsersättning och andra sådana krav* som ej kan fastställas utan utredning. Här börjar dröjsmålsränta att löpa en månad efter att borgenären framställt ersättningskrav åtföljt av den utredning som skäligen kan krävas, 4§ 2st. Vid personskadeersättning som beror av vad försäkringskassa eller annan utomstående kan ge för övrig ersättning löper dock den lägre avkastningsräntan (nedan) så länge dylika avräkningsposter ej fastställts.

Regeln om förfall en månad efter krav och utredning har ansetts gälla för avträdesersättning efter arrende, varvid avträdessynen är "skälig utredning", NJA 1984, s. 381.

En underförstådd förutsättning även vid obestämd förfallodag är att fordringen är "förfallen". Som huvudregel är sådana fordringar förfallna vid anfordran (nedan 3.6), men det kan finnas ytterligare förutsättningar. Om en köpare skall betala en vara efter framkomst eller ett försäkringsbolag ersätta en bilskada med faktisk reparationskostnad, erfordras varans framkomst resp. bilens reparation innan motparten kan få dröjsmålsränta att löpa genom vederbörliga meddelanden.

Vid solidariskt ansvar kan bestämmelserna om fristsättning leda till att en av gäldenärerna blir ränteansvarig efter meddelande från borgenären, men inte de övriga. Den krävde har emellertid möjlighet att genast meddela medgäldenärerna och bevarar därigenom sin regressrätt mot medparterna för deras del av räntebeloppet.

Vid *betalningsföreläggande eller stämning till rättegång* löper räntan utan frist från delgivningsdagen, se räntelagen 4§ 3st.

Avkastningsräntan avses motsvara skälig avkastning på kapital vid långtidsplacering och är bestämd till 2% över gällande diskonto. Räntan skall ersätta avkastningen av kapitalet under den tid det legat investerat i en vara

3 Fordringars innehåll

eller annan nytthet som skall återgå såsom felaktig, för sent levererad eller annars inte godtagbar. Vid hävning t.ex. av ett köp eller hyreskontrakt kan det dock någon gång hända att köparen eller hyrestagaren haft sådan nytta av föremålet, att motparten har ett ersättningskrav som kan kvittas mot räntekravet.

Avkastningsränta bör utgå på belopp som återbetalas som prisavdrag vid fel i prestation (prop. 1975:102 s. 116, NJA 1985 s. 352), men ingen ränta vid återbetalning på preliminär köpeskilling som slutligt fastställts till lägre belopp (NJA 1987 s. 763 om köpeskilling som slutjusterats efter statligt lånebesked).

Sammanfattningsvis kan följande anges om räntebetalning.

1. *Avtalsfrihet* råder, och räntan bestäms i första hand av avtal, inom ramen för vad ockerreglerna medger.
2. För *ej förfallen fordring* stadgas *ingen legal ränta*; här krävs avtalsbestämmelse för att ränta skall löpa.
3. För *förfallen fordring* stadgas *dröjsmålsränta* (diskonto+8%), som börjar löpa på bestämd förfallodag, eller vid obestämd förfallodag en månad efter anmaning som gör fordringen förfallen jämte, vid vissa slags krav, den utredning som kan erfordras om fordringsbeloppet. Vid betalningsföreläggande och stämning löper dock dröjsmålsräntan alltid utan frist från delgivningsdagen.
4. Vid *hävning eller återgång* av avtal utgår *avkastningsränta* (diskonto +2%) för den tid som kapital legat investerat i den vara som skall återgå. Avkastningsränta utgår även för vissa *avräkningsberoende personskadekrav*.

3.5 Var och hur skall prestation ske?

Frågorna om prestationsort och prestationssätt har nära samband. Från den internationella privaträtten noteras att även vid avtal underkastade svensk rätt kan den utländska prestationsortens lag (*lex loci solutionis*) i många avseenden bestämma hur prestationen skall utföras. Vid *betalning* bestämmer som tidigare antytts prestationsortens belägenhet vilken valuta som skall användas (jfr skuldebrevslagen 7§ 1st), och lokala regler avgör också i vad mån andra betalningsmedel än kontanter kan godtas. Om vi med prestation vid *köp av lös egendom* avser godsets avlämnande, blir vid sådana avtal prestationsorten avgörande för vem som skall ombesörja transport och eventuell försäkring av godset (köparen vid avhåmtningsköp enligt 6§ köplagen, säljaren om leverans skall ske hos köparen), såvida detta inte regleras av särskilt åtagande (t.ex. cif-köpet, där säljaren åtar sig kostnaden för transport och sedvanlig försäkring).

Den nyss antydda huvudregeln vid köp (köplagen 6§) innebär att det köpta skall avhämtas hos säljaren om inte annat sagts; skall godset sändas till annan ort måste säljaren lämna det till fjärrtransportören (köplagen 7§). Vid *betalning* gäller den motsatta regeln; den skall ske hos borgenären (skuldebrevslagen 3§). Betalningsregeln gäller också vid köp och medför att båda parternas prestationer normalt blir lokaliserade till säljarens ort.

Betalningsorten är normalt mer likgiltig för parterna än leveransorten för varan och anpassas i praktiken ofta till omständigheterna. Vid betalning mot dokument i internationell varuhandel medför t.ex. *rembursvillkor* att köparen utger betalning genom en bank på säljarens ort, medan *dokumentsinkasso* medför att säljaren inkasserar betalningen genom en bank på köparens ort.

Regeln om betalning anges i skuldebrevslagen 3§ att betalning skall ske *i borgenärens bostad*, vilket i praktiken innebär att den skall sändas med godtagbart betalningsmedel (nedan) under hans bostadsadress. Driver borgenären *rörelse*, skall enligt lagen betalning ske *i affärslokalen*, men det får antas att skulder som inte har med rörelsen att göra kan betalas under bostadsadressen. Vid stora transaktioner är det dock vanligt att betalning sker i bank, och HD har i rättsfallet NJA 1977 s. 726 ansett ett erbjudande om sådan betalning (för en större aktiepost) såsom verksamt, då borgenären inte kunnat ha någon nämnvärd olägenhet därav.

Borgenären kan även *anvisa* betalningsort inom riket, och gäldenären måste godta en sådan anvisning, om den inte bereder honom väsentlig kostnad eller olägenhet (2st). Däremot behöver gäldenären inte finna sig i anvisning av annat betalningsland än det ursprungliga, och om borgenären *flyttar* till annat land behöver gäldenären inte heller acceptera den nya hemorten utan skall enligt lagen kunna betala på den gamla adressen. Regeln är ganska onyanserad och kan om parterna inte enas leda till att gäldenären får befria sig genom nedsättning enligt 1927 års lag (se nedan om deposition). Vet gäldenären inte vart borgenären flyttat, eller har *fordringen övergått* till en borgenär med okänd adress, behöver gäldenären över huvud taget inte nedsätta betalningen utan undgår utan vidare dröjsmålsansvar intill dess han får meddelande om vart betalning skall ske.

Beträffande *obligationer och andra masspapper* liksom *bankböcker och andra banksättningar* ges i 4§ skuldebrevslagen en specialregel, att betalning normalt skall ske *i gäldenärens affärslokal*.

Beträffande *sättet för prestation* kan några generaliseringar knappast göras ifråga om naturaprestationer. Ifråga om penningprestationer kan däremot följande sägas.

Betalning i reda pengar är alltid godtagbar enligt lagen (1988:1385) om Sveriges riksbank.

Betalning i reda pengar kallas ofta "kontantbetalning". Ordet bör undvikas i exakt juridiskt språkbruk, därför att "kontant" också betecknar en annan omständighet,

3 Fordringars innehåll

nämligen att betalning erläggs samtidigt med motprestation, i motsats till läget vid "kredit". Ordet "kontant" reserveras i denna framställning till den senare betydelsen.

Det vanliga betalningsmedlet utanför dagligvaruhandeln är *andra betalningsmedel* än reda pengar, s. k. "bokbetalning". Om borgenären på faktura eller eljest anvisar bank- eller postgiro, kan betalning givetvis ske på dessa sätt, men det anses dessutom att blotta innehavet av sådana girokonton innebär en förklaring att betalning kan ske på kontot. Hyra, men ej arrendeavgift, kan numera enligt uttryckligt stadgande i jordabalken (12:20) alltid betalas såväl genom postanvisning som post- och bankgiro (se närmare Rodhe i SvJT 1979 s. 603). Beträffande check torde borgenären i regel inte vara skyldig att utge sin motprestation mot en sådan, men om en ingiven check kan inlösas inom förfallotiden anses borgenären inte i övrigt kunna hävda att gäldenären är i dröjsmål med betalning. Jfr NJA 1955 s. 399 om förverkad hyresrätt.

De nu anförda synpunkterna på prestationsort och prestationssätt kan kort sammanfattas så:

1. Prestationsorten är i många avseenden avgörande för det sätt på vilket prestation skall ske.
2. *Naturaprestationer*, i synnerhet avlämnande av gods vid köp, skall som huvudregel ske hos gäldenären (*avhämtnings skyldighet*).
3. *Betalning* skall som huvudregel ske i *borgenärens bostad* respektive hans *affärslokal*.
4. Regeln om betalningsort gäller även om borgenären *flyttar inom landet*, och borgenären har dessutom rätt att *anvisa* rimlig betalningsort inom betalningslandet. Däremot behöver gäldenären *inte betala till annat land*, vare sig om borgenären flyttar dit eller anger betalningsadress där.
5. Betalning enligt *masspapper* och *bankinsättningsbevis* sker i *gäldenärens affärslokal*.
6. Betalning i *reda pengar* är alltid giltig. Har borgenären *giro* måste han godta betalning till girot. Erbjuds *checkbetalning* behöver borgenären inte uppge säkerhet mot denna, men kan checken inlösas torde borgenären inte kunna göra andra dröjsmålspåföljder gällande.

3.6 När skall prestation ske?

Prestationstiden, vid penningfordringar ofta kallad *förfallotiden*, är den tidpunkt när gäldenären måste prestera för att undgå påföljder för dröjsmål. Vid avtal bestämmer parterna nästan alltid tiden på ett eller annat sätt.

Förekommande sätt att ange prestationstider kan bekvämt beskrivas i anslutning till en terminologi som används vid växlar.

Tiden kan vara fixerad till en *viss dag* enligt kalendern ("dagfordring") eller en bestämd tidsrymd efter fordringens uppkomst ("datofordring", t.ex. "tre månader efter denna dag" enligt ett daterat skuldebrev). Vid sådan bestämd angivelse får inte gäldenären prestera vare sig förr eller senare: en för tidig penningprestation har borgenären visserligen i regel inget berättigat intresse att avvisa, men gäldenären undgår ej att betala ränta till förfallodagen, och vid för sen prestation inträder dröjsmålsverkningar (se närmare nedan i kapitel 5).

Tiden kan också vara angiven så att gäldenären får en viss tidsrymd på sig att prestera, t.ex. leveranstid "medio maj 1979" (se köplagen 9§); vid värdepapper betecknar sådana angivelser i vissa sammanhang bestämd dag (växellagen 36§ 3st). Ibland anges en bestämd *sluttermin* för prestation, t.ex. betalning "senast" en viss dag. Gäldenären har i sådana fall rätt att prestera inom hela den angivna tidsrymden respektive hela tiden intill den angivna slutterminen, i förekommande fall med verkan att räntebetalning upphör. Man säger ibland att *befrielse tiden* i sådana fall inträder vid den angivna tidsrymdens början, *prestations- eller förfallotiden* vid dess slut.

Prestationstiden kan också vara bestämd att infalla *vid anfordran* eller *vid uppvisandet* av fordringshandlingen ("avistafordring"), eller *så snart borgenären erbjuder sin motprestation* ("kontant vid leverans"). Ibland ges gäldenären rådrum på det sättet att prestation skall ske *viss tid efter uppsägning* ("uppsägningsfordring"), eller som i växelrätten *viss tid efter uppvisande* av fordringshandling ("efter sikt"). Uppsägning måste, där flera svarar solidariskt för en fordring, ske hos envar av dem; annars gäller uppsägningen endast mot den uppsagde (se KF 20 dec. 1851, under HB 9:3 och 4).

Om *ingen prestationstid är överenskommen*, gäller för skuldebrev enligt 5§ skuldebrevslagen att gäldenären måste betala vid anfordran men har full frihet att betala tidigare. Vid kontraktsgrundade betalningskrav förekommer ofta att gäldenären får trettio dagars rådrum för att kunna betala den dag i månaden då han vanligen klarar av sina räkningar, men i övrigt torde skuldebrevslagen ha analogisk tillämpning; vid *köp* har regeln om betalning vid anfordran stöd i 10§ köplagen, försåvitt motprestation utgått. Vid både köp och andra kontrakt krävs *specifikation*, om kravets belopp inte eljest kan fastställas, och sådan ges i regel i faktura vari kravet anges. *Räntebetalning* för skuldebrev är – utan anfordran (SvJT 1971 rf s. 53) – förfallen årligen på dagen för skuldebrevets utfärdande, så länge inte kapitalbeloppet är förfallet (skuldebrevslagen 5§); förfaller kapitalbeloppet tidigare, skall räntan betalas samtidigt. Sistnämnda regel bör förmodligen tillämpas även i fråga om amortering, så att ränta på amorteringsbelopp skall betalas på amorteringsdagen. Reglerna torde ha vidsträckt analogisk tillämpning.

3 Fordringars innehåll

Skadeståndskrav och andra *fordringar som inte kan fastställas utan utredning* kan inte sägas vara "förfallna" förrän erforderlig utredning har presenterats, jfr räntelagen 4§ 2st. Dessutom kan finnas särskilda villkor, som kan hålla fordringen svävande även efter att den har preciserats, t.ex. där skadestånd skall utgå som livränta, vilken förfaller efter hand i särskilda poster.

I affärsförhållanden kan man varken erbjuda eller kräva betalning *utanför vanlig affärstid*. Detta innebär att om en bestämd betalningsdag är angiven eller eljest följer av de regler vi har diskuterat, måste betalning inflyta senast vid affärstidens slut på denna dag, och om betalning skall ske vid anfordran, måste anfordringen ske i rimlig tid under affärstid. Skall betalningen ske genom bank måste banktid iakttas.

En annan regel, som inte är inskränkt till affärsförhållanden, gäller *lördagar, sön- och helgdagar och vissa därmed jämställda dagar*, se lagen (1989:253) om allmänna helgdagar samt lagen (1938:107) om första majs likställande med allmän helgdag. Skuldebrevslagen 5§ stadgar att om ett skuldebrevs förfallotid inträffar på en sådan dag som nämnts, skall nästa söckendag anses som förfallodag, och motsvarande torde gälla om betalningsanfordran framställts på en sådan dag ifråga om skuldebrev utan angiven förfallodag. Regeln innebär bl.a. att ränta som skall löpa så länge en fordring är obetald måste beräknas för helgen, men att eventuellt utfäst "straffränta" inte kan börja löpa förrän påföljande vardag.

Det antas att skuldebrevslagens s. k. söndagsregel bör ha vidsträckt användning på andra betalningsförpliktelser än skuldebrev, men kanske inte på lönekrav. Den motsvarande bestämmelsen i 2§ lagen om beräkning av lagstadgad tid, som anger när författningsstadgad "åtgärd" sist kan företas, har ansetts tillämplig på avtalsbestämd tremånadersuppsägning av hyreskontrakt, se NJA 1976 s. 672. Det innebär att den avtalsenligt bestämda uppsägningsfristen avkortas med en eller annan dag, vilket ansågs kunna ske vid så lång frist som tre månader. Vad som kan gälla för kortare uppsägningsfrister är oviss.

Även vid *naturafordringar* skall prestation i regel ske vid anfordran, se sålunda köplagen 10§, men det kan ligga i sakens natur att utförandet ofta kan kräva en viss tid, för vilket gäldenären inte kan lastas. En särskild regel finns i köplagen 9§ för det fallet att prestation skall ske inom en angiven tidrymd. En sådan angivelse ger i första hand säljaren valrätt, såvida inte omständigheterna visar att tidsutrymmet medgivits i köparens intresse.

Huvuddragen angående prestationstid kan nu *sammanfattas*:

1. *Prestations- eller förfallotid* är den tidpunkt då gäldenären måste prestera för att undgå dröjsmålspåföljder.
2. *Befrielseid* är den tidpunkt då gäldenären kan frigöra sig genom prestation med verkan att även räntebetalningsskyldighet upphör.

3. *Prestationstiden* bestäms i första hand enligt avtal.
4. Har *ingen prestationstid överenskommits*, sker både penning- och naturaprestation vid anfordran.
5. Betalning skall i affärsförhållanden ske på *affärstid*.
6. Om betalningstid inträffar på *lördag, söndag eller helgdag* förskjuts den till nästkommande vardag.

4. Fordringars avveckling

4.1 Prestation, speciellt betalning

4.1.1 Allmänt

I föregående kapitel har talats om vad som krävs för riktig prestation. Detta avsnitt skall behandla verkningarna av sådan prestation, och hur prestationen tillgodoräknas till avveckling av fordringen. Framställningen skall koncentreras i första hand på frågor om *betalning*.

De frågor som skall behandlas skall grupperas i tre underavsnitt. Först skall behandlas gäldenärens skyldighet och rätt att *ange vilken fordring* hans prestation hänför sig till. Sedan skall beröras verkan av *onöjaktig eller icke definitiv prestation*. Slutligen skall upptas några frågor om *bevis om företagen prestation*.

4.1.2 Angivelse av fordringen

Det är ett självklart krav att den som erlägger betalning skall ange vilken skuld han betalar. Om borgenären inte känner till eller bör känna till vad betalningen hänför sig till, upphör inte fordringen bara för att gäldenären skickar in en summa pengar, som borgenären inte vet hur han får använda. Först när betalningens relation till fordringen klargörs – vilket ofta kan ske invändningsvis sedan borgenären gjort gällande påföljder för dröjsmål – upphör fordringen (NJA 1971 s. 23).

En särskild fråga uppstår om borgenären har *flera fordringar på samme gäldenär*. Saken gäller här framför allt i vad mån gäldenären över huvud taget har rätt att själv ange vilken fordring han betalar. Borgenären vill avräkna betalningen på den fordring som ger sämsta säkerheten eller lägsta räntan eller eljest de för honom ogynnsammaste villkoren, medan gäldenären vanligen vill avräkna den fordring som har högst ränta eller eljest de tyngsta villkoren. Huvudregeln är att *gäldenären har valrätt*, fastän borgenären kan avvisa betalningen om gäldenären anger fordring för vilken förfallodagen – eller noga taget befrielsedagen – ej inträtt, se HB 9:5. Gäldenären skall dock *meddela* sitt val av en sådan fordring i samband med betalningen, och valrätten anses eljest som huvudregel *övergå till borgenären*, vilken dock i första hand måste göra avräkningen på förfallna fordringar.

I rättsfallet NJA 1958 s. 117 hade en lantbrukare gjort avbetalningar på en traktor och diverse senare leveranser och reparationer. I lantbrukarens konkurs hävdade en lösöreköpare av traktorn att sådana ospecificerade betalningar i första hand måste avse äldre skuld, dvs. här traktorskulden. HD angav däremot att borgenären hade fritt val, när gäldenären inte destinerat betalningen.

Principen ifrågasattes samma år av JustR Karlgren i avgörandet NJA 1958 s. 624. Här hade underdomstolarna ansett att gäldenären inte destinerat betalningen och att borgenären därför måste ha valrätt. Karlgren angav i sÄrvotum att avräkning borde ske enligt det alternativ som vid betalningstillfÄllet framstod som gynnsammast fÖr gÄldenÄren, och majoriteten undvek att ta stÄllning genom att ange att parterna varit Överens om betalning enligt borgenÄrens alternativ.

Principen om valrÄttens ÖvergÄng bekrÄftades emellertid i NJA 1973 s. 635, dÄr det ansÄgs klart att gÄldenÄren inte destinerat sin betalning och borgenÄren medgavs rÄtt att avrÄkna betalningen pÄ en icke borgenssÄkrad fordring, med pÄfÖljd att borgen fÖr Övriga fordringar kvarstod. Jfr ocksÄ ADD 1968 nr15, dÄr en arbetstagare fick avrÄkna lÖnebetalning pÄ en lÖnefordran som var preskriberad.

BetrÄffande *rÄnteskulder* begrÄnsas gÄldenÄrens fria valrÄtt av stadgandet i HB 9:5 pkt 2. Har gÄldenÄren hos samma borgenÄr flera lÄn med olika rÄntesatser, fÄr han avrÄkna gjorda inbetalningar pÄ vilken rÄnteskuld han vill, som Är fÖrfallen, men han fÄr inte gÖra avräkning pÄ kapitalfordring fÖrrÄn fÖrfallna rÄntor Är betalda. BetrÄffande *tvÄngsbetalningar*, sÄsom vid utmÄtning och konkurs, hÄnvisas till NJA 1977 s. 664 I och II.

En sÄrskild regel gÄller fÖr *konsumentkredit* enligt konsumentkreditlagen 19§. Belopp som gÄldenÄren erlÄgger "fÖr avräkning pÄ ett visst kreditkÖp" fÄr kreditgivaren inte avrÄkna pÄ nÄgon annan fordring. Detta gÄller Även om den andra fordringen avsÄg fÖrfallen rÄnta och Även om gÄldenÄren enligt 20§ begÄr att fÄ betala av kreditkÖpet i fÖrtid. Om gÄldenÄren inte utÖvar sin valrÄtt, gÄr den dock Även i denna situation Över pÄ borgenÄren.

4.1.3 OnÖjaktig eller icke definitiv prestation

En traditionellt erkÄnd regel sÄger att borgenÄren om inte annat avtalats kan avvisa *delbetalning och annan partiell prestation*. SÄrskilda stadganden i motsatt riktning i vÄxel- och checklagarna har betraktats som undantag frÄn en huvudregel att betalning mÄste avse hela fordringen. SÄsom Rodhe pÄpekat (Rodhe 2 s. 184) Är regeln i dag knappast rationell, och det kan ifrÄgasÄttas om inte det riktiga Är att avvisande fÄr ske endast nÄr det fÖr borgenÄren Är vÄsentligt. Vid penningprestationer kan ett sÄdant vÄsentlighetskriterium endast undantagsvis anses uppfyllt.

Delbetalning bÖr skiljas frÄn *brist* i betalning, som fÖreligger nÄr betalning Är erlagd sÄsom full, fastÄn borgenÄren finner att det fattas en del. Under sÄdana omstÄndigheter anses borgenÄren ha en skyldighet att *reklaamera* sÄ att han fÖr gÄldenÄren klargÖr att det brister i full betalning. FÖrklarar sig gÄldenÄren inte kunna eller vilja erlÄgga mer Än han gjort, gÄller det som nyss sagts om delbetalning. Visar sig parterna ha delade meningar om fordringens storlek gÄller det som sÄgs hÄrnedan om tvistiga fordringar.

Om parterna alltsÄ har *delade meningar om en fordrings belopp*, undgÄr

inte gäldenären dröjsmålspåföljder genom att bestrida kravet, om han senare i rättegång anses ha intagit fel ståndpunkt. Å andra sidan utsätter sig borgenären för skadeståndskrav om det visar sig att han krävt för mycket och gäldenären har gjort förluster till följd av detta. Det är bara i hyrestvisiter som man har möjlighet att frigöra sig genom att nedsätta det omtvistade beloppet, se närmare nedan under deposition.

Om gäldenären *erlägger ett belopp under pågående tvist*, utan att nedlägga tvisten eller pågående domstolsförfarande, kan han inte anses ha slutgiltigt betalat borgenärens fordring upp till erlagt belopp, utan betalningen får anses ha skett under förbehåll angående tvistens utgång. Förfarandet kan alltså fortsätta beträffande förbehållets berättigande.

Att gäldenären betalar sin skuld *under protest* torde inte göra betalningen ogiltig. Protesten avskär betalningsmottagaren från att åberopa god tro i en framtida återgångstvist, och den kan tänkas förbättra betalarens bevisläge i en sådan tvist. Om gäldenären däremot vid erbjudande av betalning *ställer ett villkor* som är oberättigat, har giltig betalning ej erbjudits, och gäldenären kan ej undgå dröjsmålspåföljder. Huruvida villkor eller förbehåll som meddelas borgenären vid betalning men som gäldenären inte kan genomdriva gör betalningen ogill är omtvistat. Om villkoret är oberättigat har emellertid borgenären ingen anledning att finna sig i det, och han bör kunna meddela gäldenären att han mottar prestationen men tillbakavisar villkoret. Om borgenären inte avger någon sådan reklamation och tillgodogör sig betalningen, kunde man mena att borgenären har accepterat villkoret och blivit bunden till följd av ett tyst avtal. Det verkar dock långtifrån säkert att gäldenären på detta sätt skall kunna påtvinga borgenären några villkor där gäldenärens egna prestation inte är annat än vad som åligger honom, jfr Almén-Eklund §21 vid not 50.

Att själva betalningen någon gång kan vara uttryck för en *disposition* och innebära *erkännande av en skuld* har framhållits vid behandlingen av felaktiga utbetalningar (ovan pkt 2.5).

4.1.4 Särskilt om förtidsbetalning

När en fordring löper med ränta till förfallodagen, är det som tidigare nämnts i regel gäldenären obetaget att betala tidigare, bara han *erlägger* det belopp som skulle ha upplupit på förfallodagen. I regel betalar gäldenären också med någon tidsmarginal för att inte behöva riskera dröjsmålspåföljder.

Av större intresse är sådan betalning före förfallodag som medför att räntebetalning upphör. Detta inträffar t.ex. om det är överenskommet att ränta skall löpa intill betalningsdagen och gäldenären har givits rätt att betala sin skuld i förtid. Förtidsbetalning i denna mening kan naturligtvis också grundas på en ny överenskommelse vid betalningen, innebärande att borgenären går med på att gäldenären befriar sig från sin framtida räntebe-

talningsskyldighet genom omedelbar slutbetalning av skulden. Räntebetalning torde också upphöra när borgenär får betalt efter hävning enligt förfalloklausul (nedan 4.5) eller eljest vid betalningsdröjsmål (5.4.3); jfr vid konkurs konkurslagen 5:11. Ersättning för förlust av överränta förekommer då i bankernas utlandskontrakt men är knappast aktuell på hemmamarknaden.

En särskild situation råder vid *kreditköp*, där gäldenären enligt konsumentkreditlagen 20§ och lagen (1978:599) om avbetalningsköp mellan näringsidkare 4§ har rätt att utan särskild överenskommelse frigöra sig genom betalning i förtid, och där säljaren enligt samma lagrum kan förbehålla sig rätt till förtida uppsägning vid angivna större dröjsmål. Det behövs då en norm för avräkning av den ränta och övriga kreditkostnader som belöper på den återstående delen av avbetalningstiden. Dessa kostnader är inräknade i kreditpriset, men gäldenären bör inte belastas med dem i sin mån han avstår från att ta krediten i anspråk.

Beträffande denna avräkning fastslår konsumentkreditlagen till en början, att kreditgivaren får tillgodogöra sig hela kostnaden för uppläggning av krediten, även om kreditköpet avbryts i förtid. Uppläggningskostnaden är nämligen densamma vare sig avbetalningstiden blir kort eller lång.

De poster som gäldenären enligt kontraktet skolat betala i framtiden skall däremot reduceras. Eftersom räntan vid kreditköp är ett fast belopp per inbetalning (rak ränta, jfr 3.4.3 härövan), blir den faktiska räntan mot avbetalningstidens slut mycket högre än vid dess början, och reduktionen bör inte vara likformig över hela avbetalningstiden. En exakt avräkningsgrund har inte angivits i lagtexten, eftersom beräkningen kan behöva varieras något beroende på hur betalningarna faktiskt erläggs, utan man har nöjt sig med att i 24§ hänvisa till ”god kreditgivningssed”. I praxis godtas återbetalning enligt en schablonregel (”78-regeln”), men för dyra objekt såsom större båtar anses en exakt matematisk beräkning böra ske.

4.1.5 Bevis om prestation

Om det kan klarläggas att borgenären har en fordring, är det gäldenären som har bevisbördan för att beloppet erlagts. Gäldenären kan säkra sig antingen genom att *fordringsbeviset återställs* eller görs obrukbart eller genom att *gäldenären får kvitto eller annan bekräftelse* på betalningen. Det anses emellertid att gäldenären har rätt till särskilt kvitto vid alla slags betalningar, bland annat för att visa vem som uppburit betalningen och när den erlagts. Ett uttryckligt stadgande om rätt till kvitto finns i 21§ skuldebrevslagen om löpande skuldebrev. Återställande av fordringsbevis fyller även andra funktioner än att bevisa skuldens upphörande, i synnerhet om skuldebrevet är negotiabelt, så att det skulle kunna få ny verksamhet genom överlåtelse till en godtroende förvärvare (om negotiabilitet, se värdepappersrätten).

4 Fordringars avveckling

Vid naturaprestationer används kvittering i något andra former, men även här anses gäldenären ha rätt att kräva bevis om utförd prestation. Vid varuleveranser är det vanligt att gäldenären tillhandahåller en *följesedel* som borgenären får underskriva vid varans utlämnande, och vid entreprenader fullgör *besiktningsprotokollet* för utfört arbete en liknande funktion.

4.2 Uppsägning

4.2.1 Allmänt

Med *uppsägning* avses här en förklaring av en part i ett fordringsförhållande, att han enligt förutsättningarna för fordringsförhållandet önskar bringa detta att upphöra. En motsvarande förklaring som ej sker enligt förutsättningarna för fordringsförhållandet kallas här *frånträdande* och bedöms enligt reglerna för dröjsmål ("anteciperat dröjsmål", se nedan under 5.1).

I gällande rätt har uppsägning betydelse närmast ifråga om förpliktelser till varaktiga prestationer. Vid engångsförpliktelser görs ibland förbehåll om en "avbeställningsrätt" av motsvarande innebörd, men då vanligen mot särskild avgift. En laglig avbeställningsrätt finns i konsumenttjänstlagen 42§ och köplagen 52§, men denna innebär närmast ett särskilt sätt att beräkna ersättning vid frånträdande och skall inte vidare uppmärksammas här.

4.2.2 Avtal för bestämd tid

Om avtal ingås för fortlöpande prestation under bestämd tid är det i regel inte uppsägningsbart utan upphör först när tiden har löpt ut. Emellanåt förbehålls dock rätt till förtida uppsägning av ett sådant avtal, ofta mot särskild avgift. Vid upplåtelse av fast egendom finns lagregler om uppsägningsrätt vid utgången av en maximiperiod som för de flesta nyttjanderätter är femtio år (JB 7:50).

4.2.3 Avtal för obestämd tid och för all framtid

Om ett avtal ingås på obestämd tid är det däremot normalt att endera parten eller båda ges rätt att uppsäga avtalet. Ofta anges en viss uppsägningstid, för att den uppsagda parten skall få möjlighet att inrätta sig efter det upphävda rättsläget; i vissa rättsförhållanden (se t.ex. kommissionslagen 50§) föreskrivs en laglig sådan uppsägningstid. Ibland får sådana "tillsvidareavtal" formen att uppsägning får ske endast vid vissa tillfällen, med automatisk förlängning av avtalet om det ej sker; ofta sluts dessa avtal på ett år, med förlängning med ytterligare ett år åt gången om uppsägning ej sker.

Vid arrende och hyra föreskrivs förlängning i lag (JB 9:3, 10:3 och 12:3). Saknas uppsägningsklausul måste genom tolkning avgöras om avtalet skall gälla för all framtid eller vara uppsägningsbart (se NJA 1946 s. 479 och 1976 s. 391). Som tidigare nämnts får vissa slags nyttjanderättsavtal inte vara "evighetsavtal" utan är alltid uppsägningsbara efter viss tid.

4.3 Omförhandling och novation

Till de vanligaste avvecklingsmetoderna när gäldenären inte fullgör sin förpliktelse hör säkert *omförhandlingen*, dvs. att parterna genom nytt avtal beslutar att ändra villkoren för det gamla. Denna avvecklingsform har behandlats styvmoderligt i obligationsrätten, därför att omförhandlingen utmynnar i ett avtal, som kan bedömas enligt vanliga avtalsregler. En särskild framställning om ämnet är dock Grönfors, *Avtal och omförhandling* (Sthlm 1995), där omförhandling sätts i sammanhang med andra avtalsförändringar såsom jämkning (jfr 4.5. nedan) utifrån synsättet att det ofta är bättre att avtal modifieras än att de inte kan hållas alls.

Omförhandling kan ske på grund av särskild omförhandlingsklausul i avtalet (t.ex. en "hardshipklausul") eller därför att den bedöms ligga i bådas intresse, sedan den situation som rådde vid avtalsslutet har ändrat sig, så att parterna inte längre vill ha avtalet fullgjort som det är skrivet, eller för att ett fullgörande blivit omöjliggjort eller försvårat för någon av dem. Skillnaden mellan klausulbunden och spontan omförhandling är inte alltid så stor, eftersom en klausulbunden omförhandling inte behöver leda till resultat och det gamla avtalet i så fall fortsätter att gälla; "under en hardshipklausul kan du inte kasta ut den omförhandlingssökande första gången, men kanske den andra eller tredje".

Sker omförhandling därför att parterna på ömse sidor är ointresserade av att fullfölja sitt åtagande, får omförhandlingen såsom bakgrund de påföljder som motparten kan göra gällande om avtalet ej fullföljs. En sådan hotande möjlighet är att ett upprätthållet avtal driver den drabbade parten i konkurs, varvid motparten kanske inte kan dra fördel av sin potentiellt gynnade ställning. Även i övrigt är det en viktig funktion av påföljdssystemet att det driver fram omförhandling på förnuftiga och för samhället lämpliga villkor. Påföljdssystemet bör inte vara konstruerat så att det till varje pris driver fram fullföljandet av avtal, om det ur samhällssynpunkt är lämpligare med avtalsbrott. Som vi skall se vid behandlingen av skadestånd och täckningstransaktioner tillgodoses detta behov knappast helt av gällande regler 5.6.4.).

Att en rättshandling träder istället för en annan, vare sig genom omförhandling eller på annat sätt, betecknas ibland så att det sker en *novation* i rättsförhållandet.

4 Fordringars avveckling

Ordet betyder förnyelse och pekar på att rättsverkningar – såsom säkerhetsrätter och invändningar – knutna till det gamla förhållandet inte utan vidare överförs till det nya. Av skuldebrevslagen 1§ framgår att någon novation inte anses bestå därför att någon i skuldebrev erkänner en bestående skuld.

4.4 Eftergift och ersättningsprestationer

En *eftergift* innebär att borgenären går med på en reduktion eller rent bortfall av gäldenärens förpliktelse. En eftergift kan vara resultatet av en omförhandling, och dess verkan bestäms då av vanliga avtalsregler. Överenskommelsen benämns *förlikning* om borgenären avstår från en tvistig fordring mot vederlag, vanligen bestående i att han nedsätter fordringen, och *ackord* om orsaken är ovisshet om gäldenärens förmåga att fullgöra sina förpliktelser.

I praktiken förekommer ackord mest i den formen att borgenärerna samfällt eller en majoritet av dem går med på att reducera gäldenärens förpliktelser. Ackordet träffas ofta i anslutning till konkurs eller för att avvärja en sådan. Ett *underhandsackord* är en formlös överenskommelse mellan gäldenären och de borgenärer som accepterat ackordet, och det binder ej övriga borgenärer. Konkurslagen lämnar emellertid också möjligheter till s. k. *tvångsackord*, där samtliga borgenärer binds genom ett majoritetsbeslut som får rättens fastställelse. Ackord utom konkurs sker enligt den s. k. ackordslagen (1970:847).

En eftergift kan ibland ske *konkludent*, i den formen att borgenären godtar en mindre prestation än vad gäldenären har att utge. Som huvudregel kan ett tyst mottagande av otillräcklig prestation inte godtas som bevis för att borgenären skulle ha eftergivit kravet på fullgod prestation. Borgenären kan emellertid i det kvitto som gäldenären erhåller vid sin prestation ha angett att det utförda godtas "såsom full betalning" eller "såsom fullgod prestation". Ett sådant kvitto kan med Rodhes terminologi kallas ett *slutkvitto*, medan ett kvitto som markerar att prestationen inte är tillräcklig kan kallas ett *avräkningskvitto*.

Att *försummad reklamation* och *passivitet* ibland kan medföra bortfall av en fordring utan att eftergift kan antas vara avsedd framhålles senare i detta kapitel.

En annan metod för omvandling av avtalet är att borgenären godtar en *ersättningsprestation* istället för den överenskomna. Den prestation som borgenären då sägs godta betecknas som *datio in solutum* (lat. = överlämnande till fullgörelse) eller *datio solvendi causa* (överlämnande för fullgörrels skull) beroende på om handlingen avser fullständig avveckling av fordringen eller ej.

Datio in solutum liknar eftergift såtillvida att borgenären godtar att gäldenären inte behöver fullgöra den överenskomna prestationen men innebär

som nämnt att han godtar något annat istället. Gälldenären har t.ex. ont om kontanter, och parterna kommer överens om att han istället skall överlämna sin bil eller sin lustyacht som betalning.

Här uppstår emellertid samma problem som vid otillräcklig betalning, att det kan vara ovisst huruvida borgenären har godtagit det överlämnade föremålet såsom *full* betalning. Avsikten kan i stället ha varit att borgenären får realisera det överlämnade föremålet och sedan skall redovisa ett eventuellt överskott, respektive behålla sitt krav för ett eventuellt underskott. Om överlämnandet på detta sätt inte avses tjäna som slutgiltig betalning för fordringen, sker det inte ”in solutum” utan *solvendi causa*. Om det mellan parterna är avsett att borgenären skall behålla föremålet för eget bruk är presumptionen att överlämnandet avser att tjäna som full ersättning för fordringen.

Det är emellertid tydligt att det även i dessa fall bör utställas ett klart utformat kvitto som klargör huruvida fullgörelse eller avräkning är avsedd.

Konkurslagen 4:10 och 4:12 regler om återvinning av betalning som skett genom bl.a. sådana transaktioner som *datio in solutum* och *datio solvendi causa*, när de inom viss tid följs av konkursutbrott (se närmare Lennander, Återvinning i konkurs, 1985, s. 200ff).

4.5 Jämkning

I skuldebrevslagen 8§ fanns tidigare en regel om jämkning av otillbörliga villkor i skuldebrev, vilken enligt motivuttalanden skulle ha analogisk användning på andra delar av fordringsrättens område. Motsvarande bestämmelser, med mindre allmän syftning, fanns i speciallagstiftning på flera håll.

Bestämmelsen i 8§ skuldebrevslagen fick dock sparsam användning, och såväl den som motsvarande bestämmelser i speciallagstiftningen ersattes 1976 av den allmänna generalklausulen i avtalslagens 36§, vilken gäller förmögenhetsrättsliga avtal och rättshandlingar i allmänhet. Den nya regeln har avsetts få betydligt frikostigare tillämpning än den gamla, och den innebär en vidsträckt frihet för domstolarna att jämka eller åsidosätta villkor som kan anses otillbörliga med hänsyn till avtalets innehåll, omständigheterna vid avtalsslutet eller senare händelser, och övriga omständigheter. Om villkorsjämkningsen väsentligt påverkar avtalets innehåll, kan även andra delar av avtalet jämkas eller åsidosättas.

Regeln anger som synes vissa moment, vilka skall beaktas vid bedömningen om ett villkor är otillbörligt, och en utförlig exemplifiering i lagmotiven ger närmare riktlinjer för tillämpningen. Sålunda anges bland jämkningsgrunder hänförliga till avtalets innehåll att bestämmanderätt i viss fråga tillkommer enbart en av parterna (t.ex. att en säljare ensam får

4 Fordringars avveckling

avgöra om tvist angående avtalet skall avgöras genom skiljedom eller av domstol), att det råder missförhållande mellan förmånerna på ömse sidor, eller att avtalet föreskriver orimliga påföljder av kontraktsbrott, och mer generellt uttalas att marknadsdomstolens avgöranden om förbud mot vissa slags klausuler kan tjäna de allmänna domstolarna till ledning vid bedömningen av jämningsfrågor. Bland omständigheter hänförliga till avtalsslutet nämns bl.a. utnyttjande av övertag eller överraskning och aggressivt uppträdande vid avtalsslutet.

Om tillämpning på ett skiljeavtal, se NJA 1986 s. 388. I NJA 1977 s. 717 jämkades en gåva av en bil till att avse ett måttligt penningbelopp!

Två slags klausuler som uppmärksammats redan vid skuldebrevslagens tillkomst har särskild betydelse för penningfordringar.

I skuldebrev föreskrivs inte sällan att gäldenärens försummelse att i tid betala ränta eller amortering eller att fullgöra andra förpliktelser enligt skuldebrevet gör hela skulden omedelbart förfallen till betalning eller ger borgenären rätt att uppsäga fordringen till betalning på viss tid. Dessa typer av klausuler kallas ofta *förfalloklausuler*. Jämkning av en sådan har i NJA 1971 s. 23 skett med stöd av 8§ skuldebrevslagen, när dröjsmålet inte berodde på betalningsovilja eller betalningsoförmåga utan närmast på missstag, som borgenären begagnade för att komma ifrån en för honom ogynnsam kreditgivning. Generalklausulutredningen har menat att så speciella skäl inte skulle erfordras enligt 36§ avtalslagen (jfr prop. 1975/76:81 s. 139f), och i praxis har lagrummet använts för jämkning av en klausul om förverkande av handpenning för fast egendom, under åberopande endast av att det var i säljarens intresse att snabbt få avtalet klart som köparen undertecknade utan att försäkra sig om att hon fått erforderliga lån för att kunna fullfölja köpet, NJA 1982 s. 613.

Vid konsumentkredit ställs särskilda krav på dröjsmålets varaktighet och det försenade beloppets storlek för att en förfalloklausul i kontraktet skall få åberopas, se 20§ konsumentkreditlagen.

Som framhålls under 2.2.3 härovan utformas bankernas formulär ofta såsom avseende korttidskredit, även om avsikten varit att lånet skall om-sättas för att löpa under längre tid. Har gäldenären givits intrycket att han kan räkna med omsättning, är det möjligt att förfallotiden även i ett sådant skuldebrev kan jämkas i enlighet därmed.

En annan klausul som förekommer i bankernas standardformulär är den s. k. *generalpantklausulen*, som innebär att en av gäldenären ställd pant eller annan säkerhet får utnyttjas som säkerhet även för andra fordringar som borgenären äger mot samme gäldenär. Generalpantklausulen är i princip giltig, men dess tillämpning anses oacceptabel i en del sammanhang. Sålunda anses den inte få åberopas till säkerhet för en fordran som borgenären efter pantsättningen förvärvat från tredje man, därför att en till följd

av gäldenärens insolvens värdelös fordring i så fall skulle kunna förvärvas till underpris av generalpanthavaren, som sedan kunde indriva fordringen med hjälp av sin säkerhet (prop. 1975/76:81 s. 145). Klausulen anses inte heller få återopas till säkring av fordringar som normalt inte är säkrade, t.ex. en skadeståndsfordring som hänför sig till ett annat avtal än det där panten ställts; särskilt om fordringen är tvistig kunde tillgången till pantsäkerhet ge generalpanthavaren ett otillbörligt överläge i förhandlingshänseende (jfr anf. prop. s. 145).

En del särskilda jämningsregler, med delvis andra kriterier än i 36§ avtalslagen, finns på skilda håll i lagstiftningen. En sådan jämningsregel finns i sjölagen 16:4 för avtalad bärgarlön, och en annan gäller enligt 8§ räntelagen för skyldighet att betala dröjsmålsränta.

4.6 Skuldsanering

4.6.1 Översikt

Skuldsaneringslagen (1994:334) skall möjliggöra för en fysisk person att helt eller delvis befrias från sina skulder. Lagen är konstruerad efter en trestegsmodell, där *det första steget* som förutsätts men ej direkt regleras i lagen innebär att gäldenären försöker att på egen hand träffa en uppgörelse med sina borgenärer. Gäldenären kan därvid få råd och anvisningar av kommunen. Om gäldenären inte lyckas få en uppgörelse till stånd med *samtliga* borgenärer kan han som *det andra steget* ansöka hos kronofogdemyndigheten om *frivillig skuldsanering*. Denna innebär att gäldenären tillsammans med kronofogdemyndigheten gör upp ett förslag till skuldsanering som samtliga borgenärer kan godta. Om någon av borgenärerna vägrar att godta förslaget skall kronofogdemyndigheten överlämna ärendet till tingsrätten som i *ett tredje steg* kan besluta om *tvingande skuldsanering*. För att en gäldenär skall få skuldsanering krävs att han skall vara *fysisk person med hemvist i Sverige, ej vara näringsidkare och ej vara ålagd näringsförbud*. Gäldenären skall dessutom vara *insolvent och så skuldsatt att han ej inom överskådlig tid kan betala sina skulder*. Slutligen krävs att det vid en *allmän bedömning* framstår såsom *skäligt* att bevilja skuldsanering.

Till en skuldsanering enligt lagens modell skall en *betalningsplan* vara förenad, dock med undantag för det fall att gäldenären helt saknar betalningsförmåga. Betalningsplanen innebär att gäldenären under en period av i regel fem år skall leva på *existensminimum* och att hans betalningsförmåga därutöver skall komma borgenärerna till godo. Det ställs höga krav på *gäldenärens aktiva medverkan*: ansökans innehåll och utformning måste vara sådan att den kan ligga till grund för ett fortsatt förfarande, och uppfyller den ej dessa krav skall den *avvisas*.

Skuldsaneringen skall i *princip omfatta samtliga skulder* som uppkom-

mit före den dag kronofogdemyndigheten godkände ansökan om skuldsanering. Fordringar som omfattas av skuldsaneringen skall i princip behandlas lika, d.v.s. samtliga skrivs ner procentuellt lika mycket/litet; dock finns möjlighet till undantag. Skuldsaneringen ger den skuldsatte en *definitiv reglering* av sina skulder, vilket leder till att borgenär som ej bevakat sin fordring förlorar sin rätt gentemot gäldenären.

4.6.2 Förfarandet

När kronofogdemyndigheten beslutar om att inleda en skuldsanering skall detta genast kungöras Post- och Inrikes Tidningar, för att samtliga borgenärer skall kunna göra sina fordringar gällande inom *en månad* från kungörelsens införande (skuldsaneringslagen 14§); underlåtenhet att anmäla fordring leder till att denna kommer att omfattas av skuldsaneringsbeslutet så att fordringen jämte andra sätts ned eller faller bort helt. En skuldsanering skall enligt huvudregeln omfatta samtliga gäldenärens fordringar som uppkommit före den dag kronofogdemyndigheten godkände den skuldsattes ansökan om skuldsanering, dock med vissam undantag. Skuldsaneringen omfattar inte:

- fordring på familjerättsliga underhåll
- fordring förenad med pant, förmåns- eller retentionsrätt
- fordring som är tvistig
- fordring som innebär ett fortsatt utväxlande av prestationer (t.ex. hyra, skuldsaneringslagen 6§).

Vid en skuldsanering anges först vilka fordringar som skall upptas, sedan räknas det belopp ut som skall fördelas mellan borgenärerna, och slutligen bestäms en betalningsplan för hur fordringarna skall betalas (skuldsaneringslagen 8§). Vid normalfall tillämpas en femårig betalningsperiod, under vilken gäldenären lever på existensminimum och varje överskott utöver detta går till att fullgöra betalningsplanen. I en betalningsplan bör framgå – förutom vilka fordringar som omfattas av skuldsaneringen – med vilken *procentsats* fordringarna sätts ned samt *hur mycket varje deltagande borgenär skall erhålla* i kronor. Av betalningsplanen skall framgå även när och hur betalningarna skall ske. Först när gäldenären fullföljt en sådan betalningsplan anses han definitivt befriad från de skulder som omfattas av skuldsaneringen. Vid händelse av gäldenärens bristande förmåga att fullfölja betalningsplanen finns möjlighet för borgenärer att ompröva skuldsaneringsbeslutet (skuldsaneringslagen 27§). Skuldsaneringslagens 27§ gäller beslut tagna av såväl kronofogdemyndigheten som av tingsrätt d.v.s. både frivillig och tvingande skuldsanering. Omprövning enligt 27§ kan endast ske på begäran av borgenär, och de skäl som krävs framgår av

paragrafen. Gälldenären har enligt 28§ rätt att få en omprövning till stånd. För den händelse att gälldenären sätts i konkurs under skuldsaneringsförfarandet förfaller hans ansökan om skuldsanering. En ansökan om skuldsanering är således inget hinder mot konkurs (skuldsaneringslagen 33§). Då flera rättsverkningar är knutna till beslutet att inleda skuldsanering måste man i ärenden där skuldsanering inletts men där ansökan avslagits, avvisats eller avskrivits *efter det att kungörelse skett*, meddela borgenärerna. Det bör understrykas att skuldsaneringen måste bygga på ett ekonomiskt betraktelsesätt. Kronofogdemyndighetens bedömning träder till stor del i stället för det klarläggande av en gälldenärs skuldsituation som annars sker vid konkurs eller genom ackord. Gälldenären skall inte kunna "tjäna på" att begära skuldsanering i stället för att gå igenom ett konkursförfarande. Borgenärerna måste tillförsäkras ett utbyte av skuldsaneringen som åtminstone motsvarar vad de skulle fått i händelse av konkurs.

Reglerna om fordringar i en skuldsanering innebär i *sammandrag*:

1. Den *skuldsatte* försöker på egen hand nå en *överenskommelse* med *fordringsägarna*. En förutsättning för detta är en noggrann *utredning av den egna ekonomin*. Kommunen är skyldig att hjälpa till med råd och anvisningar. Om överenskommelse ej nås kan man gå vidare till kronofogdemyndigheten.
2. Om kronofogdemyndigheten meddelar beslut att inleda skuldsanering gör *gälldenären tillsammans med kronofogdemyndigheten upp ett förslag till skuldsanering*. Detta förslag skall ange de *fordringar* som omfattas, *hur mycket de skall sättas ned* samt en *betalningsplan*. Om ej heller här nås någon överenskommelse lämnar kronofogdemyndigheten ärendet vidare till tingsrätten.
3. Tingsrätten kan besluta om *tvingande skuldsanering*. Om någon av borgenärerna ej är nöjd finns möjlighet att överklaga hos hovrätten efter prövningstillstånd.
4. *Betalningsplanen* verkställs, och den skuldsatte får leva på existensminimum i vanligtvis fem år. Alla överskjutande inkomster går till att betala av enligt betalningsplanen. Efter denna tid är gälldenärens skulder definitivt reglerade.
5. Huvudregeln är att *samtliga fordringar* skall ingå i skuldsaneringen (se ovan beträffande undantag).

4.7 Anstånd och moratorium

I en del situationer kan det finnas ett intresse att gälldenären får uppskov under viss tid med sin betalningsskyldighet. En skuldbelastad persons bor-

genärer träffar t.ex. gemensamt överenskommelse med gäldenären att han skall få visst *anstånd* med sina betalningar ("*prolongering*"), i förhoppning att han genom det rådrum han erhåller skall kunna sanera sina affärer och undgå konkurs.

Uppskov med fullgörande av förpliktelser anses i vissa fall ha så allmänt intresse, att det kan förordnas av myndighet. Ett sådant förordnande kallas *moratorium*. Enligt den s. k. moratorielagen (1940:300) kan detta ske genom beslut av regeringen med riksdagens godkännande, eller i brådskande fall efter hörande av riksbanken och riksgäldskontoret och med senare godkännande av riksdagen. *Allmänt moratorium* kan förordnas om Sverige råkar i krig eller krigsfara eller vid särskild kris som försvårar betalningar och gäller envar och alla slags skulder. *Särskilt moratorium* kan förordnas under liknande omständigheter och är begränsat till vissa grupper av gäldenärer, vissa slags förpliktelser eller vissa landsdelar. Moratoriet kan också begränsas till att avse viss gäld eller viss gäldenär och kallas då *specialmoratorium*.

Specialmoratorium för viss gäldenär kan också förekomma vid i övrigt normala förhållanden "om det för tillgodoseende av allmänt väl finnes vara av synnerlig vikt". Tillkomsten av detta slags moratorium föranledes ursprungligen av Kreugerkraschen 1932, och moratoriet användes för att ge anstånd åt AB Kreuger & Toll, och senare Tändsticksbolaget. Under andra världskriget har moratorier använts för att i en del fall ge uppskov med återtagande av avbetalningsgoods och med exekutiva åtgärder mot värnpliktiga.

Under den tid borgenären till följd av moratorium inte kan indriva fordringen anses denna enligt moratoriekommittén (SOU 1971:56 s. 77ff) inte förfallen, och dröjsmålsränta börjar inte löpa. Däremot anses det olämpligt att räntefria fordringar skall prolongeras för längre tid utan kompensation, och regeringen kan därför ge särskilt förordnande angående ränta; detta har emellertid av köplagskommittén tolkats så att dröjsmålsränta kan börja löpa (se SOU 1974:28 s. 105 och prop. 1975:102 s. 100).

Om den indrivningsåtgärd som hindras genom moratoriet erfordras för att bevara fordringen eller hindra den från preskription, förskjuts också den frist inom vilken bevakningsåtgärden måste vara vidtagen, så att borgenären får en månad på sig efter moratoriets upphörande, om inte den ursprungliga fristen upphör senare.

4.8 Kvittning

Kvittning innebär att fordringar avräknas mot varandra, antingen helt, så att fordringarna försvinner, eller delvis, så att någon eller några av den delvis kvarstår. En utförlig monografi i ämnet är Lindskogs avhandling *Kvittning* (1984).

Kvittning kan naturligtvis alltid ske genom överenskommelse mellan parter, som har fordringar utestående mot varandra, ”*frivillig kvittning*”. I stor utsträckning tillåts emellertid i svensk rätt *tvångskvittning*, dvs. kvittning på grund av yrkande av en part, ofta invändningsvis då han utsätts för krav av motparten. Vid frivillig kvittning kan alla slags prestationer utnyttjas för kvittningen. Tvångskvittning sker praktiskt taget bara vid penningprestationer på ömse håll, och vi skall inskränka oss till sådana.

Vi skall i fortsättningen se kvittningssituationen från den gäldenärs sida, som utsätts för krav och önskar täcka detta genom kvittning. Jag är alltså gäldenären som finner att min betalningskrävande borgenär i sin tur är skyldig mig pengar. Den fordring för vilken jag krävs kallar vi *huvudfordring*, och min egen fordring, med vilken jag vill bemöta borgenärens krav, betecknar vi som *motfordring*.

Själva kvittningen sker nu genom en formlös *förklaring* att jag kvittar fordringarna, varvid torde gälla att dessa måste vara omnämnda, NJA 1970 s. 487. Jag kommer då att vägra betalning i den mån min motfordring förslår för att täcka huvudfordringen. Det ställs emellertid flera krav för att kvittning skall vara godtagbar, och vill borgenären pröva frågan, måste han instämma mig till rättegång eller lagsöka mig med utnyttjande av eventuellt fordringsbevis. Domstolen kommer i första hand att ta ställning till huruvida de *allmänna förutsättningarna för kvittning* föreligger. Dessa är följande, och hänför sig främst till *motfordringens* karaktär.

1. Motfordringen skall vara *gällande*, dvs. sådan att den kunnat indrivas om jag valt detta istället för kvittning. Den bör vara till beloppet beprövad men behöver inte vid avgivandet av kvittningsförklaringen vara medgiven eller eljest klar, utan den frågan kan prövas i rättegång med anledning av den påstådda kvittningen (Se närmare Lindskog s 107f).

Som undantag från den nämnda regeln gäller enligt uttryckligt stadgande i preskriptionsförordningen, att kvittning kan ske med en motfordring som är preskriberad enligt regeln om tioårspreskription eller som upphört efter kallelse på okända borgenärer (prekluderad), under förutsättning att båda fordringarna stod emot varandra i samma parter hand innan preskription inträdde.

2. Motfordringen måste vidare vara *mätbar mot huvudfordringen*. När båda fordringarna avser pengar bereder detta vanligen inga problem, bortsett från det fall att huvudfordring och motfordring är i olika valutor. Om så är fallet kan gäldenären emellertid utnyttja den konverteringsmöjlighet som skuldebrevslagen 7§ ger honom och kvitta enligt gällande kurs på betalningsdagen. Även bortsett härifrån synes det troligt att kvittning idag kan ske även om fordringarna är i olika myntslag, försävt borgenären inte gjort uttryckligt förbehåll mot detta eller har något särskilt intresse att motsätta sig det.
3. Min motfordring måste vara *förfallen* till betalning. Jag har ingen rätt

4 *Fordringars avveckling*

att kräva betalning av min motpart före förfallodag, och jag får då inte heller indriva min fordring genom kvittning förrän förfallodagen inträtt. Gör jag trots detta avdrag för den ej förfallna motfordringen ådrar jag mig dröjsmålspåföljder, och dröjsmålsränta kan pålöpa intill dess den återopade motfordringen förfaller.

4. De båda fordringar som skall kvittas bort måste som regel vara ömsesidiga, dvs. att det skall vara samma parter i de båda fordringsförhållandena. Jag kan alltså inte använda motfordringar på andra personer än borgenären till kvittning mot hans fordring. Undantag görs dock för det fall att borgenären har överlåtit huvudfordringen; när jag på grund av överlåtelser utsätts för krav från annan än borgenären, behåller jag i viss utsträckning min rätt att göra invändningar gällande, och däribland kvittningsinvändningen. Reglerna härom – olika för enkla och löpande skuldebrev – studeras i värdepappersrätten.
5. Slutligen finns vissa fall där kvittning är utesluten med hänsyn till *huvudfordringens* karaktär och borgenärens intresse att få sin betalning ograverad.

Särskilt gäller detta lönefordringar, från vilka enligt lagen (1970:215) om arbetsgivares kvittningsrätt avdrag får ske endast i ett fåtal reglerade situationer, och aldrig så att det inkräktar på arbetstagarens beneficium. Arbetsgivaren får istället själv söka utsöka sin fordring, när och i den mån det kan finnas något att ta. Fordringar som inte får utmätas får i regel ej heller kvittas bort (NJA 1987 s. 746 betr. skadestånd för psykiskt lidande). Bestämmelser om uppbörd av vissa statskrav kan göra dem oåtkomliga för kvittning, NJA 1977 s. 664, jfr för övrigt om statens kvittningsrätt NJA 1986 s. 539. En del ytterligare fall där huvudfordringens karaktär anses lägga hinder i vägen för kvittning nämns hos Rodhe 1 ss. 66–69.

Om domstolen vid sin prövning finner att de allmänna kvittningsföresättningar föreläggat, kommer den att i sin dom förklara, att *huvudfordringen upphört genom fullbordad kvittning* i den mån den täckts av motfordringen. Fordringarna har alltså omedelbart utsläckts av kvittningsförklaringen. Ränta har därmed upphört att löpa, och eventuell dröjsmålsränta ifrågakommer inte. Befinns däremot att någon förutsättning brustit, var kvittningen från början ogiltig, och domstolen kan utdöma de dröjsmålspåföljder som borgenären yrkat på.

Kvittningsfrågan kan också uppkomma i rättegång på det sättet, att den krävde gäldenären först i rättegången gör gällande en kvittningsskilling mot fordring – t.ex. därför att fordringen inte varit förfallen tidigare – och yrkar att domstolen skall verkställa kvittning ("kvittningsyrkande", till skillnad från "kvittningsinvändning"). Fordringarna anses då inte upphöra förrän domstolen förordnar om kvittning, och ränte- och dröjsmålsfrågor skall bedömas därefter.

Varken kvittningsyrkandet eller ett gäldenärens eventuella medgivande därav medför sålunda slutlig kvittning utan först domstolens förordnande. I NJA 1972 s. 439 uttalade HD att gäldenärens medgivande endast var en processhandling som kunde återtas senare i rättegången.

Vare sig gäldenären gör kvittningsinvändning eller framställer kvittningsyrkande, är hans möjligheter till framgång begränsade av vissa *processuella kvittningshinder*.

1. *Betalningsföreläggandeprocessen* är ett skriftligt förfarande. Åberopar min borgenär skriftligt fordringsbevis som grund för huvudfordringen, måste jag ha ett liknande bevis för motfordringen. Saknar jag sådant, får jag betalningsföreläggandet emot mig och måste begära återvinning för att få hela frågan prövad inför domstol. *Motfordringens* giltighet gentemot *huvudfordringen* blir en *bevisfråga* att prövas av domstolen.
2. I rättegång kan domstolen till följd av *forumregler* vara förhindrad att beakta såväl kvittningsinvändning som kvittningsyrkande (Lindskog ss. 609ff). Om den åberopade motfordringen är sådan att den skall exklusivt bedömas av specialdomstol (t.ex. arbetsdomstolen eller särskild tingsrätt såsom sjörättsforum), skiljenämnd eller bestämd domstol till följd av forumavtal, blir den allmänna domstol som upptar huvudfordringen obehörig att bedöma motfordringen, och liknande torde vara fallet när huvudfordringen ensam är underkastad sådant specialforum. Visserligen bör jag kunna åberopa min motfordring sedan den blivit domfäst och lagakraftvunnen vid rätt forum, men detta tar tid, och innan det skett kan borgenären ha fått både dom och utmätning för huvudfordringen.

Obehörigheten ifråga om motfordringen hos den domstol som skall bedöma huvudfordringen medför tydligen, att även om gäldenären i och för sig har "rätt" att kvitta, blir hans praktiska möjligheter att göra detta begränsade, när motfordringen är underkastad annat slags forum än huvudfordringen.

3. Att äga en kvittningsgill fordring har särskild betydelse för den vars borgenär råkar i *konkurs*. Istället för att behöva bevaka min egen fordring i konkursen och få begränsad utdelning för den, utnyttjar jag fordringen kvittningsvis till hela dess belopp för att befria mig från motsvarande skuld som jag har till konkursboet. I denna situation *bortfaller* en viktig allmän kvittningsförutsättning, nämligen *kravet på att min motfordring skall vara förfallen*. Eftersom alla fordringar i princip kan göras gällande i konkursen oavsett om de är förfallna eller ej, får jag även använda min motfordring till kvittning utan att det uppställs något sådant krav.

4 Fordringars avveckling

I gengäld ställs det en del särskilda krav för att jag skall få utnyttja min fordring till kvittning i konkursen.

Kvittningsrätt i konkurs förutsätter sålunda att jag *ägde motfordringen redan före konkursutbrottet*; det kan dock vara fallet även om jag då hade upplåtit panträtt i den (jfr NJA 1984 s. 185). Konkurslagen har vidare infört vissa spärregler för att hindra oönskade transaktioner inför en väntad konkurs. En sådan transaktion som man vill hindra, är att jag köper upp fordringar mot min borgenär inför hans förväntade konkurs. Sådana fordringar har i det läget obetydligt värde, och jag skulle komma billigt ifrån min skuld om jag kunde förvärva dem till underpris. Lagen har emellertid stängt kvittningsmöjligheten om en fordring *inköpts viss kortare tid före konkursutbrottet* (mindre än tre månader före fristdagen) eller om jag vid förvärvet *bort känna till att min borgenär var på obestånd*. Ett annat förfarande som man velat stävja är att en borgenär inför gäldenärens väntade konkurs sätter sig i skuld till denne, för att i konkursen neutralisera skulden genom kvittning. Den valuta som erhållits vid skuldsättningen betraktas som betalning med ovanliga betalningsmedel och kan som sådan återgå till konkursboet enligt reglerna om återvinning. Därmed *återgår även fordringen*, och kvittningsmöjligheten upphör.

I *sammanfattning* skall först konstateras att kvittning kommer till stånd genom ensidig förklaring av den kvittande, eller på yrkande av en kvittningssökande genom beslut av domstol eller exekutiv myndighet. För kvittning gäller följande förutsättningar:

1. Motfordringen skall i princip vara *gällande*, med det undantaget att kvittning får ske med fordring som är preskriberad eller prekluderad enligt preskriptionsförfordningen (men i regel ej enligt regler om specialpreskription).
2. Motfordringen skall vara *mätbar mot huvudfordringen*. Detta medför att kvittning är praktisk huvudsakligen beträffande penningfordringar. Att huvudfordring och motfordring gäller i skilda valutor torde inte vara något praktiskt hinder mot kvittning.
3. Motfordringen skall vara *förfallen* till betalning, men detta krav bortfaller vid kvittning i konkurs.
4. Fordringarna skall vara *ömsesidiga*, men om borgenären har överlåtit huvudfordringen får kvittning i viss mån ske med motfordring som gäller mot överlåtaren, enligt reglerna i värdepappersrätten.
5. *Vissa huvudfordringar*, såsom lönekrav och ej utmättningsbara fordringar, får inte bortkvittas av sociala och andra skäl.
6. I *betalningsföreläggandeprocessen* måste motfordringen liksom huvudfordringen grundas på *en skriftlig uppgift om fordringen* för att kunna beaktas.

7. *I rättegång måste domstol som dömer över huvudfordringen även vara behörig att döma över motfordringen.*
8. *I konkurs måste den kvittningskrävande gäldenären (som är gäldenär till konkursgäldenären) ha ägt sin motfordring före konkursutbrottet. Han får ej heller ha förvärvat fordringen från annan inom viss tid före konkursen eller vid tid när han kände till eller bort förstå att gäldenären var på obestånd. Motsvarande gäller om att han ådragit sig sin skuld (konkursgäldenärens huvudfordring) under förhållanden då återvinning av valutan kan ske.*
9. Frågor som uppstår vid kvittning vid utmätning förbigås här.

4.9 Deposition

Deposition innebär en möjlighet för gäldenären att betala till opartisk tredje man eller myndighet, när borgenären vägrar att ta emot betalning eller inte är anträffbar eller gäldenären inte vet vem han skall betala till. Vid betalningskrav gäller lagen (1927:56 och 1981:135) om nedsättning av pengar hos myndighet (*depositionslagen*), enligt vilken deposition sker till länsstyrelsen, som placerar pengarna på bank (lag 1981:804). Deposition enligt denna lag kan *inte* användas bara för att gäldenär och borgenär har delade meningar om fordringens belopp eller därför att gäldenären anser sig ha motkrav som borgenären bestrider. En särskild sådan depositions möjlighet finns däremot i JB 12:21 beträffande hyra.

Bedömningen av om det tvistiga kravet avser hyra grundas liksom depositionsbeslutet i övrigt helt på hyresgästens uppgifter, NJA 1974 s. 385. Genom depositionen förlorar värden sin vräkningsmöjlighet och måste instämma hyresgästen i rättegång för att få uppgifterna sakprövade.

Depositionen innebär i princip att *gäldenären frigör sig från sin skuld genom betalning*. Men eftersom borgenären inte inkasserar beloppet måste gäldenären för länsstyrelsen klargöra *under vilka omständigheter beloppet får utbetalas*. Vad som erfordras varierar beroende på anledningen till att pengarna måst deponeras.

Att borgenären *vägrar att ta emot betalning* kan bero exempelvis på att han anser sig ha hävt det avtal enligt vilken gäldenären erbjuder betalning, medan gäldenären hävdar att avtalet är vid makt. Här krävs inte annat än att grunden för fordringen anges, och att klara uppgifter ges enligt vilka borgenären kan identifieras.

Vid sidan av vägran att ta emot betalning nämner lagen "*borgenärens bortovaro eller sjukdom eller annan av honom beroende omständighet*", som hindrar betalning. Hit har ej ansetts höra det fallet att borgenären vägrar utge en motprestation som är förutsättningen för betalningsskyldighet,

se NJA 1986 s. 40. Det är dock tydligt att gäldenären i regel inte har behov av deposition när han har rätt att hålla betalningen inne enligt principen i köplagen 10§. Bland omständigheter som "hindrar" betalning så att deposition får ske är enligt gamla ULs motiv att borgenären saknar rättshandlingsförmåga och inte har någon laga representant. Sådana förhållanden måste klargöras för länsstyrelsen, liksom de faktiska uppgifter som erfordras för att avgöra när och hur beloppet kan utbetalas.

För det fall att gäldenären *inte vet vem han skall betala till* skiljer depositionslagen mellan två situationer. Den ena är där gäldenären *varken vet eller bör veta vem som över huvud taget är borgenär*. Ett typfall är att ingen krävt betalning enligt ett löpande skuldebrev intill dess förfallodag. Ett annat fall är att någon presenterat sig som förvärvare av ett löpande skuldebrev men gäldenären har anledning att betvivla giltigheten av hans förvärv. Gäldenären måste i sådana fall klargöra vad som erfordras för att betalning skall kunna ske med befriande verkan, respektive varför betalning inte kunnat ske till den pretendent som framställt krav. Länsstyrelsen har sedan att vid framställt betalningskrav iakta dessa anvisningar.

Den andra situationen av oviss betalningsmottagare är att det finns *två eller flera konkurrerande pretender* men gäldenären inte kan anses skyldig att på egen risk bedöma vem av dem han skall betala till. Här måste gäldenären vid depositionen uppge vilka de konkurrerande borgenärerna är, och länsstyrelsen kan inte utanordna medlen förrän tvisten är sliten mellan dem eller de tvistande är ense om lyftning (NJA 1973 s. 752).

Om gäldenären åsidosätter sin skyldighet att lämna tillräckliga uppgifter för att förebygga misstag vid medlens utbetalning, och om detta leder till att de utbetalas till fel person, kan gäldenären inte åberopa nedsättningen till sin befrielse. Gäldenären har dessutom skyldighet att lämna känd eller tänkbar borgenär *meddelande* om nedsättningen och svarar för förlust som kan uppstå om han försummar det. Det kan närmast röra sig om ränteförlust för att borgenären inte i tid fått tillfälle att göra sin fordring gällande.

Deposition innebär som sagt *betalning* av skulden. Räntebetalningsskyldighet upphör därmed och ersätts av den bankränta, som det nedsatta beloppet skall löpa med. Att deposition är lika med betalning medför att gäldenären saknar förfoganderätt över beloppet och inte kan ge andra anvisningar om dess utbetalning än den han meddelat i samband med nedsättningen. Beloppet kan inte återkrävas även om ingen borgenär skulle anmäla sig på lång tid, och det är oåtkomligt även för nedsättarens borgenär. Lagen stadgar emellertid en längsta depositionstid av tio år; har beloppet inte betalats ut efter denna tid och är inte heller något anspråk då under prövning, har nedsättaren ytterligare ett år på sig att begära återbetalning; därefter tillfaller de deponerade medlen staten.

För att undvika att det nedsatta beloppet immobiliseras under så lång tid, kan gäldenären vid nedsättningen *förbehålla sig rätten att återta det*. På det sättet kan han exempelvis reservera möjligheten att återfå sina

pengar när fordringen preskriberas, eller när han själv blivit klar över vem som är rätt borgenär och vill förhandla med denne. Gälldenären disponerar då tills vidare över pengarna och kan även ge ändrade anvisningar om utbetalning; beloppet är också under denna tid åtkomligt för hans borgenärer genom utmätning eller indragning i konkurs. Ändå betraktas betalning som gjord, så länge gälldenären inte gjort bruk av återtaganderätten eller givit anvisningar som inte är förenliga med hans betalningsskyldighet. Förbehållet faller när en borgenär gör anspråk på beloppet, försåvitt det inte rättskraftigt avgörs att hans anspråk var ogrundat. Avgörande för dispositionsrätten till det nedsatta är alltså vem – nedsättaren eller en pretenderande borgenär – som först framställer anspråk.

Depositionsreglerna innebär i *sammandrag*:

1. Deposition är en utväg för en gälldenär att i vissa lägen frigöra sig från en skuld genom att *nedsätta* fordringsbelopp enligt överexekutors anvisning. Det åligger gälldenären att ge besked om på vilka villkor beloppet skall utbetalas.
2. Deposition kan ske där *borgenären vägrar eller är förhindrad* att ta emot betalning, där gälldenären *inte vet vem som är borgenär* eller *inte vet och ej heller anses skyldig pröva vem av flera som är berättigad*. Dessutom finns en särskild depositions möjlighet vid *hyra* på grund av *tvist om beloppet eller påstått motkrav*.
3. Verkställd deposition innebär betalning: *ränteberäkning upphör*, och *gälldenären mister förfoganderätten* till beloppet. Gälldenären kan dock *förbehålla sig förfoganderätt* intill dess legitimerad borgenär gjort anspråk på beloppet.

4.10 Passivitet

4.10.1 Underlåten reklamation

Även bortsett från slutsatser som någon gång kan dras om vilja att *efterge* krav och konkludenta avtal som kan anses ingångna av sådan anledning, kan borgenärens passivitet eller underlåtenhet att framställa krav i tid stundom medföra att han mister möjligheter att göra en fordring gällande. En sådan rättsverkan kan drabba ersättningskrav och andra anspråk vid *försummelse att reklamera för felaktig eller bristfällig prestation*.

Reklamationsskyldighet stadgas mest ifråga om *naturafordring* – t.ex. vid säljarens dröjsmål med leverans (köplagen 29§), fel i sålt gods (köplagen 32–33§§), och vid skada på transporterat gods (t.ex. sjölagen 13:38 1-2st och 14:27 1st§§) – men stadgas i köplagen 59§ också beträffande hävningspåföljden efter köparens dröjsmål. Tiderna för reklamation kan vara mer eller mindre precist angivna, och rättsverkningarna varierar från för-

lust av talan angående dröjsmålet, bristen eller restfordringen till omkastning av bevisbördan angående kontraktsevenligt utlämnande. För närmare redovisning hänvisas till kursavsnittet särskilda avtalstyper.

Mer osäkert är om det existerar en *allmän reklamationskyldighet vid felaktig eller för liten prestation*, gällande även för *penningprestationer*. I dansk rätt har Ussing antagit att man till följd av sedvana torde kräva reklamation mot för litet betalning i *affärsförhållanden*. De skäl som talar emot *condictio indebiti* (ovan pkt 2.5) där en betalningsmottagare har *inrättat sig* efter en erhållen alltför stor betalning ger därutöver stöd för en allmän tes om att "efterbetalning" inte bör kunna krävas av den som utan protest har mottagit för liten betalning och låtit betalaren inrätta sig därefter. För svensk rätts del har problemet behandlats i rättsfallet NJA 1973 s. 315, där Högsta Domstolen gjorde en avvägning mellan culpa och "inrättande", som vi känner igen från reglerna om *condictio indebiti*:

§ 75 224, 715?

En ingenjörsfirma hade genom misstag på televerket under elva kvartal sluppt debitering av samtalsmarkeringar, som angavs på räkningarna. Högsta Domstolen ansåg att felen borde ha upptäckts om räkningarna granskats med normal uppmärksamhet och fann att företaget därför, "även om de felaktiga debiteringarna pågått under avsevärd tid och bolaget kommit att inrätta sin ekonomi efter de telefonkostnader som räkningarna upptagit", måste betala in det fordrade beloppet i efterhand.

4.10.2 Preskription

Innebörd och syfte. Preskription innebär att en fordring förlorar sin rättsverkan efter en viss angiven tids förlopp. Det rör sig dock inte som i reklamationsfallet om försummelse att på kort sikt reagera för brister i en avgiven prestation, utan det rör sig om en ålagd skyldighet för att på lång sikt bevaka existensen av hela fordringen.

Efter preskription kan fullgörande inte längre framtvingas med domstols hjälp och inte heller skadestånd eller andra påföljder av icke-uppfyllelse. Däremot är det inte givet att fordringen blir helt verkningslös. Domstolar beaktar i regel inte preskription *ex officio*, och fordringen kan då göras gällande, om preskriptionsinvändning inte framförs (om undantag vid några former av specialpreskription, Se Rodhe 1 s. 695 och dens. i SvJT 1979 s. 630). Om fordringsbeloppet betalas trots inträdd preskription kan det inte sökas tillbaka under åberopande av *condictio indebiti*, och gäldenären kan i många fall utnyttja en preskriberad fordring till kvittning. Där preskriptionsregeln säger att gäldenären skall bli "fri" från sin skuld eller att borgenären blir "förlustig" sin rätt anses dock inte heller dessa rättsverkningar kvarstå efter preskriptionen.

Preskriptionsreglerna anses tjäna säkerhet, trygghet och ekonomi i rättslivet. Säkerheten befrämjas genom att rättsförhållanden inte tillåts bli så gamla att bevisning blir svår att föra, och att borgenärerna tvingas reda ut

sina rättsförhållanden i tid. Tryggheten innebär att gäldenärer slipper vara utsatta för att gamla krav, som de kanske inte längre räknar med eller glömt bort, plötsligt framställs och bringar oreda i deras ekonomi; osäkerhet i bevishänseende drabbar särskilt gäldenären, medan borgenären som driver kravet kan väntas ha bevisningen aktuell. Ekonomi i rättslivet främjas av att alla slipper att i obegränsad tid bevara och accessionera kvitton och annat bevismaterial för att hålla gamla tvister aktuella.

Särskild kort preskriptionstid gäller i flera fall där gäldenären är underkastad omvänd bevisbörda i en ansvarsfråga eller strikt ansvar med vissa undantag. Med hänsyn till gäldenärens bevisläge är preskriptionstiden här ofta begränsad till två år. Om borgenären inte utnyttjar den särskilda ansvarsregeln faller i och för sig behovet av den förkortade preskriptionstiden, och den längre allmänna preskriptionen borde gälla (departementschefen i skadeståndspropositionen 1972:5 s. 486).

Saken framstår dock som tveksam efter rättsfallet NJA 1972 s. 296. SJ hade instämts av en person som skadats vid en järnvägsövergång. Dåvarande järnvägsskadelagens preskriptionstid om två år hade gått ut, och käranden åberopade istället allmänna skadeståndsregler. SJ hävdade att även om denna talan var preskriberad enligt järnvägsskadelagen, vars 10§ stadgade talans förlust för var och en som vill fordra skadestånd "enligt denna lag".

Högsta Domstolen ansåg att järnvägsskadelagens preskriptionsregel enligt sin lydelse var tillämplig "på alla skadefall som avses i lagen, även sådana som må omfattas jämväl av allmänna skadeståndsregler". Justitierådet Conradi tog i eget yttrande avstånd från departementschefen i skadeståndspropositionen och menade att specialpreskriptionens företrädare stod bäst i överensstämmelse med allmänna grundsatser för tolkning av förhållandet mellan generell lag och speciallagstiftning (jfr nu prop. 1979/80:119 s. 83).

Det är bara fordringar som preskriberas, inte sakrättsliga krav (jfr beträffande sakrätter hävd, som i viss mån har en liknande verkan). Om borgenären exempelvis har panträtt för sitt krav kan panträtten på fordringens angivna förfallodag göras gällande intill fordringsbeloppet, även om fordringen i övrigt är preskriberad (jfr motsättningsvis NJA 1974 s. 203 om försummad reklamation). Det förekommer dock preskription även av sakrättsliga krav. Detta gäller om s. k. sjöpanträtt, som inte är förenad med besittning eller registrering och som preskriberas på ett år från fordringens uppkomst. Konsumentkreditlagen 25§ innebär att en kreditsäljare får återta konsumentgods endast vid betalningsförsummelse som avser icke preskriberade avbetalningsbelopp; tidigare föreslagen lagstiftning om preskription av själva återtaganderätten eller ägarförbehållet har stupat på att man ej velat godta preskriptionsregler med sakrättslig verkan.

Andelsrättigheter som t.ex. aktier, samt familjerättsliga anspråk, är inte underkastade preskription. En äldre regel med förlängd preskription för statsobligationer har numera upphävts.

Olika preskriptionsregler. I Sverige liksom i utlandet finns en mängd olika

4 Fordringars avveckling

preskriptionsregler med varierande preskriptionstider för skilda fordringar. Det är för den praktiserande juristen en viktig uppgift att hålla reda på de preskriptionstider som kan gälla i mål som han har om hand.

De svenska preskriptionsreglerna finns i *preskriptionslagen* (1981:130) och därutöver i olika lagar och förordningar för fordringar av skilda slag, t.ex. i jordabalken om hyresfordringar, i köplagen om anspråk på grund av fel och brist i gods, i de särskilda lagarna om trafikskada, luftfartsskada och järnvägsskada, i sjölagen beträffande skilda slags fordringar, i växel- och checklagarna m.fl. lagar. Preskription enligt preskriptionslagen kallas *allmän preskription* och preskription enligt andra regler *specialpreskription*.

Preskriptionstider. Den allmänna preskriptionstiden är tio år, för näringsidkares fordringar mot konsumenter (konsumentfordringar) dock endast tre år, såvida fordringen inte kommit till uttryck i ett löpande skuldebrev, se 2§. Borgensfordringar preskriberas likaså på tio år, eller på tre om de säkrar konsumentfordringar. För skadeståndsfordringar på grund av brott gäller en förlängningsregel, som innebär att fordringen inte preskriberas förrän åtalpreskription inträtt eller ett år har förgått efter slutlig straffdom, se 3§.

I NJA 1974 s. 243 statuerades, efter mönster av bötespreskriptionen, en tvåårspreskription för utdömande av förelagt vite.

Att fordringar enligt löpande skuldebrev inte underkastats treårspreskription även om de grundas på konsumentförhållanden har ansetts nödvändigt med hänsyn till dessa skuldebrevs negotiabilitet. Regeln väntas ej få någon större tillämpning, eftersom utgivande av löpande förbindelser är förbjudet i konsumentkreditlagen 17§.

Utgångspunkt för preskriptionsberäkningen. Vid allmän preskription räknas tiden från fordringens tillkomst, 2§. Vid skadeståndskrav innebär detta enligt motiven beräkning från skadehändelsen, vid köp köptillfället (NJA 1982, s. 573), och ej när skadan visade sig, och vid avtalsbrott tidpunkten för detta och ej när avtalet ingicks (se dock NJA 1985 s. 600). Försäkringskrav preskriberas enligt försäkringsavtalslagen 29§ med utgångspunkt från när borgenären fått kännedom om fordringen eller tidigast kunnat göra den gällande.

Att preskription i regel räknas från fordringens tillkomst medför att en fordring med längre löptid än preskriptionstiden kan vara preskriberad innan den förfallit till betalning. Verkningsarna av detta märkliga rättstillstånd mildras av att preskription kan brytas enkelt och bl.a. genom räntebetalning och skriftligt krav på sådan betalning. Preskription av ej förfallen fordring får därmed betydelse främst för räntefria fordringar och sådana där man ej bryr sig om att inkräva räntan, men även för sådana där räntan skall läggas till kapitalet. Vid bankfordringar enligt insättningsbevis torde dock årlig avisering ske, som bryter preskriptionen.

Vid *specialpreskription* är reglerna om utgångspunkten för beräkningen så varierande att någon generell regel inte kan anges. Som exempel kan nämnas hyresreglerna, där preskriptionen inträder två år efter att lägenheten avträdess (JB 8:26 och 12:61), köplagen 32§ 2st., där tiden är två år från det godset mottogs och försäkringsavtalslagen 29§, där den är tre år från att den försäkrade fick kännedom om sin rätt mot försäkringsgivaren.

Preskriptionsavbrott. Som nyss antytts är det lätt att bryta allmän preskription. *Gäldenären* gör det genom att erkänna sin skuld, uttryckligen eller genom betalning av ränta eller amortering, se 5§ pkt 1. Även negativ fastställelsetalan, vari gäldenären yrkar att förklaras fri från skulden, har (i NJA 1972 s. 308) ansetts som preskriptionsavbrytande erkännande. Preskriptionsavbrott sker också genom vissa åtgärder av *borgenären*, nämligen skriftligt krav eller skriftlig erinran, eller väckande av talan eller fordringens åberopande mot gäldenären vid vissa rättsliga förfaranden, såsom nämns i 5§ pkt 3.

Preskriptionsavbrott är en medveten handling och inträffar knappast exempelvis genom fordringens tillfälliga omnämnande i ett brev. Rättsfallet NJA 1966 s. 489 är belysande, fastän det vid denna tid räckte att borgenären muntligen "tillkännagav" fordringen.

Vid arvskifte efter Elin H hade upptagits en fordring på en av sönerna enligt ett femton år gammalt skuldebrev. I mål mot syskonen visades att modern avsett att låta fordringen preskriberas. Sedan hennes förmögenhetsläge försämrats hade hon emellertid talat med sin advokat om att sonen borde utställa särskilda förbindelser till syskonen. Vid tillfälligt sammanträffande med sonen nämnde advokaten moderns önskan och förde även fordringen på tal. Någon annan erinran visades ej ha skett före preskriptionstidens slut.

Rådhusrätten, vars domslut fastställdes av hovrätten, nöjde sig med att konstatera att advokaten inte varit behörig att avbryta preskription. Högsta Domstolen uttalade däremot, att eftersom det inte klargjorts hur fordringen omnämnts vid samtalet och advokaten inte haft uppdrag att avbryta preskriptionen, kunde fordringens omnämnande inte ges den tolkning att preskriptionsavbrytande erinran hade skett. Jämför härtill NJA 1975 s. 19 och NJA 1984 s. 747.

Beträffande avbrott av *specialpreskription* kan ingen enhetlig regel ges, men i många fall föreskrivs att talan skall väckas. Andra metoder finns dock även: enligt köplagen 32§ bryts exempelvis preskription av talan för fel eller brist genom meddelande om felet (jfr Ramberg s. 387). Talerätten kan dock alltid bevaras genom särskilt avtal mellan parterna.

Verkan av preskriptionsavbrott är i regel att ny preskriptionstid börjar löpa, på tio resp. tre år enligt preskriptionslagen. Tiden räknas från preskriptionsavbrottet eller, vid preskriptionsavbrott genom fordringens åberopande i rättsförfarande, från förfarandets avslutande, se närmare 6 och 7§§. Även avbrott av *specialpreskription* har ansetts följas av ny preskription enligt den allmänna tioårsregeln. Där avbrott endast kan ske genom

4 Fordringars avveckling

talans väckande, förutsätts dock att talan fullföljs till avgörande; återtas eller avvisas talan förfaller preskriptionsavbrottet.

Verkan av preskriptionen. Som inledningsvis nämnts, medför fordringspreskription att borgenären inte längre kan kräva ut fordringen, 8§ 1st. Att den i övrigt döda fordringen ibland kan kvittas mot en motfordring (10§), att panträtt kan utövas för att indriva det fordrade beloppet (11§) och att *condictio-indebiti*-talan inte kan föras mot den som fått betalt visar att fordringen inte blir helt verkningslös. Det sägs ibland att den nedsjunker till att bli en "naturlig fordring".

Preskriptionslagen 8§ 2st stadgar vidare att förutom ränta även annan tilläggsförpliktelse preskriberas, liksom fordran på grund av borgen. Borgensmans regressfordring preskriberas dock enligt 4§ aldrig tidigare än ett år sedan han nödgats betala, såsom närmare förklaras på nästa sida.

Borgensansvaret har ansetts kvarstå trots preskription mot huvudgäldenären vid korttids specialpreskription som endast avbryts genom stämning (NJA 1935 s. 199 och NJA 1986 s. 198); stämning av en insolvent huvudgäldenär har setts som en onödigt belastning för borgenären.

Förutom fordringen preskriberas all rätt till *ränta* på det preskriberade beloppet, 8§ 2st. Det är omtvistat huruvida redan förfallna räntebelopp som inte betalats preskriberas samtidigt med fordringen eller efter hand med utgångspunkt från deras förfallodagar; det rimligaste synes vara att de alla preskriberas jämte fordringen, såvida de inte har fått en självständig tillvaro i form av särskilda skuldebrev. Beträffande räntekuponger finns i skuldebrevslagen en särskild preskriptionsregel med föreskrift om preskription på tre år från förfallodagen.

En viktig särregel gäller enligt preskriptionslagens 9§ om verkan av preskription när flera gäldenärer *åtagit sig eller ålagts solidariskt* ansvar för en skuld. Utgångspunkten är att samtliga gäldenärer visserligen bär ett ansvar för varandras solvens men att ingen av gäldenärerna skall lida ökad belastning till följd av att borgenären låter fordringen preskriberas hos någon av dem. Försummar borgenären att avbryta preskription hos någon av gäldenärerna, minskar hans krav mot de övriga med den bortfallne gäldenärens andel. Går sedan någon av de återstående gäldenärerna i konkurs, eller kan han eljest inte betala, skulle enligt parternas förutsättningar bristen ha slutligt fördelats på samtliga återstående gäldenärer; eftersom dessa inte skall bli lidande av borgenärens försummelse, får borgenären ta på sig den del av bristen som skulle ha fallit på den eller de medgäldenärer, vilkas skuld preskriberats.

Ett exempel kan klargöra innebörden av regeln. Tre gäldenärer, A, B och C, är solidariskt ansvariga för 3.000 kronor. Borgenären försummar att bryta preskription mot A, varför endast B och C återstår för att dela på ansvaret. Fordringen nedsätts då till 2.000 kronor. Om nu B går i konkurs och ingen utdelning kan erhåll-

las i konkursen, skulle A och C enligt parternas förutsättningar gemensamt ha svarat för B:s andel, vilket skulle ha inneburit att 500 kronor därav hade stannat på envar av dem. Denna förlust kommer A att undgå till följd av preskriptionen, och den faller istället på borgenären. C blir således ålagd att betala $1.000 + 500 = 1.500$ kronor.

Tidigare har i förbigående nämnts *regresspreskriptionen*, 4§. Preskriptionsreglernas syfte kräver att ansvaret för en skuld bortfaller i rimlig tid vare sig krav görs gällande av borgenären regressvis eller av en medgäldenär. Därför sker i princip preskription av båda enligt en gemensam regel, normalt tio år efter huvudfordringens uppkomst. Men om borgenären framställer krav mot en av gäldenärerna nära slutet av preskriptionstiden, kunde det hända att betalaren inte hann göra sitt återkrav gällande mot medgäldenärerna förrän preskription redan inträtt. Preskriptionslagen stadgar för denna situation att en regressfordran som har uppkommit genom att någon betalt en skuld för vilken flera är ansvariga aldrig preskriberas förrän ett år efter betalningen av huvudfordran. Om betalaren sålunda bevakar hos medgäldenär inom det extra året, bryter han preskriptionen enligt samma regler som i allmänhet gäller enligt lagen, varför ny tioårs-preskription börjar löpa mot honom.

Preskriptionsförordningens regler om preskription vid solidariskt ansvar avser direkt endast tioårspreskriptionen. Beträffande specialpreskription ges allmänt mindre detaljerade regler. Det går inte att generellt uttala sig om i vad mån analogier är möjliga från reglerna om tioårspreskription. Regresspreskriptionen anses följa ett helt annat mönster, se Rodhe 1, s. 677 och NJA 1975 s. 449.

Tvingande regler. Reglerna om tioårspreskription är tvingande såtillvida att avtal om "evighetsfordringar" och om sättet för preskriptionsavbrott är ogiltiga. Vidare får preskriptionstiden för konsumentfordringar inte sättas längre än lagens 3 år, se 12§.

Några *huvudpunkter* om preskription kan nu anges *sammanfattningsvis*.

1. Preskriptionsreglerna *syftar* till att främja *bevisssäkerhet* genom snar avveckling av rättsförhållanden, *trygghet* mot gamla glömda fordringar, och *ekonomi* ifråga om bevarande av bevismaterial.
2. Det är i huvudsak *fordringar* som kan preskriberas, men även vissa sakrätter.
3. Preskriptionsreglerna upptar en *allmän tioårspreskription*, eller för *konsumentfordringar treårspreskription*, och ett flertal *specialpreskriptioner* på vanligen kortare tid.
4. *Utgångspunkt* för preskriptionen är fordringens tillkomst vid allmän preskription, medan utgångspunkten varierar vid specialpreskription.
5. Avbrott av *allmän preskription* gör *gäldenären* genom att *erkänna* fordringen, uttryckligen eller genom ränte- eller amorteringsbetalning eller

4 Fordringars avveckling

på annat sätt. *Borgenären* bryter preskriptionen genom skriftligt krav eller skriftlig erinran, eller genom att *väcka talan* eller *åberopa fordringen vid rättsligt förfarande*. *Specialpreskription* avbryts i de flesta fall genom talans väckande. Preskription kan alltid avbrytas genom *avtal* härom.

6. *Verkan* av preskriptionen är att borgenären förlorar sin *talan* men i regel inte möjligheten att använda fordringen till kvittning, att indriva den med hjälp av panträtt, och att behålla betalning som erlagts efter preskriptionstidens utgång.
7. Vid *solidariska gäldsförhållanden* får ingen av gäldenärernas belastning ökas – ens vid en medgäldenärs konkurs – genom försummat preskriptionsavbrott mot någon av dem. *Regressfordring* preskriberas aldrig tidigare än ett år efter att huvudfordringen betalats.

4.10.3 Proklama

Det finns situationer där det behövs en fullständig överblick över en persons förmögenhetsställning och i synnerhet vilka skulder han har. En sådan situation är en fysisk persons död eller en juridisk persons likvidation, och liknande är läget vid makars bodelning och när någon omyndigförklaras. För sådana fall har institutet proklama tillkommit.

Proklama innebär kallelse på okända borgenärer i en viss bestämd ordning. Allmänna regler om detta finns i lagen om kallelse på okända borgenärer (1981:131) och innebär i korthet att fordringar mot gäldenären inte kan göras gällande om de inte anmälts senast sex månader efter rättens offentliga kallelse. Kallelsen skall kungöras i Posttidningen samt tillställas kronofogdemyndigheten och kända borgenärer.

Verkan av proklama är att fordringen blir kraftlös på samma sätt som vid allmän preskription, förutsatt att gäldenären eller den som företräder honom inte visar sig ha känt till fordringen eller fått reda på den under anmälningstiden. Om en av flera som åtagit sig eller ålagts solidariskt ansvar begär utfärdande av proklama och borgenären inte anmäler sig, drabbas borgenären av en reduktion av sin fordring, liksom vid försummat preskriptionsavbrott.

Bestämmelserna om proklama för *aktiebolag och vissa andra slag företag* finns i den associationsrättsliga lagstiftningen.

I sammanfattning:

1. Proklama är *kallelse på okända borgenärer* genom rättens försorg och kan användas vid fysisk persons död eller omyndighetsförklaring, vid bodelning och vid juridisk persons likvidation.

2. Verkan av proklama är att okända fordringar blir kraftlösa liksom vid preskription.

4.11 Förlust av fordringshandling

4.11.1 Fordringshandlingar i allmänhet

Att borgenären förlorar sin fordringshandling medför i första hand att han *går miste om ett bevis om fordringen*. Därmed har han inte förlorat sin rätt till fordringen. Om bevisning kan föras på annat sätt, t.ex. genom gäldenärens erkännande, eller med fotokopia eller vittnen, kan borgenären ändå göra fordringen gällande.

Om fordringshandlingen haft påteckning om överlåtelse – in blanco eller till borgenären personligen – kan dess förlust göra det svårt för borgenären att *visa att han är rätt ägare till fordringen*. Även i detta avseende kan det vara möjligt att åstadkomma bevisning på annan väg, och denna kan i så fall återopas.

Förlust av fordringsbeviset medför förlust av möjligheten att snabbt indriva fordringen genom *ansökan om betalningsföreläggande*. Dessutom är gäldenärer av förståeliga skäl ofta ovilliga att godvilligt erlagga betalning för en revers eller annat fordringsbevis som ej återställs. Risken att reversen återfinns gör det nödvändigt för gäldenären att kräva kvitto på betalningen och bevara detta ända till dess fordringen preskriberas. I förening med andra obehag som kan vara förenade med att ha betalade reverser utelöpande leder detta ofta till att borgenären måste gå till rättegång för att indriva sitt krav.

Ansökan om utsökning grundad på löpande skuldebrev eller annat presentationspapper skall enligt UB 2:2 st.2 åtföljas av originalhandlingen, så att dennas förlust blir utsökningshinder. Enkel fordringshandling bör enligt motiven företes, men huruvida detta alltid krävs kan ej sägas generellt utan måste anges i dom eller annan handling som är exekutionstitel (jfr från tidigare rätt NJA 1976 s. 411, där borgenären förverkat fordringshandlingen).

4.11.2 Dödning av presentationspapper

Växlar, checkar, löpande skuldebrev av alla slag och vissa enkla skuldebrev såsom bl.a. bankböcker har egenskapen att de måste uppvisas för gäldenären för att denne skall vara skyldig att betala. Motsvarande gäller om skyldigheten att utlämna gods enligt konossement. Handlingar av denna karaktär kallas *presentationspapper*. Uppvisandet är för borgenären ett *ovillkorligt legitimationskrav*, och gäldenären kan vägra betalning till den som inte uppvisar handlingen, även om han uppger sig ha förlorat den.

Men även om borgenären som förlorat handlingen saknar legitimation, är det han som har "rätt" till prestation. Denna rätt realiseras genom *dödning* (mortifikation) enligt lagen (1927:85) om dödande av förkommen

4 Fordringars avveckling

handling ("dödningslagen"). Efter verkställd dödning presumeras den dödningssökande ("mortifikanden") äga den rätt till den förkomna handlingen som han gjort gällande; han kan kräva betalning om fordringen är förfallen, eller kräva att gäldenären utställer en ny handling, dödningslagen 9§. Dödning kan också ske där en utmätnings- eller konkursgäldenär kan förmodas undanhålla handlingen, men i det fallet kan ny handling ej utfärdas (12a§, se betr. pantbrev NJA 1984 s. 738).

De handlingar som kan dödas enligt lagen är presentationspapper av olika slag: löpande skuldebrev, växlar, konossement och aktier nämns i lagtexten som exempel. Även pantbrev kan dödas, därför att de erfordras som legitimation för att göra inteckningsrätt gällande; detta måste skiljas från den dödning av själva inteckningen som pantbrevsinnehavaren kan bevilja enligt JB 22:10. Vanliga sedlar kan däremot inte dödas och inte heller obligationer eller förlagsbevis, bortsett från de kortfristiga s. k. bankcertifikaten och vissa handlingar utfärdade av Värdepapperscentralen, vars effektiva dataregistreringssystem har ansetts minimera risken att en rätt ägare lider rättsförlust, se 1§ dödningslagen.

Om ett presentationspapper som inte kan dödas ändå förekommer, borde betalning ändå kunna ske på något sätt. Det vore inte heller rimligt att gäldenären skulle bli befriad från sin skuld bara för att fordringshandlingen förkommit.

Härom skall först nämnas att gäldenären alltid *kan* betala med befriande verkan till den som är rätt borgenär. Men detta förutsätter att den "rätte" inte förlorar sin "rätt" genom någon annans godtrosförvärv. Har gäldenären själv sett handlingen brinna upp är han skyddad mot denna risk och kan lugnt betala till den som han vet då var ägare. Detsamma är förhållandet om han väntar med betalning till dess fordringen blivit preskriberad.

Huruvida gäldenären kan *tvingas* att prestera till den som inte kan uppvisa fordringshandlingen är en annan sak. Förarbetena till 6§ dödningslagen förutsätter att gäldenären kan åläggas detta, om borgenären kan förete otvetydigt bevis om att handlingen förkommit medan han var innehavare. Härför måste emellertid åtminstone krävas att betalningen kan ske utan risk för gäldenären att behöva betala igen. Handlingens försvinnande måste alltså ha inträffat under sådana omständigheter som antytts härovan, eller betalningen måste ske i samband med fordringens preskription. Även under sådana omständigheter måste det betecknas som ovisst i vad mån prestation kan åläggas gentemot den som ej kan uppvisa presentationspapper vari förpliktelsen uttrycks. UB 2:2 och dess förarbeten antyder närmast att det ej kan ske.

Rörande *förfarandet* vid dödning kan jag fatta mig kort. Den som förlorat handlingen – vare sig han är ägare eller t.ex. panthavare – kan inkomma till rätten med ansökan om handlingens dödning. Finns kopia eller avskrift av handlingen skall den bifogas, och annars måste sådana upplysningar lämnas, att handlingen säkert kan identifieras. Ingivaren måste också ange sannolika skäl för att handlingen har förstörts eller förkommit för honom, och han måste dessutom meddela gäldenären, eventuella löftesmän och ifråga om pantbrev den intecknade egendomens ägare.

Rätten utfärdar sedan stämning och annonserar upprepade gånger i Posttidningen. Sedan tiden utgått undersöks att det fortfarande saknas anledning anta att handlingen är i behåll, t.ex. hos någon godtroende förvärvare. Är så inte fallet meddelar rätten dödning. Förfarandet tar mellan ett och två år.

Ett *förenklat dödningsförfarande* gäller för bankböcker och sådana livförsäkringsbrev som avser kapitalbelopp (ej livränteförsäkring, se Walin s. 314). Här krävs inte domstols medverkan, utan dödningen sker genom bankstyrelsens respektive försäkringsbolagets styrelses försorg. Detta förfarande tar sex månader. Se 12§.

Avslutningsvis skall betonas, att dödningen *bara berör rätten att göra gällande den förkomna handlingen*. Som bevis för gäldenärens betalningsskyldighet har förfarandet därutöver ingen betydelse. Borgenären skall ställas i samma situation som om han hade den ursprungliga handlingen, inte mer.

Reglerna om dödning innebär *i sammandrag*:

1. Dödning kan ske av förkommet och i vissa fall undanhållet *presentationspapper*, dvs. handling vars uppvisande är ett ovillkorligt legitimationskrav.
2. Dödning *sker*, efter ansökan till rätten med bifogande av avskrift av handlingen eller identifieringsuppgifter samt rättens stämning på minst ett år och dennas införande i Posttidningen, genom rättens *beslut* om dödning.
3. Efter dödning *presumeras sökanden vara berättigad* och kan kräva betalning resp. utställande av ny handling.
4. *Förenklad dödning* utan domstolsförfarande stadgas för bankböcker och vissa livförsäkringsbrev.

5. Påföljder av underlåten uppfyllelse

5.1 Allmänt

Fullgörs inte gäldenärens prestation, kan påföljder i regel göras gällande. Utan att för ögonblicket gå in på förutsättningarna för olika påföljders inträde skall vi kort söka gruppera de slags situationer som kan föranleda påföljder för underlåten uppfyllelse.

Fullgör gäldenären över huvud taget inte sin prestation, eller gör han det först efter förfallodagen, föreligger *dröjsmål* som kan föranleda *dröjsmåls-påföljder*.

Avlämnar gäldenären före förfallodagen mindre än den utlovade prestationen föreligger som utgångspunkt en *delleverans*, vilken som tidigare nämnts (4.1.3) anses kunna avvisas av borgenären men som eljest inte föranleder några underlåtenhetspåföljder. Har gäldenären ännu på förfallodagen inte avlämnat full kvantitet, föreligger *partiellt dröjsmål*, som kan föranleda dröjsmålspåföljder. Är den otillräckliga prestationen uppenbarligen avlämnad "såsom full" (gäldenären klargör att han inte anser sig skyldig att leverera mer), föreligger *brist*, som kan föranleda bristpåföljder, dock med möjlighet för gäldenären att intill förfallodagen företa rättelse.

Avlämnar gäldenären felaktig prestation, föreligger som utgångspunkt *fel*, som kan föranleda felansvar, dock med viss möjlighet för gäldenären att intill överenskommen prestationsdag företa rättelse (jfr köplagen 34§ och 36§). Någon gång kan prestationen uppfattas som avgiven *på prov*, och då ifrågakommer inga påföljder förrän prestationsdagen är passerad, och därefter dröjsmålspåföljder.

Förklarar sig gäldenären före förfallodagen avse att inte prestera, prestera för sent eller avlämna felaktig prestation, föreligger *anteciperat dröjsmål* eller *anteciperat fel*, och påföljder kan genast ifrågakomma. En praktisk sådan situation är att gäldenären felaktigt gör gällande rätt att häva avtalet, t.ex. på grund av påstått avtalsbrott av motparten, jfr t.ex. NJA 1953 s. 14. Regler om anteciperat dröjsmål och anteciperat fel kan också tillämpas i en del fall där det med stor sannolikhet framstår att avtal inte kommer att vederbörligen fullgöras.

Påföljderna vid underlåten uppfyllelse av naturaförpliktelser är ganska varierade, liksom förutsättningarna för deras inträde, och studeras lämpligen i kursavsnittet särskilda avtalstyper. Här skall vi i huvudsak koncentrera oss på penningfordringar.

5.2 Fullgörelsetvång

Med fullgörelsetvång avser jag att fullgörelse framdrivs av samhällets tvångsmakt, när gäldenären inte själv presterar. Det kan användas vid alla fall av underlåten uppfyllelse men måste inställas där gäldenären företar tillåten rättelse.

I normala fall sker fullgörelsetvång genom att medel uttas direkt från gäldenären, genom utmätning och realisation av andra tillgångar, eller för vissa slag av fordringar genom införsel (tvångsfullgörelse). Vid konkurs ingår tvångsfullgörelse mot gäldenären som ett moment i en uppgörelse av hela hans skuldsituation. Införsel och konkurs behandlas i civilrätt 2 och skall inte vidare beröras här.

För att borgenären skall få tillgång till utmätning, måste han ha en *exekutionstitel*. Som sådan tjänar slutbevis i mål om betalningsföreläggande och dom. För att erhålla någon av dessa måste borgenären vända sig till domstol.

Att få ett betalningsföreläggande är ganska enkelt, om borgenären har ett skriftligt fordringsbevis (se ovan pkt 2.2.1). Förfarandet är okomplicerat och kräver ingen inställelse i rätten. Saknas fordringsbevis, men avser kravet en klar fordring, där betalningens uteblivande kan förmodas bero på nonchalans eller bristande betalningsförmåga snarare än delade meningar om kravets rättmätighet, kan betalningsföreläggande vara en framkomlig väg. Gäldenären ställs inför valet att erkänna kravet eller bestrida det och få en rättegång på halsen; erkänner han eller lämnar han kravet obestridd, får borgenären exekutionstitel. Även dom kan vara ganska lätt att erhålla, om målet avser mindre värden och kan behandlas enligt den förenklade procedur som föreskrivs för "småmål" i RB 1:3a m.fl. ställen. En ordinarie rättegång eller skiljedom är däremot något som de flesta borgenärer oftast drar sig för.

När borgenären får exekutionstitel anger denna det belopp han enligt de civilrättsliga reglerna har rätt att få ut. Men det är inte säkert att allt detta kan utmätas, även om så mycket medel finns i gäldenärens bo. Till borgenärens förnöjande kan uttas kontanter och banktillgodohavanden, fordringar av annat slag och, om erforderligt, även annan egendom, som försäljs. Men gäldenären får inte lämnas helt utblottad, vare sig ifråga om pengar eller annan egendom. Det som inte får röras kallas *gäldenärens beneficium*.

Reglerna om beneficiet innebär i korthet att vissa slag av egendom inte får uttas, och att gäldenären och hans familj skall ha försörjning för en månad (utsökningsbalken 5:1–4). Dessutom är vissa slag av gäldenären tillkommande fordringar undantagna från utmätning (jfr Skuldebrev ss30–33). Att fordringen inte får tas i mät medför att vår utmätningsgäldenär i regel själv kan åtnjuta vad den inbringar, och att borgenären hänvisas till att söka utmätning i gäldenärens övriga egendom. Härigenom kommer be-

5 Påföljder av underlåten uppfyllelse

neficieregeln bättre till sin rätt än om gäldenären hade fråntagits en framtida utdelning på fordringen.

Reglerna om beneficium finns även i konkursrätten (konkurslagen 3:5). Konkursbeneficiet ansluter numera nära till utmätningsbeneficiet, och skillnaden dem emellan är närmast en fråga om juridisk teknik.

I en del fall kan fullgörelse *framtingas indirekt*. Vid naturaprestationer förekommer inte sällan vitesföreläggande, men sådant föreläggande är sällsynt som medel att framtinga betalning. Mer praktiskt är att en missnöjd konsument vänder sig till Allmänna Reklamationsnämnden och får dess rekommendation på att motparten skall betala ett visst belopp. Rekommendationen är ingen exekutionstitel, men om motparten åsidosätter den kan konsumenten under åberopande av rekommendationen få tvisten upptagen av domstol enligt den ordning som gäller för tvistemål om mindre värden (ovan), vilket i regel lätt ger honom exekutionstitel.

För att fullständiga bilden av fullgörelsetvång i det praktiska rättslivet kan det vara skäl att erinra om att redan det förhållandet, att någon låter sitt krav framföras genom advokat eller inkassobyrå för många gäldenärer verkar som ett starkt påtryckningsmedel till betalning.

5.3 Detentionsrätt, stoppningsrätt

I avtal med skyldigheter på ömse sidor gäller ofta att båda parternas prestationer skall utväxlas ”mot varandra”, dvs. att envar kan hålla sin prestation inne till dess motparten gör sitt. Ett sådant stadgande finns som bekant i köplagen 10§. Det innebär för säljaren att om han inte får betalt, kan han hålla varan inne. Han utövar *detentionsrätt*.

I praktiken utnyttjar säljarna hellre andra metoder. Det vanliga vid varuköp är att säljarna ser till att de får en skriftlig underskriven beställning av köparen och ett skriftligt mottagningserkännande vid leveransen. Dessa handlingar ger tillsammans möjlighet till betalningsföreläggande. Sedan sänder säljaren i efterhand faktura på vad som skall erläggas. Rätten att kräva kontantbetalning vid leveransen förbehålles köpare som man har särskild anledning att inte lita på.

Vid försändelser till helt okända personer, såsom vid postorderförsäljning, är däremot prestation-mot-prestations-kravet det vanliga. Det tillgodoses genom att man avtalar om att sända varorna per postförskott.

Systemet med prestation mot prestation går för sig där det som båda parter skall utföra sker i ett enda moment, men det kan inte genomföras utan modifikation vid långvariga åtaganden. Vid beställningstillverkning kan tillverkaren visserligen hålla produkten inne till dess betalning sker, men arbetet måste i regel utföras dessförinnan; vid tjänsteavtal är huvudregeln att betalning sker först när tjänsten är utförd.

Det förekommer emellertid ofta vid långvariga åtaganden att man delar upp betalningarna, så att de skall erläggas i rater vid angivna tidpunkter. Vid entreprenadavtal sker betalningen i ett antal ”lyft” vid färdigställandet

av angivna moment av bygget, och vid båtbygge betalas beställningssumman i delbetalningar vid angivna tillfällen. Sker inte betalning som överenskommet, kan detentionsrätt tillämpas så att bygget nedläggs till dess betalning erlagts eller att båtbygget anges ske för annan kunds räkning, om betalning ej fullföljs.

Vid hyra av lös egendom erlaggs betalning ofta i förskott. Detentionsrätt kan då tillämpas beträffande den första betalningen men i regel inte beträffande de senare, därför att gäldenären redan har kommit i besittning av hyresföremålet. Det blir i så fall nödvändigt att återta det uthyrda, vilket vanligen innebär hävning.

Ett problem vid utövning av detentionsrätt är att parterna kan ha olika uppfattning om vad som skall presteras. Innehållandet av avtalad naturaprestation tillfogar ofta den betalningsskyldige en förlust, för vilken han kan kräva ersättning om det visar sig att detentionsrätt utövas för ett oberättigat stort belopp. Å andra sidan anses innehållandet berättigat om borgenären hade rätt till hela det krävda beloppet, även om det omtvistade bara var en mindre del därav. Detentionsrätt i hela motprestationen kan sålunda utövas vid partiellt betalningsdröjsmål liksom vid bristande betalning, vilken erlagts såsom full.

Om betalningsborgenären har lovat ge kredit, har han i regel ingen rätt att hålla sin egen motprestation inne, så länge gäldenären fullgör sin del av kreditavtalet (ränta och amortering). Men åtagandet att ge kredit läses med den allmänna begränsningen, att det bara gäller så länge gäldenären är solvent. I köplagen 61–63 §§ finns regler om säljarens *stoppningsrätt* bl.a. vid köparens obestånd eller konkurs, vilka framför allt i sådana situationer ger möjlighet att hindra utgivande av den egna prestationen om motparten inte betalar eller ställer säkerhet.

Reglerna om stoppningsrätt har motsvarigheter vid bl.a. kommission (kommissionslagen 37, 47, 55, 57–60 §§), handelsagentur (lag (1991:351) om handelsagentur 15, 16 och 33 §§), försäkring (försäkringsavtalslagen 26, 28 och 117 §§), köp av fast egendom (JB 4:26) och arrende (JB 8:15–18 och 9:30), men reglerna skiljer sig sinsemellan betydligt (Hellner i Festskrift till Knut Rodhe s. 250–262). Köplagsreglerna har i praxis tillämpats vid avtal om avverkning av skog på rot, vilket betecknats som en nyttjanderätt som ligger nära köpet (NJA 1986 s. 136). I mindre närliggande fall är det troligt att man hellre bedömer borgenärens rätt att hålla betalning inne som en konsekvens av anteciperat dröjsmål hos motparten, och att man efter avtalstypen och omständigheterna avgör om innehållandet var erforderligt för att säkra borgenärens rätt.

5.4 Hävning

5.4.1 Allmänt

Med *hävning* avses i första hand en förklaring av en avtalspart, att han till följd av motpartens avtalsbrott vill upplösa avtalet – med eller utan skadeståndskrav mot motparten. Rättsordningen avgör hur och i vilken mån avtalet blir upplöst till följd av förklaringen; även denna upplösning kallas ofta för hävning. När man har behov av att skilja de båda betydelserna betecknar man dem lämpligen som *hävningensförklaring* respektive *hävningensverkningar*. Vill man framhålla att en hävningsförklaring medför hävningsverkningar kan man beteckna den som *verksam hävning*.

Det saknas i svensk rätt en vedertagen terminologi för förklaringar som kan medföra att avtal upphör. Vid varaktiga avtal används ibland "upsägning" istället för hävning fastän orsaken är motpartens avtalsbrott, och omvänt används ibland "hävning" utan samband med motparts avtalsbrott. Men här markerar *upsägning* en normal och avsedd avveckling av ett avtal (ovan 4.3.1) och *hävning* dess upphörande under återopande av motsidans avtalsbrott. Övriga upphörsförklaringar får helt enkelt betecknas som *frånträdanden* – rättsstridiga om de innebär vägran att fullgöra en bindande förpliktelse, och rättsenliga om en laglig eller avtalsenlig ursäkt kan återopas.

Verksam hävning medför som huvudregel att parternas skyldigheter att utge de utlovade prestationerna upphör, och att eventuellt fullgjorda prestationer skall återställas, så långt det kan ske (jfr närmare köplagen 64–66§§). Skadeståndskrav i samband med hävning berörs i avsnittet 5.6.2.

5.4.2 Hävning vid ömsesidigt avtal

Vid vanligt ömsesidigt avtal kan envar av parterna häva, om motparten inte fullgör sitt åtagande. Som regel förutsätts att kontraktsbrottet är väsentligt, från den hävningsinstälde borgenärens synpunkt. Har borgenären inte fått betalning i tid (dröjsmål), eller har han fått endast endel av överenskommen betalning (partiellt dröjsmål), kan denna förutsättning ofta vara uppfylld; däremot knappast för att brist föreligger i betalning som erlagts före förfallodag. I regel förutsätts inte att dröjsmålet eller betalningens uteblivande berott på culpa (se t.ex. köplagen 22,51 och 54§§), och det är vanligen inte heller någon ursäkt att gäldenären trott sig vara berättigad att hålla inne sin betalning, om antagandet var felaktigt.

Kravet på väsentlighet varierar vid olika avtalstyper och är i en del fall, t.ex. vid hyra och avbetalningsköp, preciserat genom angivelse av en bestämd frist. I en del fall upphör en inträdd men ej utövad hävningsrätt genom att hävningsanledningen avlägsnas, t.ex. i flera fall av förverkad hyresrätt (JB 12:43) och vid avbetalningsköp (konsumtökreditlagen 26§ och lagen (1978:559) om avbetalningsköp mellan näringsidkare 8§).

Enligt *köplagen* måste säljaren *skyndsamt bestämma sig* för om han vill häva köpet på grund av för sent erlagd betalning. I 59§ föreskrivs att hävningsförklaring måste avges "innan fullgörelse har skett". För köparens del finns däremot enligt 29§ möjlighet att vid försenad leverans uppskjuta hävningsförklaringen någon tid, om han först avger s. k. neutral reklamation; motsvarande möjlighet finns enligt 32§ vid fel i godset.

I köprätten föreskrivs vidare att hävningsrätt för bristande betalning upphör i och med att det köpta kommer i köparens besittning, och på motsvarande sätt gäller vid fastighetsköp att hävningsrätten förloras när köparen får fastigheten i sin makt genom en köpehandling utan hävningsförbehåll (se *köplagen* 54§ sista st resp. JB 4:26). Man har tänkt sig att säljaren genom att släppa egendomen ifrån sig markerar att han litar på köparens betalningsförmåga. Som tidigare framhållits är det synnerligen vanligt i varuhandeln, att säljare på detta sätt ger avkall på sin hävningsrätt.

Det är emellertid möjligt för säljaren att bevara sin hävningsrätt genom förbehåll. Ifråga om lös egendom används förbehåll som bekant ofta vid avbetalningsköp och ges då ofta formen att säljaren får återta godset om köparen ej fullgör sin del av avtalet "återtagandeförbehåll" (jfr konsumentkreditlagen 25§) och ibland enligt äldre mönster att säljaren behåller äganderätten till dess full betalning erlagts ("ägarförbehåll"). Återtagandet kan verkställas med hjälp av utskökningsmyndighet utan att borgenären behöver någon exekutionstitel, men det stadgas särskilda förutsättningar beträffande dröjsmålets väsentlighet. Särskilt restriktiva är reglerna vid konsumentköp, där dessutom förbud kan utfärdas i marknadsrättslig ordning mot att använda återtagandeförbehåll ifråga om varor som till sin beskaffenhet eller sitt värde inte är lämpade som kreditsäkerhet.

5.4.3 Hävning vid penninglån

Tidigare har framhållits att det i lånekontrakt ofta föreskrivs att gäldenärens åsidosättande av sina skyldigheter ger borgenären rätt att kräva återbetalning omedelbart, eller eventuellt efter en viss frist. Här skall något beröras borgenärens möjligheter att åstadkomma detta resultat utan särskild klausul i lånekontraktet.

Vid gäldenärens konkurs gäller som tidigare sagts enligt konkursreglerna att fordringar kan göras gällande i konkursen även om de inte var förfallna till betalning vid konkursutbrottet; konkursen accelererar betalningsskyldigheten.

Om gäldenären inte kommit i konkurs men blivit insolvent, kan borgenären ha behov av att avbryta långivningen och kräva sina pengar åter. För en sådan rätt kunde han tänkas åberopa principer om anteciperat dröjsmål, som anses ha tämligen allmän giltighet (Almén-Eklund s. 510 vid not 2a, Hellner i Festskrift till Knut Rodhe s. 250). Det tycks dock saknas belägg för att hävning vid penninglån kan

5 Påföljder av underlåten uppfyllelse

utövas på detta sätt. Långgivarens bästa skydd mot gäldenärens insolvens är istället att han betingar sig en ordentlig säkerhet.

Det har hävdats (Bergström i Festskrift till Knut Rodhe) att sådana avtalsbrott som dröjsmål med amortering och åsidosatt räntebetalning skulle ge borgenären rätt att häva kontraktet och avbryta långivningen. En hävningsrätt för utebliven periodisk betalning stadgas vid flera avtalstyper om ömsesidig prestation och betraktas som uttryck för en allmän princip, gällande för väsentligt kontraktsbrott (t.ex. Bengtsson, Hävningsrätt och uppsägningsrätt vid kontraktsbrott, s. 104ff samt s. 611). Något rättsfallsstöd för dess tillämpning vid penninglån tycks dock ej finnas (jfr situationen i NJA 1975 s. 484), och svensk doktrin är i övrigt tyst.

Tystnaden kan inte, såsom det hävdats, bero på att hävningsrätt enligt principen i köplagens 54§ skulle vara utesluten för den som ensidigt utgivit sin prestation utan förbehåll. Vid avtal om förskottsbetalning ("prenumerationsköp") föranleder inte köparens förbehållslösa betalning att han skulle anses ha uppgivit sin rätt att häva köpet om säljaren brister i fullgörande av den (ensidiga) prestation som återstår. Vid lega av lös sak anses hävningsrätt gälla utan lagstöd (Bengtsson a.a. s. 582f), och detsamma bör säkert då också gälla vid sakförsträckning.

5.5 Dröjsmålsränta

Dröjsmålsränta har behandlats härövan under pkt 3.4.4, och nu erfordras bara att inordna den i dess sammanhang bland påföljderna.

Vid betalningsförpliktelser är dröjsmålsränta den *vanliga ersättningen för själva dröjsmålet*; skadestånd som behandlas i nästa avsnitt avser mestadels andra förluster än avsaknaden av pengarna.

Dröjsmålsränta utgår utan reklamations för *varje dröjsmål efter förfallodag som är bestämd* men däremot aldrig före förfallodag, även om avtalet brutits genom gäldenärens anteciperade dröjsmål. Om betalning ej sker sedan låneavtal uppsagts enligt en godtagbar förfalloklausul utgår däremot dröjsmålsränta, eftersom uppsägningen medför att förfallotiden ändras till en tidigare dag.

Är *förfallodag ej bestämd* i förväg, inträffar den som vi sett under pkt 3.6 vid anfordran. Dröjsmålsräntan börjar emellertid inte löpa genast, utan den förskjuts såsom vi sett till dess borgenären framställt krav av viss avfattning och i några fall utredning och en månad förflutit därefter (pkt 3.4.4). Skyldigheten att utge dröjsmålsränta inträffar alltså i detta fall senare än övriga påföljder.

5.6 Skadestånd

5.6.1 Allmänt

Om en parts avtalsbrott leder till skada för motparten skall den avtalsbrytande ofta åläggas skadeståndsskyldighet. Vid flera avtalstyper gäller såsom tidigare framhållits (3.4.1) att sådant ansvar förutsätter vållande om avtalsbrottet avser en speciesprestation men att det vid genusprestationer är strikt, med undantag för force majeure och objektiv omöjlighet. Det strikta ansvaret betecknas som huvudregel vid penningprestationer oavsett avtalstyp (Rodhe 1 s. 538). I övrigt är huvudregeln ett vållandeansvar.

5.6.2 Vid ömsesidiga förpliktelser

I köplagen 57§ stadgas ett skärpt skadeståndsansvar vid händelse av köparens betalningsförsummelse, medan hans medverkansförsummelse följer köplagens huvudregel om kontrollansvar. Distinktionen sammanhänger med att man för köparens betalningsförpliktelse velat anknyta till den generella force-majeureregeln rörande betalningshinder som uttrycks i skuldebrevslagen 7§in fine. En köpare kan alltså frita sig från ansvar endast genom att påvisa laghinder mot betalning, avbrott i samfärdsel eller betalningsförmedling eller liknande som han varken kunde ha räknat med eller övervunnit – omständigheter som kan antas ha ringa praktiskt tillämpning för betalningssvårigheter.

Det skadestånd en köpare måste utge för betalningsdröjsmål skall ställa säljaren i sådant läge som om avtalet hade uppfyllts (täcka det s.k. positiva intresset). Har köpobjektets värde sjunkit efter avtalsslutet, måste köparen täcka priset. En standardregel för denna beräkning för det fall att säljaren inte redovisar någon ersättningsförsäljning av godset till annan finns i köplagen 59§ och kan utnyttjas även om sådan försäljning faktiskt ägt rum.

Regeln i köplagen om skadestånd vid hävning på grund av betalningsdröjsmål harmonierar rätt väl med den allmänna skadeståndsregel för generiska prestationer som uttrycktes i 24§ av 1905 års köplag och kan anses uttrycka *en allmän princip med giltighet också vid andra slag av ömsesidiga avtal*. Om tillämpning av standardregeln om skadeståndets beräkning är möjlig utanför köplagens egentliga område är mer osäkert.

När avtalet inte hävs, har borgenären rätt till ersättning för skada som betalningsdröjsmålet kan orsaka honom. Här ger köplagen i första hand rätt till dröjsmålsränta enligt räntelagens regler (med viss modifikation för fall när borgenären utövar detentionsrätt), samt i 75§ ersättning för ev. utlägg för påtvungen vård av godset. Härutöver kan skadestånd tänkas framför allt för kursförluster enligt skuldebrevslagen 7§, medan andra förluster sällan borde anses som adekvat skada till följd av avtalsbrottet (Ramberg s.568).

5 Påföljder av underlåten uppfyllelse

En särskild regel i räntelagen 8§ mildrar gäldenärens skyldighet att betala den höga dröjsmålsräntan om han är sjuk, arbetslös eller har liknande svårigheter. I sådana fall kan räntan jämkas.

5.6.3 Vid rena betalningsförpliktelser

Vid dröjsmål med betalning enligt förpliktelse i skuldebrev gäller skuldebrevslagen 6§ och 7§ 2st. Enligt 6§ tillämpas ifråga om ränta bestämmelserna i räntelagen, och i 7§ 2st ges en specialbestämmelse om skadestånd i det fallet att skuldebrevsbeloppet är uttryckt i utländsk valuta vars kurs fallit under den tid gäldenären varit i dröjsmål.

Enligt huvudregeln skall alltså ersättning för betalningsdröjsmål endast utgå som dröjsmålsränta beräknad enligt räntelagen. Detta har angetts gälla även om borgenären till följd av dröjsmålet förlorar en möjlighet till bättre placering av pengarna eller om han blir tvungen att låna upp pengar till högre ränta. Å andra sidan stadgas inget undantag från skyldigheten att betala dröjsmålsränta där borgenären inte har gjort någon förlust. Det stadgas inte heller något undantag från räntebetalningsskyldigheten för det fall att betalning varit förhindrad av force majeure eller objektiv omöjlighet.

Lagstiftaren har emellertid inte avsett att utesluta vare sig möjligheten till skadestånd utöver dröjsmålsränta eller ansvarsfrihet till följd av de nämnda slagen av betalningshinder. Man har menat att förutsättningarna är alltför svårbestämda för att inrymmas i ett uttryckligt stadgande. Walin anger i sin kommentar vissa förutsättningar som kan motivera skadestånd utöver dröjsmålsränta (Walin s. 55–57, men jfr Håstad i SvJT 1979 s. 209).

Enligt specialregeln om skuldebrev i utländsk valuta kan borgenären vid betalningsdröjsmål kräva betalning i betalningsortens valuta, med compensation för kursfall som drabbat skuldebrevsvalutan medan gäldenären varit i dröjsmål. Dröjsmålet skall alltså inte medföra att borgenären får mindre inhemsk valuta på betalningsdagen än om avtalet uppfyllts. Regeln är dock endast en presumptionsregel, och om gäldenären kan visa exempelvis att borgenären skulle använda betalningen till att i sin tur likvidera en skuld i skuldebrevets valuta, kan han undgå skadeståndspåföljden.

Skuldebrevslagens regler om skadestånd vid betalningsdröjsmål anses ha analogisk tillämpning vid andra slag av rena betalningsförpliktelser, i den mån inte annat stadgas eller följer av särskilda omständigheter. Reglerna lär sålunda kunna tillämpas även på säljarens skadeståndsanspråk för köparens försent erlagda betalning (5.6.2 ovan, se t.ex. NJA 1928 s. 252). Enligt HD kan t.o.m. regeln i 7§ 2st om skuldebrev i utländsk valuta tillämpas på skadestånd oavsett betalningsort, om borgenären i egenskap av utlänning utan anknytning till Sverige kan förväntas sakna behov av svenskt mynt (NJA 1967 s. 195).

5.6.4 Täckningstransaktioner

När någon häver ett avtal till följd av motpartens avtalsbrott får han inte passivt låta skadan växa för att sedan kräva ersättning av den avtalsbrytande parten. Den hävande har en skyldighet att begränsa sin skada. Hit hör bl.a. att en köpare som efter hävning har behov av en vara söker anskaffa den på gynnsamma villkor från annat håll genom *täckningsköp*, och att en säljare som efter hävning har det sålda varupartiet på hand försöker avyttra det till bästa pris genom en *ersättningsförsäljning*. Även när hävning inte sker kan det finnas möjlighet att begränsa skadan genom en täckningstransaktion. En person som beställt en lastbil till ett vinstgivande ändamål kan kanske vid leveransförsening hyra en ersättningsbil istället för att sitta med armarna i kors och belasta säljaren med skadestånd för bortfall av vinst.

Skyldigheten att begränsa skadan beaktas i köplagens abstrakta skadeberäkning på så sätt, att borgenärens täckningstransaktion normalt tänks vara företagen utan dröjsmål vid motpartens avtalsbrott, så att ytterligare förluster till följd av varans värdeförändringar inte ersätts. Endast om borgenären uttryckligen kräver fullgörande men senare dock häver avtalet ges han ersättning för sådana värdeförluster intill hävningen. Liknande principer tillämpas vid konkret skadeberäkning såsom korrektiv mot olämplig försäljningstidpunkt och mot spekulation på den avtalsbrytande partens bekostnad, se Rodhe i Scand. Studies in Law 10, s. 149ff. Skyldigheten att begränsa skadan tar sig också uttryck i kravet att täckningsaffären skall ske med omsorg, se Hellner s. 124f.

En generell skyldighet att begränsa skada är allmänt erkänd i doktrinen (jfr Hellner s. 108f) och berörs i en del rättsfall (sålunda minoriteten i NJA 1913 s. 276), men någon kartläggning av principens användning har inte gjorts, och det går inte att bestämma vilken tillämpning den fått i rättspraxis.

Reglerna om skyldighet att begränsa skadan fyller en viktig ekonomisk funktion i rättslivet. Tidigare i framställningen har påpekats att ansvaret för avtalsbrott i många lägen är strikt, så att det kan uppstå trots att svåra hinder stått i vägen för fullgörande. Det kan i sådana lägen vara ett ekonomiskt lämpligare alternativ att den berättigade fyller sina behov från någon annan källa, som inte berörs av hindret, än att gäldenären vänder ut och in på fickorna för att själv lösa problemet, inför hotet att eljest behöva ersätta köparens hela handelsvinst såsom skadestånd för avtalsbrott. Ur samhällets synpunkt bör uppfyllelse av åtaganden som blivit oekonomiska inte framtingas genom högt tilltagna skadeståndskrav; tvärtom är det önskvärt att sådana avtal blir brutna. En sådan lösning underlättas av regler som innebär att borgenären inte får ersättning för skada orsakad av att han insisterat på ett oekonomiskt alternativ.

Det är mot den bakgrunden man får se parternas benägenhet till omförhandling. En köpare med krav på ett parti billig potatis fritt levererad från land A sätter sig inte att förhandla med säljaren därför att denne inför utsikten att behöva ersätta

5 Påföljder av underlåten uppfyllelse

köparens hela vinst och förlora sin egen förmås att sända partiet med flyg, sedan A:s sjöfart lamslagits av strejk. Men om den A:ländske säljarens skadeståndsansvar bara avser skillnaden mellan potatispriset i A och priset i B, från vilket köparen hade kunnat skaffa ett ersättningsparti, blir den oekonomiska flygtransporten aldrig aktuell, och omförhandling kan ske mot en realistisk bakgrund.

5.7 Avtalsvite

I avtal föreskriver parterna ibland själva påföljder som skall inträda vid uteblivit fullgörande. En vanlig sådan påföljd är *vitet*, som innebär en på ett eller annat sätt fixerad penningersättning. I de flesta fall är syftet att vitet skall ersätta skadestånd, så att å ena sidan utredning om att borgenären lidit skada blir obehövlig, medan å andra sidan ersättningen maximeras till vitesbeloppet även om skadan är större. Ämnet behandlas utförligt av Lena Olsen, Ersättningsklausuler, Sthlm 1986.

En del författare skiljer vitet från *avbeställningsersättning*, vilken betraktas som en alternativ uppfyllelse bestående i att en summa pengar erläggs istället för en primärt avtalad naturaprestation. Eftersom avtalet inte är brutet skulle man inte, såsom möjligen vid vitet, kunna ifrågasätta andra påföljder vid sidan av det överenskomna beloppet. Rodhe hävdar (Rodhe 1 s. 588) under hänvisning till ett äldre tyskinspirerat HD-avgörande (NJA 1911 s. 467) att avbeställningsersättning endast utgår i mån av påvisad skada. Det är svårt att se vilken funktion ersättningsfixeringen i så fall skulle fylla.

Vitet har likhet med *handpenningen*, som utgår i förskott och i regel anses förverkad om avtalet inte fullgörs (Almén-Eklund §25 vid n41). Förverkandepåföljden kan inte helt upprätthållas då avtalet avser fastighetsköp, därför att utfästelsen att köpa sådan egendom inte själv är bindande och då inte heller skall kunna framtvingas med handpenning (NJA 1974 s. 526, särskilt 532). Handpenningen har emellertid vidare verkningar än det vanliga vitet (NJA 1937 s. 261) och anses i varje fall kunna säkra säljarens kostnader och förluster med anledning av det uteblivna köpet (närmare NJA 1947 s. 215 och NJA 1974 s. 526).

Vitesutfästelser utformas regelmässigt så att vitet förfaller oberoende av vållande eller andra förutsättningar för skadestånd och tolkas också normalt på det sättet (Rodhe 1 s. 594). Däremot anses vitespåföljd liksom skadestånd vara utesluten där fullgörande hindrats av force majeure eller objektiv omöjlighet (NJA 1937 s. 261).

Vite, liksom de likartade förverkandeklausulerna, har tidigt uppmärksamats av lagstiftaren som objekt för jämkning. Numera ingår jämningsmöjligheten i den arsenal som tillhandahålls av lagstiftaren genom avtalslagens 36§.

Rättsfallsregister

ADD 1968 nr15	55	NJA 1974 s. 203	75
ND 1928 s. 328	44	NJA 1974 s. 243	76
NJA 1911 s. 467	94	NJA 1974 s. 261	33
NJA 1913 s. 276	93	NJA 1974 s. 385	71
NJA 1925 s. 184	25	NJA 1974 s. 526	94
NJA 1928 s. 252	92	NJA 1975 s. 19	77
NJA 1935 s. 199	78	NJA 1975 s. 449	79
NJA 1935 s. 492	27	NJA 1975 s. 484	90
NJA 1937 s. 261	94	NJA 1976 s. 411	81
NJA 1937 s. 264	36	NJA 1976 s. 667	17
NJA 1942 s. 101	27	NJA 1976 s. 672	52
NJA 1946 s. 479	43, 59	NJA 1977 s. 160	34
NJA 1947 s. 215	94	NJA 1977 s. 664 I och II	55
NJA 1952 s. 63	21	NJA 1977 s. 664	68
NJA 1953 s. 14	84	NJA 1977 s. 717	62
NJA 1955 s. 310	27	NJA 1977 s. 726	49
NJA 1955 s. 399	50	NJA 1982 s. 573	76
NJA 1958 s. 117	54	NJA 1982 s. 613	62
NJA 1958 s. 475	27	NJA 1983 s. 180	43
NJA 1958 s. 624	55	NJA 1983 s. 385	43
NJA 1961 s. 18	26	NJA 1984 s. 185	70
NJA 1966 s. 489	77	NJA 1984, s. 381	47
NJA 1967 s. 195	92	NJA 1984 s. 738	82
NJA 1968 s. 387	36	NJA 1984 s. 747	77
NJA 1968 s. 516	37	NJA 1985 s. 352	48
NJA 1970 s. 487	67	NJA 1985 s. 600	76
NJA 1970 s. 539	26	NJA 1986 s. 136	87
NJA 1971 s. 23	54	NJA 1986 s. 198	78
NJA 1972 s. 296	75	NJA 1986 s. 388	62
NJA 1972 s. 308	77	NJA 1986 s. 40	72
NJA 1972 s. 419	43	NJA 1986 s. 539	68
NJA 1972 s. 439	69	NJA 1986 s. 80	36
NJA 1973 s. 165	34	NJA 1987 s. 56	32
NJA 1973 s. 315	74	NJA 1987 s. 746	68
NJA 1973 s. 635	55	NJA 1987 s. 763	48
NJA 1973 s. 752	72	NJA 1976 s. 391	59
NJA 1974 s. 161	27	SvJT 1952 ss. 675ff	9
		SvJT 1971 rf s. 53	51

SvJT 1976 ss. 220ff 39
SvJT 1978 s. 610 39
SvJT 1979 s. 209 92

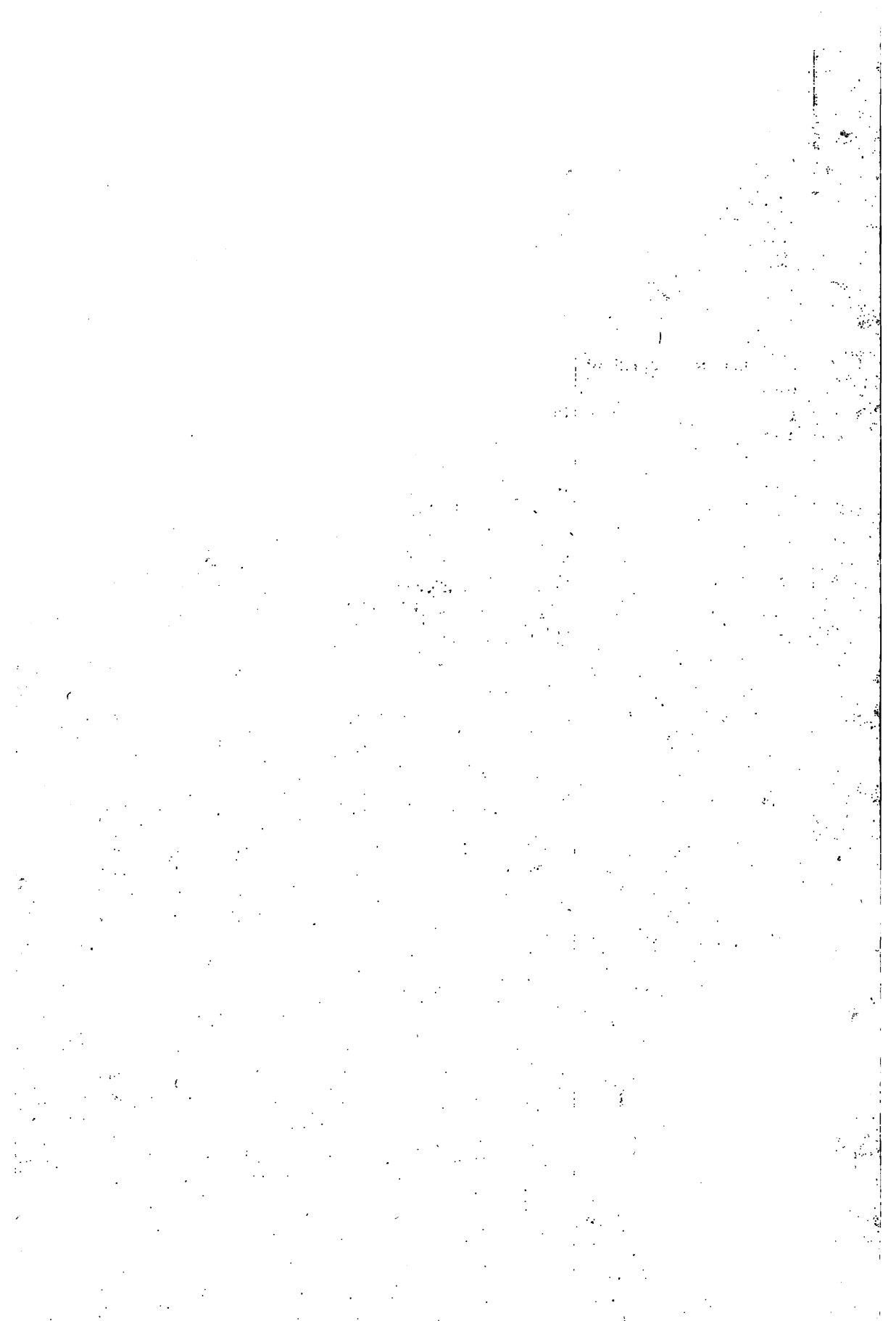
SvJT 1979 s. 603 50
SvJT 1979 s. 630 74

Lagrumsregister

Föräldrabalken		1915:218 Avtalslagen	
9:7	24	27 §	24
10:7	24	31 §	46
Handelsbalken		34 §	13
9:3	51	36 §	13, 43, 46, 61, 62
9:4	51		
9:5	54	1927:56 Depositions-	
10:8	36	lagen	71
10:9	35	1927:85 Mortifikations-	
10:11	33	lagen	
12:5	33	1 §	82
18:3	24	6 §	82
Jordabalken		9 §	82
4:26	87	12 §	83
7:5	58		
8:15–18	87	1930:173 L om beräkning	
9:3	59	av lagstadgad tid	
9:30	87	2 §	52
10:3	59	1932:130 Væxellag	
12:3	59	36 §	51
12:20	50	43 §	24
12:21	71	74 §	24
12:43	88	93 §	24
Rättegångsbalken		94 §	24
1:3a	85	1932:131 Checklag	
Utsökningsbalken		40 §	24
2:2	81, 82	57 §	24
3:5	24	71 §	24
5:1–4	85	72 §	24
1914:45 Kommissions-		1936:81 Skuldebrevslagen	
lagen		2 §	33, 35, 36
37 §	87	3 §	49
47 §	87	4 §	49
50 §	58	5 §	51, 52
57–60 §§	87	7 §	41, 44, 67, 91

8 §	61, 62	1981:131 L om kallelse på okända borgenärer	80
21 §	57		
27 §	18	1985:716 Konsument- tjänstlag	
1940:300 Moratorielagen	66	42 §	58
1962:381 Försäkringsav- talslagen		1987:672 Konkurslag	
1:6	43	3:5	86
26 §	87	4:10	61
18 §	87	4:12	61
117 §	87	5:11	57
1970:215 L om arbetsgi- vares kvittningsrätt	68	1987:617 Bankrörelselag	
1970:847 Ackordslag	60	2:19	19
1972:207 Skadeståndslag		1989:253 L om allmänna helgdagar	52
6:3	33	1990:746 L om betalnings- föreläggande och hand- räckning	
1972:719 Expropriations- lag		33 §	17
6:16	46	1990:931 Köplag	
1975:635 Räntelag		2 §	42
3 §	49	9 §	51, 52
4 §	47, 49, 52	10 §	32, 35, 52, 72, 86
8 §	63, 92		22, 88
1976:580 Medbestämmande- lagen		22 §	22, 88
61 §	32	23 §	41
1978:599 L om avbetal- ningsköp mellan närings- idkare m.fl.		27 §	40
4 §	57	29 §	73
8 §	88	32 §	73
1980:1002 Bolagslagen		33 §	73
2:3	21	34 §	84
4:3	21	36 §	84
4:5	33	45 §	43
1981:130 Preskriptionslag		51 §	88
2 §	76	52 §	58
3 §	76	54 §	88
4 §	79	57 §	91
		59 §	73, 91
		64 §	88
		65 §	88
		66 §	88
		72 §	21

73 §	21	1994:334 Skuldsanerings-	
75 §	21	lag	
		6 §	64
1991:351 L om handels-		8 §	64
agentur		14 §	64
15 §	87	27 §	64
16 §	87	28 §	65
33 §	87	33 §	65
		.	
1992:830 Konsumentkre-		1994:1009 Sjölag	
ditlag		5:1	32
6 §	45	13:10	43
10 §	38	13:11	40, 41
14 §	17	13:21	21
16 §	18	13:38	73
17 §	76	14:6	43
19 §	55	14:26	21
20 §	55, 57, 62	14:27	73
24 §	57	14:30	40
25 §	18, 75	14:32	40, 41
26 §	88	16:4	23, 63

BESTÄLLNINGAR: Fritzes kundtjänst 106 47 Stockholm

Fax 08-20 50 21 Telefo

Hovrätten över Skåne och Blekinge
Biblioteket

200 03 44 6001 6C